

könyv
könyvtár
könyvtáros

2001
január

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

10. évfolyam 1. szám

2001. január

Tartalom

Könyvtárpolitika

A FSZEK Központi Könyvtára megnyitotta kapuit	3
Rockenbauer Zoltán megnyitó beszéde	5
Hogyan piknikeljen a könyvtáros?	7

Perszonália

Haraszi Pálné: Beszélgetés Kastaly Beatrixszal, az Országos Széchényi Könyvtár Restauráló osztályának vezetőjével	12
---	----

Műhelykérdések

Nagy Attila: Stagnálás, romlás vagy olvasásfejlesztés?	20
---	----

História

Gerő Gyula: Emlékek Szabolcs-Szatmár-Bereg megye könyvtáraitól, könyv- tárosairól	25
Bényei Miklós: Polgárosodás és nyilvános könyvtárak Debrecenben	31

Konferenciák

Moldován István–Drótos László: MIT-HOL	39
Pogány György: A zenei szekció jubileumi üléséről	44
Papné Angyal Ágnes: Tervek, ötletek, javaslatok az olvasás évére	46

Kiállítások

Stockné Horváth Mária: A <i>Péceli Parnasszus</i> ébresztése	50
---	----

Könyv

Katsanyi Sándor: Egy fontos kézikönyvről és olvasási kultúránk gyökereiről	54
Bényei Miklós: Repertóriumokról – párhuzamosan	59

From the contents

The new building of the Metropolitan Szabó Ervin Library opened. The opening speech of the Minister of Culture, Zoltán Rockenbauer (3);
Katalin Haraszti: Talk with Beatrix Kastaly, head of the Restauration Department of the National Széchényi Library (12);
Attila Nagy: Stagnation, decline or reading development (20)

Cikkeink szerzői

Bényei Miklós, a Debreceni Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese; *Drótos László*, a Miskolci Egyetem informatikusa; *Gerő Gyula*, a Könyvtáros ny. főszerkesztője, a Könyvtári Levelezőlap alapító szerkesztője; *Haraszti Pálné*, az Országgyűlési Könyvtár osztályvezetője; *Katsányi Sándor*, a FSZEK ny. főosztályvezetője; *Moldován István*, az OSZK osztályvezetője; *Nagy Attila*, a Könyvtári Intézet osztályvezetője; *Papné Angyal Ágnes*, a Debreceni Megyei Könyvtár munkatársa; *Pogány György*, az ELTE oktatója; *Stockné Horváth Mária*, a Magyar Nemzeti Múzeum ny. könyvtárosa

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

**Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
Poprády Géza, dr. Tóth Elek**

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791
Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, az Országos Széchényi Könyvtár
Felelős kiadó: **Monok István**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója
Technikai szerkesztő: **Korpás István**
Nyomta az ETO-Print Nyomdaipari Kft., Budapest
Felelős vezető: **Balogh Mihály**
Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár
Előfizetési díj 1 évre 3600 forint. Egy szám ára 300 forint
HU-ISSN 1216-6804

A FSZEK Központi Könyvtára megnyitotta kapuit

Amikor *Fodor Péter*, a FSZEK főigazgatója az MKE XXXII., tavalyi vándorgyűlésén feltette a kérdést: „Mennyivel tud többet és mást a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár mint...” – sokan gondolhatták, a címnek nem is sugalmaiból, hanem litterális jelentéséből kiindulva, hogy vagy valami igen-igen nagy dolog van történőben a FSZEK-ben, vagy a főigazgató úr igen-igen szerénytelen (legalábbis túlon túl komolyan veszi a jó bornak is kell a cégér-féle marketinges szlogeneket, netán át is esett már a ló másik oldalára). Akár kajánul, akár ámuldozva várta is valaki a választ, az mindenképpen megdöbbenette és felcsiklandozhatta. A 3K – természetesen – boldog örömmel közölte Fodor Péter expozéját, így olvasóink több mindenről – szinte, sőt nem is szinte – előre értesülhettek (ld. 3K, 2000. szeptember). Arról is, hogy szó sincs marketing-szlogenekről, kivált nem szerénytelenségről (az ellenkezőjéről sokkal inkább, csaknem önkínzó módon), de arról is, hogy valóban valami igen fontos történik, immáron történt a FSZEK-vel, a FSZEK-ben 2000 utolsó heteiben. A Központi Könyvtár ugyanis megnyitotta kapuit, naponta várja és kiszolgálja olvasóit. Lehet ennél nagyobbat mondani? Természetesen igen. Mert ez a FSZEK már nem az FSZEK. Hogy milyen hát? Olyan, amilyenek Fodor Péter cikke bemutatta, tervrajzokkal, alaprajzokkal, adatok sokaságával, koncepciók minuciózus elemzésével-pertraktálásával élénk vetítette, olyanféle mondatokba sűrítette, mint amelyeket most muszáj idéznünk: „Ez év őszén [2000-ről van szó] lezárul egy korszak. A szakmai szempontból és a lehetőségek oldaláról egy merőben új korszak kezdődik [immáron kezdődött!]. A beruházás nehézségei, az átmeneti állapot, a csökkentett szolgáltatás próbára tette az olvasót és a könyvtárost egyaránt. Az adatok azt igazolják, hogy érdemes volt az elmúlt másfél évben nyitva tartani, az olvasók megértését kérni. Könyvtárosaink megfeszített munkával szolgáltattak és költöztek. Napról-napra alakul és formálódik az új könyvtár, és ez jóleső érzés mindenkinek, aki részese lehet ennek a korszaknak. A Központi Könyvtár 2000-től modern, nagyvárosi könyvtárként kíván működni [immáron működik!], melyet a használó életútja bármely pontján igénybe vehet, legyen igénye akár könyvre, folyóíratra, szakirodalomra, akár szakkönyvtári ellátásra, nyújtott idejű hozzáférésre, elektronikus vagy hagyományos formájú információra, közművelődési térre, szórakozásra, pihenésre, hasznos szabadidő eltöltésre vagy egyéb, önkiteljesedést segítő feltételrendszerre. Az új központi szolgáltatások, a régiék újjászervezése részben gazdaságosabb működést tesznek lehetővé, részben biztosítják a rendszer egyszerűségét, átjárhatóságát. Célunk olyan ésszerű és gazdaságos szolgáltatások szervezése, melyek megszüntetik a korábbi párhuzamosságokat, hatékonyan működtethetők. Központi könyvtárunk a korábban megszokott dolgozószobaként működik majd [értsd: működik immáron több hete], de új tereinek kialakításával, a közművelődési funkció erősödésével alkalmassá válik az emberi kapcsolatok ápolására; ta-

lálkozóhelyként, zenei, irodalmi események helyszínéként várja a főváros lakosságát”. Valójában egy új (központi) könyvtárról van szó, egészen bizonyosan a legfontosabb új magyar könyvtárak egyikéről. Lehetne persze e könyvtárról is, az eseményekről magukról is (sajtófogadás, ünnepélyes megnyitó miniszteri, főpolgármesteri, főigazgatói stb. beszédekkel, remek művészi teljesítményekkel stb.) felsőfokon, lelkesülve-lelkendezve beszámolni. Nem is lenne ez a lelkesültség hamis vagy erőltetett. Mi azonban úgy gondoljuk, túl nagy eseményről van itt szó, semhogy „megúszhatnánk” ennyivel. Egy igen nagy nyelvész mondotta egyik kollégájáról, akit sokan lebecsültek, lévén hogy kizárólag szótárakat készített, igaz, kitűnő szótárakat: Hát ti nem tudjátok, hogy egy igazi szótár megalkotása egyben és nélkülözhetetlenül egy hatalmas nyelvi rendszer – grammatika, szintaktika, pragmatika, szemantika – alkotó rekonstrukciója is? Hogy sokkal több, mint akárhány szaktanulmány vagy monográfia? Hát mi, könyvtárosok ne tudnánk, hogy egy könyvtár, egy igazi könyvtár felépítése, berendezése, kialakítása, beindítása (stb.) sokkal több, mint akárhány könyvtári tárgyú disszertáció? Hogy – amiként Schopenhauer szerint az építészet megtestesült, jégbe fagyott zene, akként egy új könyvtárpépület (persze nem csak a falak) egy megtestesült könyvtártudományi monográfia, kézikönyv? Valóra vált (és nem megfagyott) korszakos tudás és szakértelem? Persze tudjuk. Ehhez képest szeretnénk viselkedni is. Ígéretet kaptunk arra Fodor Péter főigazgatótól, hogy munkatársai, az egyes részlegek, osztályok, nagyobb egységek vezetői sorra-rendre beszámolnak a 3K-ban arról, micsoda is az új Központi Könyvtár. Miért ilyen, hogyan lett ilyen, mi az értelme, hogy ilyen lett, mit tesz a status persens lehetővé és miért, hogyan működik stb. A neostrukturalisták ma fölöttébb kikezdett szellemi hozományából alig maradt valami is az utókorra. A modellteóriák azonban még funkcionálnak. Az a válfajuk is, amely szerint igazán leírni valamit csak úgy lehet, ha a szerkezeti, a működési és az interstrukturális modelleket egymásra vetítjük (miután persze külön-külön megalkottuk őket). Valami ilyesmit várunk a közeljövőben a FSZEK munkatársaitól, akik bizonyos szolgáltatni is fogják ezeket a modelleket és kombinációikat is.

Addig pedig nyugodtan olvasgathatjuk az olyanféle írásokat, mint Bojtár Iván Andrásét (a Népszabadság 2000. november 23-i számában), aki címbe is kiemeli, hogy *Nagy sajtban kis égerként* kell bolyongania a látogatónak a FSZEK új Központi Könyvtárában, hisz – ezúttal alcímről van szó – *Csinos zsákutcák, kényelmes fotelek*, illetve, még mindig alcím – *Töredezett apró terek, szuszakolt funkciók* várják. Nem a szerző kompetenciáját vonnánk kétségbe (az OCTOGON Építészkritikai Műhely vezetőjéről van szó), hanem – sajátosan posztmodern – esztétizmusát véljük inadekvátnak a tárgyhoz, azt a „hozzáállást”, amely cikkének első bekezdéséből rekonstruálható. Idézzük: „A könyvtárnak atmoszférája van. Csendje. Tompított hangú világa. Valahonnan kintől beszökik az olvasóba egy-egy lánykacaj [Vajon politically correct képzettársításról van itt szó? A feministák vajon mit szólnának?] Illetéktelen életöröm ott, ahol a múlton túl áll az idő. A többség halkan sercegő tolla fölé hajol [Mikor hallottunk utoljára sercegő, régi, „igazi” tollat?] Asztalon fekvő könyvet figyel és a toll végéből szivárgó festék értelmes kacskaringóit. Haja mögül valaki ferdén kinéz. Elfogadó tekinteteket keres. Lehetne szólni az áhítatról is, de az már sok lenne. Akinek nincsen, félreértene, akinek van, hiábavalónak tartja. Evidenciáról minek beszéljen az ember”. A biedermeier szép dolog, az építészetkritika is. Lukács György úgy vélekedett, hogy a

csokoládé finom, a fokhagyma is ízletes, mégis ki enne csokoládét fokhagymával. Mi azonban úgy érvelnénk, hogy lássuk előbb a sokféle modell egymásra vetülését. Vetülnek-e rendszeren? A gyakorlatban – immár igen sokan megtapasztalhatták – igen, sőt, nagyon igen. De kiállják-e a beszámolók prózáját: a puding próbája az evés. Ennivalót fognak kínálni a 3K következő számainak a FSZEK Központi Könyvtáráról szóló részei.

Most azonban még nem erről van szó. Úgy hisszük, nem méltathatnánk szebben-jobban azt a hatalmas ajándékot, amit nemcsak a fővárosnak (bár persze elsősorban annak), de az egész országnak jelent a FSZEK új Központi Könyvtára, mint ha *Rockenbauer Zoltán*nak, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma vezetőjének megnyitó szavait alább idézzük. (Tesszük ezt annál szívesebben, mert a miniszter az olvasót emeli ki beszédében, azt a témát érintve, amelyről a 3K jelen számának több cikke is szól. (VK)

Hölgyeim és Uraim! Tisztelt Egybegyűltek!

Hamvas Béla szerint bizonyos nélkülözhetetlen könyvek közül „*az egyiknek legalább mindig az éjjeliszekevényen kell lennie, hogy az ember, ha nem is többet, elalvás előtt egyetlen szót elolvasson, és az emberi lét igazi tartalmából legalább valamit az éj sötétségébe világításul magával vigyen.*” Hamvas száz könyvet (életművet) talált nélkülözhetetlennek, de már ő is belátta, hogy a lista több mint szűkös, s az egyéni ízlés ugyancsak befolyásolhatja tételeit.

A gondolkodó ember legnagyobb „bűnözése” a könyv. Soha nem elég belőle. A baj ott kezdődik, amikor már nem tudhatunk akkora éjjeliszekevényt vagy könyvespolcot vásárolni, ahol minden, ami fontosnak tűnhet, elférne. Nem véletlenül született hát meg az évezredek találmány, a tudható tudások tárháza: a könyvtár.

A könyvtárnak a benne felhalmozott emberi aggyal átfoghatatlan tudás miatt mindig is sajátos, már-már misztikus hangulata volt. Ez készítette Vörösmartyt tépelődésre, hogy a Gondolatok a könyvtárban c. szerében feltegye a híres kérdést: *Ment-e a könyvek által a világ elébb?* Nos, nehéz a válasz: s hogy *jobb*ak lettünk-e általuk – biz’ isten nem tudom. De hogy semmire se mennénk nélkülük – ebben biztos vagyok.

Ráadásul a könyvtár nem egyszerűen *könyvek tára*, sőt egyre kevésbé az. Könyvtárrá a szolgálattól és szolgáltatásoktól, és még inkább az olvasóktól válik. Az olvasói körtől, mely folytonosan változik, mégis hű baráti társaság. Mert könyvtárba járni tanulás és pihenés egyszerre. Egyszerre jelenti a folyamatosan megújuló ismeretek tárházát és a gondúzó kikapcsolódás forrását.

A könyv szenvedély: eszköz és cél egy jelenségben. Kutatók ezrei görnyednek dokumentumok erdei fölé, hogy aztán újabb és újabb kötetekkel gazdagítsák az emberiség már így is gigantikus gyűjteményét. Céljuk: a kézzel fogható újraélhető ismeret. Amelyre újabbak és újab-

bak épülnek. A könyv annak érzülete, hogy birtokolunk valami igazán fontosat.

Pedig a könyv felett számtalanszor elmondták már a temetői gyászbeszédet. Hol a mozi, hol a tévé, a video – újabban a világháló térhódítása miatt. De az egyre látványosabb konkurenciák nem tudták helyettesíteni az olvasást. Egy jól működő könyvtárat nem szoríthat ki sem egy videotéka, sem egy internetcafé. A könyv jól használta ki a modernizáció vívmányait. Gyepelőre fogta és saját szolgáltatába állította a digitalizációt. A sokat szidott számítógépből segédeszköz lett. Így váltják fel a komplikált leltári számokat egyszerűen kezelhető vonalkódok, s lesz a félórányi kereső lapozgatásból néhány „klikk” az egérrel. Ma egy könyvtár ezredvégi igényeknek és századok óta változatlan elvárásoknak egyszerre kell megfeleljen. Magas színvonalon kell szolgáltatnia.

És engedjék meg, hogy néhány személyes szót is szóljak. Hiszen számomra a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár több, mint egy közkönyvtár, sőt több, mint egy nagykönyvtár. Számomra az első *igazi* könyvtár, hiszen 8-os általános iskolásként – inkább úgy mondanám: személyi igazolvány-tulajdonosként – ide iratkoztam be először, itt tanultam meg kitölteni a kölcsönző lapot, a betűrendes és a szakkatalógus használatát, s itt fizettem először késedelmi pénzt.

Arra is emlékszem, hogy akkoriban kissé furcsán néztek az itt megjelenő kisdíákra, mondván – miért nem a közeli fiókkönyvtárba megy az ilyen olvasópalánta. Engem azonban ekkoriban az őslénytán érdekelt (*sic transit gloria mundi*), és nem hagytam magam eltéríteni, mondván báró Nopcsa Ferencet hiába kérnék ott. Most azonban gyermekkönyvtári részleggel bővül az ódon és tiszteletreméltó intézmény – a diákok ma már fokozatosan és a maguk természetességével fognak beletanulni, felnőni a nemzeti gyűjtőkörű nagykönyvtárhoz.

S aki egykori diákként vagy egyetemistaként volt bentlakója e helynek, most alaposan elcsodálkozhat. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tudósszobából hasznos terekben gazdag palotává nemesült. A változás impozáns. Százalékokban, polcfolyóméterben, modernizációban egyaránt. S főként a szemléletben, amely egyre inkább tudomásul veszi, hogy hányféle kibővült igénnyel fordulhatnak hozzá. Felkészültnek kell lennie szakmai alaposságból, az aktuális tanulmányi és informatikai követelményekből. Mert a könyvtár örök, de változnia kell a korról, hogy valóban örök maradhasson.

Hogyan piknikeljen a könyvtáros?

„Hogy lehet az, hogy a tömegemberben ennek ellenére [a szerző a tudomány gazdagságot, kényelmet, egészséget és jólétet generáló egyetemes hatásáról szólt korábban] semmiféle nyoma sincs annak, hogy a tudomány támogatására pénzt vagy figyelmet áldozna? Messze vagyunk ettől, hisz a háború után [az első világháborúról van szó] a tudomány embere lett a társadalom új páriája. S hogy világos legyen: fizikusokról, vegyészekről és biológusokról beszélek – nem filozófusokról. A filozófiának nincs szüksége a tömeg pártfogására, figyelmére, se a rokonszenvére. Megőrzi az a teljes haszontalanság vonását, s azzal menekül attól, hogy bármi módon függjön az átlagembertől” – írja egyik leghíresebb művében a nagy spanyol Ortega y Gasset. És – a maga módján – kiválóan asszisztál hozzá a kitűnő könyvtáros, Havas Katalin, aki – Győri Erzsébet utalt rá egy nagy hatású vándorgyűlési előadásában (3K, 1999. szeptember) – ironikusan fájdalmanak és csalódottságának adott hangot amiatt, hogy Hankiss Elemér vagy Almási Miklós helyett, hogy népszerű és az olvasók által állandóan keresett műveinek, irodalmi dolgozatainak, elemzéseinek többszörösen jav., bőv. kiadásával foglalkozna, helyett, hogy újabb és újabb hasonló művek írásának szentelné magát, egyre inkább elmerül a filozofálásba, az emberiség gondjainak teljesen fölösleges boncolgatásába. Nos, mi ezúttal Ortégával is, Havas Katalinnal is vitatkoznánk, sőt azokkal is, akik a Horváth–Papp, *A könyvtáros kézikönyve* kapcsán antifilozofikus nézeteknek adtak hangot, sokallván a bölcseletet a kézikönyvben, fölöslegesnek, túl nehéznek, természetlennek, meddőnek tartván–állítván azt. (E körből ld.: 3K, 2000. február, kivenném Monok István csak látszatra hasonló hozzáállását-kritikáját. Az ő esetében valami másról volt-van szó, hogy miről, reméljük nem túl sokára egy 3K-cikkből fog kiderülni.) E vitára az ad okot és lehetőséget, hogy kötetben is megjelent Radnóti Sándor *A piknik* című filozófiai traktátusa (először a Holmi 1998/2–3-as számában látott napvilágot, most *A piknik. Írások a kritikáról*. Bp., 2000. c. kötetben olvasható.)

E kisded cikk elsődleges célja persze nem a vita, annál sokkal fontosabbnak tartja e sorok írója azt, hogy a nevezett tanulmány könyvtárosok sokasága által is elolvassassék, végiggondoltassék. A filozófia „becsületének” mentése-mentegetése csak származékos „haszon” lehet, ha egyáltalán. Azért arra felhívnom a figyelmet, hogy nem mindig az számít primer, elsődleges, „kötelező” szakirodalomnak, ami az adott diszciplína keretei közt jelenik meg, annak védjegyét viseli. Ismeretes, hogy – csak példaképp hivatkoznánk rá – a pedagógia újabb és újabb fejleményeit, paradigma-váltásait, felfedezéseit szinte sohasem a pedagógiai szakirodalomban megjelent, mintegy önnemzéssel született értekezések, dolgozatok, monográfiák hozták. Sokkal inkább olyan távoli szakmák termékenyítették meg a pedagógiát (nevelés- és oktatásméleletet stb.), mint a pszichológia, a filozófia vagy épp a kultúrhistoria (az olyanféle munkák, mint Bühler Gestalt-theorie-ja, Dilthey megértésmélete, vagy Ellen Key Das Jahrhundert des Kindes-je stb.). A könyvtáros szakmát, a könyvtáros

látás- és szemléletmódot, a könyvtári szakirodalmat sem feltétlenül a könyvtárszakma új meg új publikációi lendíthetik előre, változtathatják meg, módosíthatják, hanem – például – az olyanféle munkák, mint Radnóti Sándor traktátuma.

De hát miről is szól tanulmányában a filozófus szerző? Mindenekelőtt az olvasó szerepének „rendkívüli mértékben” való fölértékeléséről, fölértékelődéséről beszél. Persze az irodalmi művek befogadása, újraalkotása, értelmezése vonatkozásában, de nyilvánvalóan nagyobb távlatokat tartva szem előtt. „A 60-as és 70-es évek az olvasó(k) rehabilitációjának, középpontba állításának tekintetében valóban sarkalatos fordulatot hoztak, olyasfélét, amit a tudományelmélet paradigmaváltásnak szokott nevezni. A fordulat mottójául bizvást választhatnánk Brecht híres sorát »Tisztelt közönség, kulcsot te találj...« Az olvasó felé fordulást gyakran már tanulmányok vagy könyvek címről is leolvashatjuk. Csak a legfontosabbak közül említve néhányat: *Egy olvasói irodalomtörténetért* (Harald Winrich, 1967), ...*Az olvasó az Elveszett paradicsomban; Irodalom az olvasóban: affektív stilsztika* (Stanley Fish, 1967; 1970), *Az irodalmi befogadás dinamikája; 5 olvasó olvas* (Norman N. Holland, 1968; 1975), *A szövegek felhívó szerkezete. A meghatározatlanság mint az irodalmi próza hatáskörülménye; Az implicit olvasó. A regény kommunikációs formái* (Wolfgang Iser, 1970; 1972; 1976), *A szöveg öröme; Az olvasásról* (Roland Barthes, 1973; 1975), *Olvasatok és érzések* (David Bleich, 1975), *Az olvasás sorsa* (Geoffrey H. Hartman, 1975), *A félreértés térképe* (Harold Bloom, 1975), *Az olvasó szerepe* (Umberto Eco, 1979), *Az olvasás allegóriái* (Paul de Man)”. Satöbbi – teszem hozzá én, Radnóti viszont még hosszasan sorolja, egyelőre csak a címek tanúságát idézve, szinte kifogyhatatlanul (pedig a listát bármelyikünk kiegészíthetné – többek közt akár hazai szerzők neveivel, műcímeivel is). A lényegre azonban kitűnően utal ez a lista is: a klasszikus és kanonikus irodalmi hármasságból (mindnyájan emlékezzünk Horváth János meghatározására az irodalmi alapviszonyról), a szerző, a mű és az olvasó triászáról – a paradigmaváltás következtében – a harmadik tag lépett elő, messze maga mögé utasítva a triász első két tagját. (Szerb Antal fogalmazta meg annak idején a triászok „törvényét”, mely szerint minden nagy triászból szükségképpen kiderül, hogy egyikük jelentéktelen, akár a régi rómaiak triumvirátusaira gondolunk, akár a magyar irodalom olyan hármasságaira, mint a Petőfi–Arany–Tompai triász vagy a franciákéra – Baudelaire–Verlaine–Rimbaud stb.

Ennek a paradigmaváltásnak, az olvasó fölértékelődésének természetesen nemcsak súlyos és mély kultúrelméleti és fejlődéstörténeti okai és feltételei vannak (Radnóti tanulmánya alaposan elemzi őket), nemcsak esztétikai–irodalomelméleti következményei és folyományai (ugyancsak bőségesen dokumentáltatnak a piknikben), de – és számunkra ez lehet az igazán fontos – hatalmas holdudvara is van. Kiterjedt és roppant sokszálú hatásmezeje, horizontja, perspektívája (mindhárom szó mást és mást jelent persze, de mindháromra érvényes a hangsúlyeltolódás, -átrendeződés generáló–felfokozó–kiterjesztő volta). Nem tudnánk végigmenni mindegyiken, épp csak szemelgetnénk közülük.

Az egyikre Radnóti is utal, ám épp csak utal, nem ez lévén igazi tárgya. Az olvasástörténetről van szó. Az „olvasásfordulat” vagy olvasófelértékel(őd)és nem annyira oka, mint inkább párhuzamosa volt az olvasástörténet diszciplínája kialakulásának és hatalmas fejlődésének. Radnóti szerint a neves szerző, Roger Chartier

hírhedtté vált kérdésére: Ist eine Geschichte des Lesens möglich? (Lehetséges-e egyáltalán az olvasástörténet?) eleddig egyetlen átfogó, tudományosan értékelhető válasz született (Alberto Manguel *A History of Reading* c. könyve, New York, 1996). Mi, könyvtárosok abban a helyzetben vagyunk, hogy megtöbbszörözhetjük Radnóti példáját. Ezúttal kiváló hazai kutatási eredményekkel is, hisz az ún. szegedi iskola, Monok István iskolájának produktumai közkézen forognak, a szakirodalom állandóan recens termékei. De ebben a vonatkozásban kiváló tanúbizonyosságot tesz Katsányi Sándor esszérecenziója is a 3K jelen számában. És ezt az olvasástörténetet „műveli” – nolens volens és persze a gyakorlatban, nem a teóriában vagy a historiográfiában – minden állománygyarapító, minden deziderátakatalógust, keresőlistát készítő könyvtáros, sőt minden olvasószolgálatot végző kolléga is. Hisz – Kosáry Domokos kedves fordulata, gyakorta hallhattuk, olvashattuk tőle – a történelem totális valami, ami tegnap ma volt, ma már – mindenestül – történelem. Mutatis mutandis: olvasástörténelem.

Amiként – ezt meg Szűcs Jenő szerette mondogatni – a történelem a múlt szociológiája, akként az olvasáskutatás a jelen olvasástörténete. Az olvasót felértékelő, az irodalmi alapviszony hármasságát egyre redukáló (persze nem igazi és főleg nem végletes-végleges redukcióról van szó) filozófiai–esztétikai–irodalomelméleti koncepciók előtt már létezett olvasáskutatás. Mint annyi más esetben: nemcsak nálunk is, hanem világviszonylatban is az elsők közt Magyarországon. Ismeretes dolgokra kellene itt utalnom, ezért inkább csak néhány nevet sorjáztnék: Kamarás István, Katsányi Sándor, Nagy Attila, Gereben Ferenc... És ugye azt sem kell hangsúlyoznom, hogy az olvasáskutatás is mindannyiunk „kenyere”? Hisz nemcsak annak – publikált – eredményei orientálnak minket, könyvtárosokat, hanem azt mi magunk is végezzük napra nap. Akár a tájékoztatópultnál ülve, akár az olvasószolgálat frontján küzdve, akár – last but not least – az Új Könyvek szerkesztőségében tevékenykedve.

De, jóllehet az eddig említett példákat is meggyőzőeknek, nyomósaknak érezzük-véljük, azért azt hisszük, ez a paradigmaváltás még fundamentálisabb területeken is számba vehető, megfigyelhető. Közülük is csak kettőt vennék közelebről szemügyre. A stratégiai tervezésre és a minőségbiztosításra gondolnánk. Persze nem azt véljük, hogy e két – immáron közkeletű – fogalom e paradigmaváltás kapcsán, mentén került volna előtérbe. Hisz sokkal régebbiek annál (még a minőségbiztosítás is az). Nem magukról a fogalmakról, tevékenység- és biztosítástruktúrák szerkezetében bekövetkezett változásokról szólnánk, ha csak érintőlegesen is. Nem idéznénk alapvető meghatározásokat sem a stratégiával, sem a minőségbiztosítással kapcsolatban. A 3K legutóbbi számaiban, elsősorban Skaliczki Judit, Zalainé Kovács Éva, Téglási Ágnes, Herman Ákos (és társaik) megnyilatkozásáiban, előadásszövegeiben bárki utána nézhet ezeknek. (Annak idején azt is kér-tük olvasóinktól, egy-egy ilyen meghatározását kétszer is olvassanak el, jegyezzenek meg, ezentúl erről [is] szól majd napi életünk, a könyvtárosság mint olyan. Amikor is persze Skaliczki Juditot parafrazeáltuk, hisz ő szokta volt mondani a többszörös olvasást, persze a könyvtári törvénnyel kapcsolatban, kivált ha azt kellett tapasztalnia – mondjuk a könyvtári nyilvánosság – nyilvános könyvtáriság kapcsán kelt vitákban –, hogy a törvényben megoldható dolgoknak nem sikerült áttörniük bizonyos kommunikációs falakat.) Tehát stratégia; amelyben szolgálatról, szolgáltatásról, igények kielégítéséről, az igények elébe menetelről, az alapokra való kon-

centrálásról (stb.) van szó. Szóval az – ebben a vonatkozásban így is nevezhetjük – olvasóról. Mint a stratégiai terv és tervezés vonatkoztatási pontjáról, fókuszáról. Persze, hogy nem az olvasófelértékel(őd)és itt az ok. Még csak nem is ez a hivatkozási alap (hanem mondjuk az, hogy kinek a pénzéből és kinek a – mindegy: latens vagy explicit – kívánságára szolgáltunk). De hát Radnóti traktátusa sem csak regisztrálta ezt a bizonyos felértékel(őd)ést, az olvasó középpontba kerülését. Igaz, az ő koordinátái egészen mások voltak. Ám, ha az indíciumok egy irányba mutatnak – már Emil Staiger részletesen kifejtette ezt –, tudhatjuk, hogy jó irányba indultunk. És a Radnóti által jelölt-kimutatott indíciumok éppen hogy megerősíthetők, nyomatékozhatják a más irányból és kiindulásból érkezőket, jelzetteket. Mert mit mond A piknik című tanulmány vonatkozó paszszusa? „Hogyan értsük ezt a paradigmaváltást? Olyan, három évtizeddel ezelőtti eszmetörténeti fordulatonak, amelyet egykor új paradigma fog felváltani? [Ami az irodalomtudományt illeti, minden bizonnyal ez a helyzet. Lásd az újpozitivizmus egyre győzelmesebb előretörését!] Ez lehetséges, noha inkább a radikális olvasóra orientált elmélet mérleghiányának revíziójából, vagy ettől az elmélettől független tradícióból következő visszatérések és újrakezdések várhatók. Umberto Eco kifejezésével élve az intentio lectoris elsődlegességével szemben az intentio auctoris vagy az intentio operis szempontjából való kísérletezés. [E ponton szabad felidézni azt a rendszer-váltás-változás kapcsán felvetődött gondolatot, mely szerint – a szabad vállalkozások korában – természetesen lesznek gazdag belépti-használati díjkért működő magánkönyvtárak, amelyek bőséges kínálatát nyújtják a kriminek, horroroknak, bestsellernek, pornográfiának, »aluljárós« irodalomnak (stb.), és lesznek az állami, önkormányzati, »közszolgálati« könyvtárak, amelyek mindezekről lemondhatnak, és válhatnak azzá, amivé belső entellekheijük alapján mindenkor válniuk is kell, a kultúra templomaivá, a magas kultúra csarnokaivá. No comment!] Nem képzelhető el ugyanis a hármat egyenrangúan integráló elmélet: ezek konfigurációk, s mindegyiknek megvannak a maga nyereségei és veszteségei. Amikor konfigurációról beszélek, nem logikai játékra gondolok. Az alkotó, a mű és a közönség hármasságából szükségképpen mindig kiemelnek valamit, viszonyuk újrendeződik, s ez komoly következményekkel jár. *Ezek a következmények felvázolnak egy kultúrát, illetve egy kultúrából erednek.*” (A kiemelés az eredetiben található.) Hát – erről van szó. Sapienti sat.

És valami másról, ha nem is egészen másról, a minőségbiztosítás vonatkozásában. Nemcsak azért nem egészen másról, mert hisz a minőség a stratégián méretik le, csak ahhoz viszonyítva fogalmazható-határozható meg értelmesen, hanem mert a minőségbiztosítás is ugyanannak a „kultúrának” (már akár a Radnótitól idézett értelemben vett kultúrára gondolunk, akár arra a tágasabbra, amelyen belül szerves egységben helyezkedik el a „demokrácia alapintézményének” felfogott könyvtár, az élethosszig tartó tanulás, de háromszögelési pontként is felfogható holisztikus egész) a része, mint mindaz, amiről eddig szó esett. De szűkebb értelemben is vonatkoztatható a minőségbiztosításra mindaz, amiről a paradigmaváltás „szól”. Hisz – ha jól értem Zalainé Kovács Éva több színben is villódzó okfejtéseit – a minőségbiztosítás elsősorban nem a megfelelő ISO szabványt jelenti, nem a standardizálható, számszerűsíthető, algoritmusokba foglalható mutatókat és eljárásokat (persze azokat is), hanem éppen azt, amit – értelmezzük metaforaként, a használó, az ügyfél, a könyvtárba betérő metaforája-

ként – az olvasó előtérbe, középpontba helyezése, állítása (és permanens ott-tartása) jelent.

Említettem, hogy tengertanulságú írás A piknik. Nekem ezúttal csak alig néhány felületes tanulság jelzésére nyílt módon. De e kis beszámoló célja nem is annyira az volt, hogy behatóan ismertessem Radnóti opuszát, nem is az, hogy folyományait ecseteljem, hanem az, hogy elolvasásra, továbbgondolásra buzdítsak. Éppen ezért – írásom végére járva – megkísérlem központi metaforáját bemutatni, valamint válaszkísérletet adni a címbe kiemelt kérdésre: Hogyan piknikeljen a könyvtáros?

A könyv és e dolgozat címében szereplő piknik szó manapság fölötte divatos. Az Országimázs Központ kommunikációs igazgatója több előadásában is hangsúlyozta a piknik mint műfaj fontosságát – még országimázs vonatkozásában is. És szólt a piknikszervezés technikájáról is nemegyszer. A Radnóti-könyv címébe azonban nem a divat vagy az aktualitás emelte a szót. A 18. század nagy írója, a Friedell szerint a preklasszikus irodalom kanonozált négyességében (Klopstock, Wieland, Lessing, Herder) Wieland helyére beillesztendő Georg Christoph Lichtenberg mondotta, hogy a könyv (a szöveg) piknik, ahol a szerző hozza a szavakat, az olvasó a jelentést. Érthető hát, hogyan is piknikeljen a szó lichtenbergi értelmében a könyvtáros? Talán úgy, és erre az értelmezésre is a Radnóti-tanulmány adott útmutatásokat, hogy munkálkodását egy piknik résztvevőjeként végezze–értelmezze–értékelje. Olyanként álljon a pult, a polcok, a tájékoztatópont (stb.) mögé-mellé-elé, mint aki elhozta azt, amit a piknik résztvevői tőle kívánhatnak, de ne érezze–tudja–vélje magát vendéglősnek. Nem ő ad mindent (amiért ráadásul busás javadalmazást vár), ő csak a saját részét hozta, a többiek is hozzák a magukét. Azt, ami nélkül a vendégség, összejövetel, társaslélektani szituáció (stb.) ugyanúgy nem jöhet létre, mint ha a piknikre hivatalos másik (ezúttal a könyvtáros) nem hozná a maga részét. Nem a vendéglős ad mindent, a hozzá betérő pedig nemcsak az éhségét, szomszédját hozza. Hanem hozza ki-ki a magáét. És tán némi szerénység is illendő lehet, hisz ahogy Kosztolányi írta volt: „Azok a könyvek, melyek könyvtárad polcain szunyadnak, még nem készek, vázlatosak, magukban semmi értelmük. Ahhoz, hogy értelmet kapjanak, te kellesz, olvasó. Bármennyire is befejezett remekművek, csak utalások vannak bennük, célzások, ákombákomok, melyek pusztán egy másik lélekben ébrednek életre. A könyvet mindig ketten alkotják: az író, aki írta, s az olvasó, aki olvassa...” (VK)

Beszélgetés Kastaly Beatrixszal, az Országos Széchényi Könyvtár Restauráló osztályának vezetőjével

Kedves Bea, szeretnék ezen a fórumon is gratulálni ahhoz, hogy az elmúlt évben Szinyei-díjjal tüntetett ki a kulturális kormányzat. A kitüntetésre a munkahelyed terjesztett fel, és ezt a Magyar Könyvtárosok Egyesülete is melegen támogatta. E szakmai elismerés kapcsán szeretnék megkérni arra, hogy beszélj a 3K olvasóinak a pályádról.

– *Hogyan és miért lettél restaurátor?*

– Valójában vegyész–restaurátor vagyok, és mint ilyen, a vegyészeti ismereteimet kamatoztatom a restaurálás területén. Persze restauráltam könyvkötéseket és újságokat a 60-as és 70-es években, amikor nem voltam még osztályvezető. Utána az adminisztratív és vezetői munka, a tanítás és a kutatás vette el az időt a restaurálástól, így nem lett belőlem igazi gyakorlati restaurátor. Ezen kívül ilyen jellegű képzésben sem vettem részt, mivel amikor egyetemeimet végeztem, nem volt még ilyen képzés – ez csak 1974-ben indult a Képzőművészeti Főiskolán.

Hogyan indultam el a pályán? Gyerekkoromtól kezdve és a középiskolában – a Szilágyi Erzsébet Gimnáziumba jártam – erősen megragadtak a művészetekkel kapcsolatos tárgyak, különösen a kézi művészetek, mint amilyen a rajz, a kézi-munka, illetve az iparművészet különböző ágai. Ugyanerre az időszakra tehető a könyvek iránti szeretet és érdeklődés, ami az olvasmányélményeken keresztül alakult ki bennem, és a könyvre mint tárgyra is vonatkozott. Az érettségi évében mutatta be az osztályban egy könyvkötő mester a szakma jellemzőit, szépségeit. Minthogy családi okok miatt nappali egyetemi továbbtanulásra nem gondolhattam, a könyvkötés tanulása mellett döntöttem. A másfél éves képzés után egy hónapig nyomdában dolgoztam, majd következett az óriási lehetőség, a szerencse. Mi is volt ez?

Az OSZK-ban Tombor Tibor, aki az első magyar nyelvű állományvédelmi munkát írta és 1963 nyaráig a raktári osztály vezetője volt, könyvjavító állomást létesített a könyvraktáron belül, amit az őt követő Óvári Sándor is teljes meggyőződéssel támogatott. Erre a könyvjavító és megelőző állományvédelmi munkára engem alkalmaztak 1963 őszétől. Ez természetesen még a Múzeum körüli épületben volt. Ezzel kaptam az első komoly, önálló munkalehetőséget.

– *Melyek voltak eddigi pályád főbb állomásai, ha a munkahelyek és feladatok szempontjából tekintesz vissza?*

– Kezdjük a szakmai tanulmányokkal. 1973-ig tartott az az időszak, amelyben a formális szakmai felsőfokú képzettsége(ke)t megszereztem. Ez elég összetett képzést jelentett. 1965-től az ELTE Bölcsészkarán magyar–könyvtár szakon tanultam először esti tagozaton, majd levelezőn. Ennek a váltásnak az volt az oka,

hogy Óvári Sándor javaslatára a kémiantanári diploma megszerzéséért is harcba indultam: 1968 és 1973 között egyéni levelező hallgatóként (ami gyakorlatilag a nappali képzésben való, munka melletti részvételt jelentett) végeztem el ezt a szakot az ELTE Természettudományi Karán.

Első szakdolgozatomat 1971-ben írtam „Új módszerek és eljárások az állományvédelemben” címmel. Komoly segítségemre volt az angol és német nyelvű szakirodalom tanulmányozásában és feldolgozásában az a nyelvismeret, amelyet a gimnáziumban szereztem, Vágó György tanár úrnak köszönhetően.

1972–73-ban készítettem el kémiai tárgyú szakdolgozatomat, és 1973-ban védtem meg második diplomámat. Ezt a dolgozatot – amely a szakirodalom áttekintése mellett főleg méréseken és kísérleteken alapult – az újságpapírok savtartalma tárgyában készítettem el. A méréseket és kísérleteket a Papíripari Kutatóintézetben végezhettem. Nagyon érdekes munka volt az 1820-as évektől megjelent hírlapok papírjának vizsgálata, majd az eredmények alapján a következtetések leszűrése és az újságok savtartalmának közömbösítésére szolgáló kezelések hatásának vizsgálata.

Erre az időszakra nagyon szívesen emlékszem vissza. Élvezettel szívtam fel minden új ismeretet, újdonságokkal foglalkozhattam, magam is szemléletet alakíthattam.

1971 kulcsévként számít az életemben. Ekkor szereztem első diplomámat, és ekkor kaptam az első vezetői megbízatásomat is. A Pollack Mihály téri palotában működő hírlapjavító csoport vezetője lettem. Ugyanebben az évben tölthettem ösztöndíjasként egy hónapot Olaszországban. Az idő megoszlott a római Gallo Intézet és a firenzei nemzeti könyvtár között. A Gallo Intézet kutató és a kutatási eredményeket alkalmazó, pergamenre és papírra írt és nyomtatott könyvek restaurálásával foglalkozó nemzetközi hírű szakintézmény, ahol kémiai és biológiai kutatásokat is folytatnak az 1930-as évek közepe óta. Firenzében az 1966-os nagy árvíz utáni helyreállítással foglalkozó 100 fős nemzetközi stáb munkáját kísérhettem figyelemmel. Az „árvízkárosult” kötetek restaurálásával Angliától Ghanáig a világ számos országából érkezett vegyészek és restaurátorok foglalkoztak. Az olaszországi tanulmányút során volt alkalmam megismerni azokat a területeket, ahol a kémiai ismeretek a restaurálásban alkalmazhatók, és néhány kutatási, vizsgálati módszerrel is találkoztam, amelyeket kutató munkámban később fel tudtam használni. Ezért volt nagyon jelentős ez a tanulmányút a jövőbeli szakmai tevékenységem szempontjából.

A szakma nemzetközi kapcsolatrendszeré? A hetvenes évek a tapasztalatgyűjtés időszakát jelentették. A nemzetközi szakirodalomban egyre nagyobb teret kapott a papír- és könyvrestaurálás, bel- és külföldi konferenciák is foglalkoztak vele. A szocialista országokban dolgozó kollégákkal csereegyezmények alapján lehetett kapcsolatot építeni, s ezzel éltem is, Leningrádtól és Szófiától Prágán és Belgrádon keresztül Lipcséig. Az OSZK-ban a hetvenes évek elején alakult meg az Állományvédelmi főosztály Óvári Sándor vezetésével. Az ő nevét többször is említettem már: invenciózus vezető, minden új megoldásra fogékony ember. Támogatásával próbáltuk ki a ragasztás helyett a papírontéssel javító technológiát vagy – hogy más példát említsek – kezdeményezésére ekkor próbálkoztunk egy cseh szabadalmon alapuló papírerősítési és tömeges savtalanítási eljárással. Ez utóbbi csak terv maradt, de az anyagot most is sikerrel használjuk különböző restaurálási célokra.

A nyolcvanas–kilencvenes években nagyobb tér nyílt a külföldi tapasztalatszerzésre. Az UNESCO és az Országos Ösztöndíjtanács által meghirdetett tanulmányutak és a külföldi konferenciák jó keretet adtak a nemzetközi kapcsolatrendszer kialakulásához. A számos európai országban, Kanadában és az USA-ban szerzett tapasztalatokat két szintéren igyekeztem átültetni: az OSZK-ban folyó gyakorlati és kutató munkában, valamint a tanfolyami jegyzetek írásánál egyaránt hasznosultak.

A Központi Múzeumi Igazgatóság két évente nemzetközi konferenciákat rendezett, ezeken többször tartottam előadást. Általában különféle papírrestaurálási technikákkal kapcsolatos kutatásaimról számoltam ott be, amelyekhez a méréseket az azóta privatizált Papíripari Kutatóintézetben folytathattam. Ezt az OSZK és a kutatóintézet közötti együttműködési szerződés tette lehetővé, ami gyakorlatilag térítésmentes eszközhasználatot jelentett a számunkra.

A kutatásról annyit: 1978–1990 között dolgozott vegyésztechnikus az osztályon, aki helyett a 90-es évek elején egy papírmérnök–vegyésztechnikus tudunk alkalmazni. 1982 óta az osztály szakképzett gárdájához vegyész mérnök is tartozik. A kutató tevékenység – amit mindig igyekeztünk folytatni – időnként csökkent munkatársak családi kötelezettségeinek előtérbe kerülése miatt. Magam restaurálási célból való kutatással (technikák, technológiák vizsgálatával és minősítésével, új anyagok bevezetés előtti hatásvizsgálatával) foglalkoztam és foglalkozom, és irányítom kollégáim hasonló tevékenységét.

A mai kutatási lehetőségek? A műszerezettségünk szerény, és nincs klimatizált helyiségünk a papírvizsgálathoz. Ahogy említettem már, a Papíripari Kutatóintézetet privatizálták, és nem mindig adták az anyagi források a külső laboratóriumok igénybevételéhez. A kutatási pályázatokat pedig alap kutatásokra vagy piacorientált kutatásokra írják ki – olyan jellegű alkalmazott kutatásokra, amelyeneket a nemzeti könyvtár folytat, nem hirdetnek pályázatokat. A Könnyűipari Műszaki Főiskola laboratóriumában azért többször van lehetőségünk dolgozni.

A szervezeti felállás úgy fest, 1973-ban költözött át a csoportom az OSZK Hold utcai műhelyébe, ahol egyesült az akkori Guszev utcából átkerült hírlapköltő csoporttal. A cél a hírlapok állományvédelmének egységes kezelése volt, ugyanis a hungarika hírlapok mikrofilmezésének országos programja is itt valósult meg. Ehhez kellett – és kell ma is – a hírlapokat előzetesen megfelelő állapotba hozni.

1971 és 1978 között csoportvezetői megbízással dolgoztam. 1978-ban osztályvezető-helyettesi beosztást kaptam, 1979-től osztályvezetővé neveztek ki a Hírlap-állományvédelmi osztályra.

1999 végéig vezettem az OSZK-nak azt az osztályát, amely elsősorban a hírlapok mikrofilmezés előtti javításával foglalkozik, de az OSZK különgyűjteményei számára is végez restaurálást. A hírlapok mikrofilmezés előtti javítása nem igazi restaurálás, hanem előkészítés egy más hordozón való megőrzésre, hiszen restaurálásról akkor beszélhetnénk, ha a fatartalmú papírt – mint hordozóanyagot – restaurálnánk, azaz helyreállítanánk a meggyengült papír erősségét.

2000. január elsejétől az addig általam vezetett osztályból és a korábbi Restauráló Laboratóriumból (a várban) egy osztályt alakítottak a vezetésem alatt (miután a Restauráló Laboratórium osztályvezetője, Beöthyné Kozocsa Ildikó nyugdíjba ment). Az osztály neve „Restauráló osztály”, 22 fős munkatársi gárdával, ahol a vegyész mérnökkel, a papírmérnökkel és a restaurátorokkal dolgozom együtt.

– *Van-e szakmai ars poeticád, vagy – fogalmazzunk egyszerűbben – mi a szakmai meggyőződésed? Melyek voltak eddig a legkedvesebb munkáid?*

– Gyakorlatias beállítottságú ember vagyok, ezért inkább a kedves munkáimról beszélnek. Ilyen volt az időálló (tartós) papír előállításával, amivel a nyolcvanas évek elejétől a szakirodalomra támaszkodva foglalkoztam. A kutatás célja az újságnyomtatáshoz alkalmas vékonyságú, de nem áttetsző és akár több száz évig fennmaradó papír előállítása volt.

A Papíripari Kutatóintézetben és a Diósgyőri Papírgyárban folytak a kísérleti gyártások – igen jó minőségű papírt sikerült előállítani. Üzemszerű, folyamatos gyártására nem került sor, másolásra való alkalmazása sem valósult meg, mindkettő elsősorban anyagi okokból. Szerencsére az utóbbi tíz évben az újságpapírok minősége is javult (a savasságuk csökkent), a mikrofilmes archiválás is jobban elterjedt, és még inkább terjedőben van az elektronikus újság – lehet, hogy nincs is jövője az újságok papíron való megőrzésének?

Háttérinformációként érdemes tudni a nem szakértő olvasónak is, hogy a papíromlás kezdte a XIX. század közepére tehető, amikor rongy helyett fából nyert cellulózt kezdtek használni, majd ehhez facsiszolatot is tettek – az ilyen papír ugyanis nem eléggé rostos anyag többé. A kézi merítésről gépi gyártásra tértek át, ami magával hozta a savas enyvező anyag használatát és ezáltal a savas papír előállítását. A XIX–XX. század fordulóján már látszottak azok a gondok, amelyekkel a könyvtár- és levéltárügy még ma is küzd. Az USA-ban az 1950-es években kezdődtek meg azok a kutatások, amelyek során az 1500 és 1950 között kiadott könyvek anyagát vizsgálták. Megállapították, hogy a papír savasságának növekedésével egyenes arányban csökken a papír erőssége. A kutatók javasolták, hogy a savas enyvezőanyagot helyettesítsék más, semleges anyaggal. A kutatási eredmények alapján a modern időálló papír „receptjében” az a fontos, hogy szintetikus, savmentes enyvezőanyagot és a megfelelő ásványi töltőanyagot használják a papír gyártása során, és ne használjanak facsiszolatot. Szerencsénkre az utóbbi 10–15 évben egyre több papírgyár tér át a nem-savas papírgyártási technológiára.

– *Úgy hallottam, hogy az OSZK-beli munkád mellett tanítasz is. Meséld el, hol és kiket oktatsz, és milyen módszerekkel adod át a tudásodat, a tapasztalataidat?*

– Az OSZK-ban 1964-től működik a restauráló műhely, amely hatását tekintve iskolateremtőnek nevezhető.

Óvári Sándor nevéhez fűződik a könyvrestaurátorok szakképzésének kezdeményezése is. Itt is rátapintott a lényegre, katalizálta a folyamatokat, előrelendített, és mindenben segítette a képzés beindítását. Ez először a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolában valósult meg, ahol a könyvműves nappali szak mellett – kezdeményezésünkre – esti tagozaton restaurátorképzést is indítottak 1981-től. A szakelméletet oktató tanári gárdát az OSZK és más közgyűjtemények „állították ki”, a művészettörténet és a rajz oktatását a szakközépiskola biztosította. A szakmai gyakorlati órákat az OSZK két restaurátor műhelyében tartottuk. 1981 őszén kétéves képzés indult, könyvrestaurátor szakmai érettségét adó képzési céllal. Azóta folyamatosan végezzük a könyv- és papírrestaurátorok képzését, könyvtárak, levéltárak és múzeumok számára; többen lettek magánrestaurátorok is. A húsz év

során a képzés természetesen sokat változott; kétévesből először két és fél éves, majd 1994-ben hároméves felsőfokú szakképzés lett, és hét éve már teljes mértékben az OSZK-ban folyik. Ennek a kezdeti és jelenlegi szakmai vezetését és szervezését is én végzem. Ez a tanterv és az óratervek összcállításától a tanárok felkérésén keresztül az adminisztrációig valamint a folyamatos bonyolításig és a vizsgák megszervezéséig terjed. A könyv- és papírrestaurálást 1994 óta az OKJ is tartalmazza bejegyzett szakmaként. Ezeken a tanfolyamokon kezdettől fogva tanítom a kémiai alapismereteket, a papír, a ragasztók és a műanyagok anyagismeretét, az anyagok károsodását és vizsgálatát, a kémiai jellegű restaurálási eljárásokat és egyes állományvédelmi ismereteket.

A máig meglévő képzési igényre jellemző, hogy az OSZK-ban – a Könyvtári Intézet égisze alatt – 2001. januárban indult a harmadik hároméves, felsőfokú szakmai képesítést nyújtó tanfolyam 16 új hallgatóval (egyébként 1981 óta ez a kilencedik tanfolyam; az eddig befejeződött nyolc tanfolyamon 141-en szereztek közép- vagy felsőfokú könyv- és papírrestauratori szakképesítést).

1991-ben kezdtük meg „A könyv- és papírrestaurátor tanfolyam jegyzetei” c. sorozat kiadását; a 24 füzetből álló sorozat most már 2. kiadásban jelenik meg (a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával). Ezek egy részét én írtam vagy társszerzőjük vagyok. Valamennyit magam szerkeszttem és a 2. kiadást már formázom is, gyakorlatilag a sokszorosításra való előkészítésig bezárólag az egész munkafolyamatot végigviszem.

A Képzőművészeti Egyetemen 1974 óta folyik tárgyrestaurátor-képzés, amely a közgyűjteményekben dolgozók részére ad munka melletti szakmai továbbtanulási lehetőséget. Az oktatás öt évig tart. Az első három évben egyforma az alapképzés, a szakosodás a 4. évben indul meg.

Sok, eredetileg könyvkötő szakmunkás az OSZK restaurátor tanfolyamának elvégzése után nem áll meg, hanem a Képzőművészeti Egyetemen tanul tovább. Itt is találkozom velük: tanítok a Képzőművészeti Egyetem tárgyrestaurátor szakán is, a papír anyagismeret és anyagvizsgálat, papírrestaurálás és -konzerválás tantárgyakat a III. évfolyamosok általános képzése során.

2000-ben a Nemzeti Kulturális Alapprogram finanszírozott két, a Könyvtári Intézet által könyvtárosoknak szervezett állományvédelmi tanfolyamot; ezek tervét is én készítettem el, és restaurátor kollégáimmal együtt természetesen oktattam is ezeken a tanfolyamokon.

– *A tapasztalataidat az egyesületi életben is kamatoztatod. Milyen keretek között veszel részt egyesületi munkákban?*

– Az MKE-nek és az MTESZ Papír- és Nyomdaipari Műszaki Egyesületének vagyok a tagja. Utóbbiban 1980-ban Restaurátor szakosztályt hoztunk létre, és azóta sikeresen működtetjük. Nagyon alkalmas fórumnak bizonyult a különböző területeken működő könyv- és papírrestaurálási szakemberek részére. A szakosztálynak 1985-től 1993-ig elnöke voltam.

– *Mióta vagy tagja az MKE-nek? Milyen programjait részesíted előnyben?*

– Az MKE-be a nyolcvanas évek első felében léptem be. Érdeklődésemhez legközelebb a Társadalomtudományi Szekció tevékenysége áll, ahol az évek során jó előadásokat hallgattam meg vagy más rendezvényein vettem részt.

– *A Társadalomtudományi Szekciónak 1998 óta vezetőségi tagja lettél. Milyen feladataid vannak ebben a minőségben?*

– Az Ellenőrzési Bizottság tagja vagyok, de részt veszek a programkonceptió kialakításában és a rendezvényszervezésben is.

– *Részese, egyik megfogalmazója voltál az NKA és a kormányzati döntéshozók számára 1996-ban íródott, a restaurálási célfeladatok nagyobb arányú állami támogatását sürgető „Szentendrei Ajánlás” -nak. Milyennek látod ma az Ajánlás hatását?*

– A Nemzeti Kulturális Alap egy ezt követő évben 40 millió forintot különített el a háromféle közgyűjteménytípusnál felmerülő állományvédelmi gondok megoldásához. Az Ajánlásnak hatása volt, sikerült felhívni a figyelmet a probléma nagyságrendjére. A későbbiekben a Nemzeti Kulturális Alapprogram a három közgyűjteménytípus szakmai kollégiumán keresztül külön-külön, de kisebb-nagyobb mértékben egyaránt támogatta a könyvtári, levéltári és múzeumi könyv- és papíryanag restaurálását, állományvédelmét és a restaurátorképzést is.

A NKÖM Könyvtári osztálya 1999-ben ad hoc bizottságot hívott életre, amely 15 millió forintot tudott szétosztani restaurálásra egyházi, iskolai és nagy tudományos könyvtárak között – ebből 15 könyvtár részesült. 2000-ben 10 millió forint állt rendelkezésre, itt a munkamódszer az volt, hogy a korábban résztvevő könyvtárak részére meghívásos pályázatot írtak ki. Minden pozitívuma ellenére ez még csak csepp a tengerben. A könyvtári állományvédelemnek ugyanis óriási a pénzigénye, de nem képviseli elég hatékonyan az érdekeit. A levéltárakat évente százmilliós nagyságrenddel támogatja a kulturális kormányzat – tanulni kellene tőlük.

– *Az IFLA Állományvédelmi és Restaurálási Szekciójának nemcsak tagja, hanem – szintén – vezetőségi tagja is voltál, hosszú éveken keresztül. Kérlek, oszd meg velünk az emlékeidet, tapasztalataidat erről a valójában nemzetközi elismerés révén végzett munkáról!*

– A Szekció testületi vezetőségének (Standing Committee-jának) tagja voltam már 1991-től, de két évig nem tudtam aktívan részt venni az IFLA munkájában. 1993-ban felkértek és megválasztottak az elnöki tisztségre, amit 1993 és 1997 között, a barcelonai IFLA-konferenciától a koppenhágai konferenciáig töltöttem be. Ezt a megtiszteltetést a nemzetközi ismertséget hozó 1990-es budapesti konferencián és konferenciáért végzett munkám alapozta meg.

Az IFLA konferenciái előtt az SC ülészik. Az SC maximum 20 tagú, kétévenként a fele kicserélődik. Ezzel és így biztosítható a folyamatosság a szekció vezetésében. Az elnök dolga, hogy a szekció programját az éves IFLA-konferenciákra kialakítsa: javaslatot tegyen az Open session és az esetleges workshop témáira (ezt teheti közvélemény-kutatás alapján is), és a titkárral együtt felkéri az előadókat, szervezi az üléseket. Egy négyéves elnöki ciklusban általában sor kerül egy nagyobb szimpózium vagy konferencia rendezésére is, az éves IFLA konferencia előtt vagy után. Ilyen volt az 1995-ben – az isztambuli IFLA-konferencia előtt – rendezett budapesti szimpózium is, amely az „Állományvédelem és restaurálás a 90-es években” címet viselte.

Indíthatnak rövid és hosszú projekteket, ez mindig pénzfüggő is. Az elnökségi időszakom alatt két kiadvány készült: az egyik a katasztrófák megelőzésének és kezelésének tervezéséről, a másik az időálló papírról.

Az SC elnöke és titkára pénzügyi feladatokat is ellát (amivel elsősorban az adminisztratív tevékenységek költségeit fedezik), és részt vesznek a szekciók munkáját összefogó Division-ok tevékenységében is. Ez évente két munkakülésen való aktív részvételt jelentett.

A konkrét, szekcióbeli tevékenységem főként arra irányult, hogy a könyvtárosokat valóban érdeklő kérdésekhez segédanyagokat, irányelveket és előadásokat adjunk az állományvédelmi problémák tudatosítására és megoldásuk előmozdítására.

– *Sok-sok éves IFLÁ-s élmény és tudás birtokában elképzelhetőnek tartod-e, hogy a magyar könyvtáros-társadalom is képes lenne megfelelni egy olyan nagyszágrendű kihívásnak, amit egy cca. 10 napos, 2500–3000 fős szakmai rendezvény-együttes megszervezése és lebonyolítása jelent? Ez igencsak elvi kérdés, hiszen a 2005-ös konferencia rendezési jogát a norvégok elnyerték, és legközelebb 2007-re pályázhatnánk csak.*

– Képesnek tartom erre a magyar könyvtárosokat is. Ha a „laza” kubaiak jól megtudták szervezni, akkor mi sem maradnánk el a megkívánt színvonalról.

A nagy feladatot a szervezés, a helyszín biztosítása és kialakítása, a szállások megszerzése jelenti. Hatalmas logisztikai feladat, amely jó szakmai irányítást, az előkészítésben és a lebonyolításban sok-sok önkéntes lelkes részvételét igényli és feltételezi.

– *Milyen a szakmai közérzeted, milyen a hatása a mindennapjaidra a kapott rangos kitüntetésnek? És – ezzel összefüggésben is – milyennek látod a szakmád társadalmi elismertségét? Mik a közeljövőre szóló és a hosszútávú terveid?*

– A Szinnyei-díj átvétele után sok olyan embertől kaptam gratulációt, akikkel igen régen találkoztam – ez jólesett. A könyvrestaurátorokat eléggé megbecsülik. Nagyra értékeli, hogy érdekes, szép, de romos holmikkól újra használhatót tudnak csinálni. Sokoldalú ismereteket feltételeznek róluk.

A terveimről? A könyvtárosság – szerintem – még nem ismerte fel, hogy a könyvvállomány romlását hogyan állíthatná meg. Ezért a könyvtárosgyógyászati Társadalomtudományi Szekciójának 2001-es terveibe illeszkedően restaurálási kisakadémiát szeretnénk megvalósítani, aminek a fő célja egyfajta állományvédelmi szemlélet meghonosítása és az ehhez szükséges ismeretek gyarapítása a könyvtárosok körében. Ez ahhoz is hozzásegítheti őket, hogy hatékonyabban vegyenek részt a különféle pályázatokon.

A NKÖM Könyvtári osztálya stratégiai tervezésbe vont be, ez megtisztelő. Ugyancsak megtisztelő feladatot jelent az, hogy a Műtárgyvédelmi Akkreditációs Szakbizottság elnökévé nevezett ki a nemzeti kulturális örökség minisztere. Ez a bizottság fogja azoknak a továbbképzési tanfolyamoknak a tantervét akkreditálni, amely tanfolyamokat a könyvtárak, levéltárak és múzeumok szakemberei számára állományvédelmi és műtárgyvédelmi témakörökben indítani szeretnének.

Az OSZK-ban 2000 márciusában a főigazgató megalakította az Állományvédelmi Tanácsot, amely a könyvtár állományvédelmi kérdéseinek feltárásával, megoldási javaslatok kidolgozásával foglalkozik. A Tanács tagjaként nagyon érdekes munkát végezhetek; remélem, hogy a tevékenysége sokat fog segíteni az állományvédelmi szemlélet kialakításában és meggyökeresedésében a könyvtár munkatársai körében.

Mindemellett természetesen folytatom a kutató és oktató munkát, a tanulmányok, cikkek írását és előadások tartását.

– *Kedves Bea, köszönöm a beszélgetést, amelyből – megítélésem szerint – egy különösen tevékeny és elkötelezett könyvtáros – vagy inkább a könyvtárért dolgozó vegyész–restaurátor? – igen gazdag és sokszínű pályaképe bontakozott ki. Ez a pálya példa lehet arra, hogy tudással és kitartással (és akik közelről ismerünk, hozzátehetjük: páratlan szerénységgel is) kimagasló teljesítményeket lehet elérni. Sok sikert kívánok a további munkához!*

Haraszi Pálné

MIT ÉR AZ EMBER, HA OLVASÓ?

címmel 2001. április 6–7-én Kaposvárott a Magyar Olvasástársaság, a Kaposvári Egyetem Tanítóképző Főiskolája, a Megyei és Városi Könyvtár, továbbá a Magyar Könyvtárosok Egyesületének több szervezete (Közkönyvtári Egylet, Olvasószolgálati-, Gyermekkönyvtári szekciók, valamint a Könyvtárostanárok Egyesülete) együttesen

szakmai konferenciát szervez

az Olvasás Éve alkalmából, melyre ezúton minden érdeklődőt szeretettel meghívunk.

A program részleteiről:

április 6-án, **pénteken** plenáris ülés országosan ismert előadókkal (*Gereben Ferenc, Jelenits István, Monok István, Pléh Csaba, Szörényi László, Vári Péter*);

szombat délelőtt szekcióülések [egyelőre csak a szekcióvezetőket tüntetjük fel]: Olvasáspedagógia (*Balogh Mihály, Könyvtár (Bartos Éva)*); Irodalomtanítás (*Komáromi Gabriella*); Olvasással és írással a kritikus gondolkodásért (*Tóth Beatrix*); Internet-galaxis (*Tószegi Zsuzsa*).

Délben záró plenáris.

A jelentkezési lapot, melyen a várható költségek már fel vannak tüntetve, le lehet tölteni a Megyei és Városi Könyvtár honlapjáról (www.mvkkvar.hu).

Jelentkezési határidő: 2001. február 15.

Stagnálás, romlás vagy olvasásfejlesztés?

Helyzetkép és támadási pontok

A címben jelzett kérdés nyilvánvalóan nem költői, sokkal inkább a napi gyakorlat, a tapasztalatok és a szigorúan megtervezett vizsgálatok eredményei nyomán fogalmazódik ilyen élesen. A dilemmát, az olvasási szokások változásait illetően mind a felnőttek (Könyvtári Figyelő 1997. 3. szám), mind a 10–14 évesek szintjén (Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 1999. május) már korábbi, bőségesen adatszolgált írásainkban magunk is jeleztük. Minden ismétlést kerülendő, most csupán két „külső szemlélő” megállapításait szeretnénk néhány mondattal felidézni.

Ahogy azt az Új Pedagógiai Szemle 2000. július–augusztusi számában Vári Péter és munkatársai részletesen ismertetik, az Országos Közoktatási Intézet 1986 óta két évente rendszeres, úgynevezett Monitor vizsgálatokat végez a 9–18 éves korosztály tanulási eredményeiről. Csak az olvasásértés kérdésénél maradván, két megállapítás válik egyértelművé adataik áttekintése nyomán.

Az 1986 és 1995 közötti években a teljesítmények egyértelmű romlását regisztrálták, majd a legutóbbi (1995–99) időszakban a stagnálás vált jellemzővé.

Fontos viszont tudatosítanunk, hogy az országos átlag változatlanúságához a teljesítmények településtípushoz kötődő, növekvő szóródása társult. Vagyis a már korábban is legjobban olvasó fővárosiak eredményei javultak, míg a községekben élő gyerekek szövegértése tovább romlott. A skála két végpontja távolodott egymástól, másként szólva a társadalmi, kulturális különbségek ezen a szinten is növekednek.

Hasonlóan súlyos figyelmeztetésként értelmezhetők a Központi Statisztikai Hivatal legfrissebb adatai („Időfelhasználás 1986 és 1999 őszén”. KSH, Bp. 2000.), melyek szerint ez a korábban vezető szerepű otthoni foglalatosság, a kultúráközvetítésnek ez a hagyományos formája egyre hátrébb szorul a szabadidős tevékenységek rangsorában. „A férfiak körében az olvasásra fordított idő a kétharmadára, a nőknél kevesebb, mint háromnegyedére csökkent.” (55. p.) A fiatalabb korosztályok esetében még drámaibb a visszaesés. A 15–19 éves fiúknál 39 percről 13-ra, a lányoknál pedig 37-ről 17 percre zsugorodott átlagosan a naponta olvasásra szánt percek száma. Természetesen az átlag számok itt is sok részletet eltakarnak (az iskolázottabb rétegek jobban ragaszkodnak az olvasáshoz, s a folyóiratok iránti keresettség esett vissza leginkább). A részletek iránt érdeklődők a jelzett kiadványt haszonnal forgathatják.

S a helyzetkép utolsó elemeként csupán megemlíjtük Andor Mihály kiváló szociológus kollégánk jó egy éve megjelent írását: „A könyv mint a kulturális tőke mutatója”, az Iskolakultúra 1999. évi novemberi számában. Az empirikus vizsgálatot ismertető tanulmány táblázatai nyomán egyértelmű összefüggések mutat-

hatók ki a könyvtulajdon, a családi könyvtárak nagysága és a továbbtanulási esélyek között. Vagyis egyre szélesebbre tárulnak a közép- és felsőoktatás kapui (ma már az érintett korosztály 34 százaléka jár főiskolára vagy egyetemre), az alapozáshoz feltétlenül szükséges olvasás pedig mind hátrébb szorul! Lehet-e ennek más következménye, mint a minőség romlása? Mind többen szereznek érettségi bizonyítványt, főiskolai, egyetemi diplomát s közben kevesebbet, rosszabb technikával, igénytelenebb összetételben olvasnak.

Az alcímben jelzett „támadási pontok” szókapcsolattal egyszerre szerettük volna az okok és a beavatkozási lehetőségek, a változtatási esélyek sorát összefoglalóan megjelölni. Mindennek kezdete a család. Az ott látott viselkedési formák, magatartásminták, a megjelenített normák gazdagítják, formálják a leendő felnőtt személyiségét. Csaknem hasonló ereje van ma már a mozgóképnek, a televíziós csatornákon sugárzott tömegkultúrának. Az átlag gyerek napi több mint 3 órát ül a tv előtt, és mit lát? Hány meg hány pohár italt, hivalkodó fogyasztást, fényűzést, gazdagságot, lovaglást, intrikát, lövöldözést, autós üldözést, verekedést, becstelenséget, kábítószeres ügyletet és persze szerelmet minden változatban! A töprengő, elmélyült dialógust, érvelő, meggyőző beszélgetést, netán szellemi vagy tárgyi utalást az írott szó világára aligha!

Pedig jól tudjuk, hogy a képernyő olvastat is, különösen akkor, ha egyértelmű jelzést kap a néző: adott mű adaptációja következik. Mikor készült utoljára gyerek vagy ifjúsági tv-játék klasszikus vagy kortárs szerző könyvéből a magyar közszolgálati csatornák bármelyikén? Hová lettek a versek vagy a „Nyitott könyv” típusú műsorok? A hírek szerint az utolsó végvárként számon tartott Duna Tv ilyenfajta programjai is veszélyben vannak.

Az iskola kihagyhatatlan a felsorolásból, s erről még bővebben is szólnunk. Hasonlóképpen csak említést tehetünk a pedagógusképzés és továbbképzés szellemének, tartalmának szükségszerű változásairól.

Végül pedig a sok-sok vizsgálati adat nyomán, évtizedek óta refrénszerűen visszatérő motívum: a könyvtárak és könyvtárosok szolgáltató képességének szerepe. Ott tudnak jól olvasni a gyerekek, ahol a könyvek hozzáférhetőek, ahol karnyújtásnyira vannak. Vagyis ha a romlás, a stagnálás tendenciáján változtatni szeretnénk, akkor a fentiek mellett a könyvtárak egyértelmű fejlesztése is kikerülhetetlen feladat! Csak a növekvő kínálat adhat esélyt az olvasói, könyvtárhasználati szokások jelentős mértékű és kedvező irányú elmozdulására.

Olvasásfejlesztés, könyvtárhasználat – kritikus gondolkodás

A fenti címmel 2000. november végén egy 140 oldalas könyvecske kéziratát adhattuk nyomdába (a 2001. tavaszi megjelenés reményében), melyben egy három éven át, az ország 6 településének 8 iskolájában vezetett kísérletünk céljairól, módszereiről és eredményeiről írunk. (Ez a beszámolóknak kissé a könyv beharangozásaként is tekinthető.) A kísérlet 1997 szeptemberétől 2000 júniusáig tartott, s tudatosan jórészt kisvárosi (Gödöllő, Hatvan, Tiszafüred, Vásárosnamény) és községi (Ebes) helyszíneket választottunk, hogy a javításnak, illetve a romló tendenciák megállításának esélyeit nehezebb terepeken bizonyíthassuk. Céljainkról, az alkalmazott módszerekről és a kísérleti iskolák jellemzőiről korábban már rész-

letesen szóltunk (Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 1998. március, illetve Olvasás-fejlesztés iskolában és könyvtárban, szerk. Nagy A. Sárospatak, Városi Könyvtár 1999.). Ezért itt most szinte csak hívószavakat, rövid mondatokat vetünk papírra az előzmények felvillantásához, s inkább az eredményekről szólnak majd kissé bővebben.

A könyvtárosokkal, pedagógusokkal közösen végzett munka központi gondolata „a szövegadó, engedelmeskedő alattvalók helyett önállóan ítélni, gondolkodni, érvelni tudó állampolgárok” nevelése volt. Véleményünk szerint célunkat első rendben az olvasási, információszerzési technikák fejlesztésén (kézikönyvhasználat, jegyzetelés, lényegkiemelés stb.), tankönyvön kívüli, idegen szövegek rendszeres olvastatásán, majd előadói, fogalmazási és vitakészségük csiszolásán keresztül értük el, ahogyan ezt egyébként könyvünk alcímében jeleztük: szócikk-másolástól a paródiaírásig. Másodsorban pedig „az ellentmondásmentes közlések betanulása helyett ellentmondó források mérlegelő értékelése” alapelv rendszeres, gyakorlati megvalósítása révén.

Módszereink négy gondolati pilléren nyugodtak:

- a) Szövetségesünk a család, azaz a szülők megértő, támogató attitűdjét tudatosan ki kellett alakítanunk a szándékosan ilyen céllal szervezett szülői értekezletek alkalmával.
- b) Csak a tanterv egészét átfogó akcióorozat lehetett eredményes, az olvasásfejlesztés nem kizárólag az anyanyelvet oktatók feladata, tehát tudatosan több tantárgyban szerveztük meg a „beavatkozások” sorozatát.
- c) Rendszeres egyéni és csoportos feladatokat adtunk, melyeket kizárólag könyvtári közegben kellett megoldani idegen szövegek olvasásával, tankönyvön kívüli információforrások használatával.
- d) Élmény- és vitaközpontú tanítás, ahol az eredeti, egyéni kérdés, vélemény és a komoly könyvtári kutatómunka eredménye egyaránt ütközhet a tankönyvi szöveggel vagy a pedagógusi vázlattal, tudással, véleménnyel. Sok esetben ezeket a véleményeltéréseket, vitákat a könyvtáros, a pedagógus gondosan előre megtervezte a feladatok kiosztásakor, időnként pedig spontán módon alakultak, szerveződtek.

Végül a részletes bizonyítékok, táblázatok bemutatása nélkül szemelgessünk a harmadik év végén elvégzett ellenőrző vizsgálatok értelmezése nyomán kimutatható eredmények között! Nem volt kétséges, hogy a három éven át tartó tréning magyarból és matematikából, történelemből és fizikából, földrajzból és énekből, technikából és rajzból a kísérleti osztályokban egy választékosabb, igényesebb olvasmány szerkezetet eredményezett, akár az utolsó, akár a kedvenc olvasmányokat vizsgáltuk. Nem volt már ilyen természetes az olvasási motívumok átrendeződése: a hagyományos módszerekkel oktatott csoportok az olvasás legfontosabb mozgató erejét a kötelező kulcsszóval, míg a kísérleti osztály diákjai az érdekesség, az örömforrás, a tudásvágy, a tanulságos fogalmakkal adták meg.

A legdrámaibb figyelmeztetést talán a vásárosnaményi nyolcadik osztályosok, valamint az ebesi hetedikesek olvasásértési tesztjeinek értékelésekor kaptuk. Az 1997 őszén felvett szövegértési próbákat, melyeket Horváth Zsuzsa, az Országos Köznevelési Intézet főmunkatársa állított össze (köszönet érte!), 2000 tavaszán értelemszerűen megismételtük mind a kísérleti, mind a kontroll osztályokban. Vá-

rakozásunk ellenére nem egy gyorsabb és valamivel lassabb fejlődést kellett regisztrálnunk, hanem a javulás, a fejlődés csak a kísérleti csoportokban volt kimutatható. Vagyis az országos összképpel megegyezően arra a következtetésre kellett jutnunk, hogy a három évi felső tagozatos tanulás önmagában ma már nem garantálja a magasabb szintű szövegértést, a tényleges olvasásfejlesztést! Ez csakis a tantestület egészének célzott erőfeszítéseként, a tantervet átfogó, a természettudományos tantárgyakat tudatosan tartalmazó program megvalósulásaként következhet, következett be.

(Itt nyomatékkaal emlékeztetünk a bevezetőben idézett országos vizsgálati eredményekre, miszerint a kisvárosokban élő gyerekek szövegértési szintje stagnál, a községi iskolák diákjainak ilyen jellegű teljesítménye pedig folyamatosan romló tendenciát mutat.)

Eredményeink egyértelmű jelzéseként szolgálnak: a radikálisan megváltozott körülmények között (zavarba ejtő médiakínálat, a kommersz tömegkultúra térhódítása, a felnőtt–gyerek kapcsolatok lazulása, a nagycsaládok szétesése, a nagyszülők elválasztása az unokáktól stb.) nem lehet csupán hagyományos módon tanítani, ha versenyképes, a külső és belső „sárkányokkal” sikeresen megküzdő munkaerőt, magabiztosan továbbtanuló, felelősen dönteni tudó állampolgárokat szeretnénk tömegesen kibocsátani általános és középiskoláinkból.

Bizonyítékaink szerint a nyomtatott szó, a könyv, a folyóirat, a könyvtári eszközök összességének fokozott használata nem csupán a kulturális tőke mutatójaként szolgál (lásd Andor Mihály hivatkozott cikkét, illetve Pierre Bourdieu eredeti gondolatát a kulturális tőke természetéről és a Fukuyama által használt társadalmi tőke fogalmát!), hanem egyúttal ennek létrehozójaként, felhatalmazójaként is funkcionált terepvizsgálatunkban. Hiszen a kísérleti csoportok motivációs bázisa nemcsak az olvasással kapcsolatos attitűdök síkján változott, de a távlati célokat, a jövőképeket is jelentős mértékben módosította. Három év elteltével a kontrollosztályokban sokkal anyagiasabb, haszonelvűbb, földhözragadtabb kívánságokkal (kocsi, pénz, lakás stb.) lepték meg a képzeletbeli „jó tündért”, írták le „egy napjukat tíz év múlva”, a kísérleti osztályok tanulói viszont egy humanisztikusabb értékrendet sejtető válaszköteggel (emberi kapcsolatok, játék, tanulás a gyerekekkel, boldogság, béke, szeretem a munkámat stb.) lepték meg a kitöltött kérdőíveket kíváncsian böngésző felnőtteket.

Kiemelkedő eredményeink között tartjuk számon a pedagógusok beszámolóinak zárómondatait, végszavait is, miszerint „már nem tudok a régi módon tanítani, közben magam is megváltoztam, ki kellett lépnem a megszokott rutinból, számomra nem ért véget a kísérlet, 10 évet fiatalodtam, megváltozott a gyerekekhez fűződő viszonyom stb.”.

Szükség van tehát okos cikkekre, könyvekre, vitára, konferenciákra, de talán az ilyesfajta terepvizsgálatok, éveken át tartó együttműködések is hagynak némi nyomot a résztvevő könyvtárosi és pedagógusi csoport szellemén, gyakorlati munkáján.

Végszóként – ugyan még mindig azonos irány felé tartva – váltsunk nézőpontot!

Terepvizsgálatunk eredményei mellett fontosnak tartjuk tudatni mindazokkal, akik könyvtárostanárként, pedagógusként, könyvtárosként gyerekekkel, fiatalok-

kal dolgoznak, hogy a Magyar Olvasástársaságnak sok éves munka eredményeként sikerült termékeny kapcsolatot létesítenie a Nemzetközi Olvasástársaság intellektuális kapacitása (az Egyesült Államokból érkező egyetemi tanárok által vezetett kiképző csoportok) és a Soros Alapítvány anyagi és erkölcsi támogatása között, s ennek eredményeként 2000 júniusában az ország hét pedagógusképző intézménye számára 60 órás akkreditált, továbbképző tanfolyam alapítására, majd indítására kaptunk engedélyt. „Olvasással és írással a kritikus gondolkodásért” címmel megszületett a tanfolyam több mint 60 féle módszert, technikát, eljárást tartalmazó gyűjteményének magyar nyelvű kézírata (szerkesztette: Bocskai Veronika), melyen a kiadás előtti utolsó igazításokat végzik.

Vagyis a Nemzeti Alaptanterv és a kerettantervek által megfogalmazott célok megvalósításához immár sokféle úton el lehet jutni az egyéni kutakodás, az eredeti gondolkodás, a terepvizsgálatokban és/vagy a szervezett továbbképzésekben való részvétellel egyaránt. A téma iránt bővebben érdeklődők figyelmét hadd hívjuk fel a hét pedagógusképző intézmény és az ottani felclősök neveinek felsorolásával, illetve a 2001. április 6–7-én Kaposvárott rendezendő „Mit ér az ember, ha olvasó?” című konferenciánkra (lásd részletesebben a 19. oldalon!), melynek egyik szekcióülése kifejezetten ezzel a témával foglalkozik.

A továbbképzési helyszínek:

Budapest, ELTE Tanítóképző Főiskola – Tóth Beatrix

Budapest, ELTE Tanárképző Főiskola – Suhajda Edit

Debrecen, Kölcsey F. Ref. Tanítóképző Főiskola – Dr. Baloghné dr. Zsoldos Julianna

Eger, Eszterházy K. Tanárképző Főiskola – Magyar István

Győr, Apáczai Csere J. Tanítóképző Főiskola – Dr. Varga J. Erika

Pécs, PTE Tanárképző Intézet – Bárdossy Ildikó

Szeged, Szegedi Egyetem – Dr. Páger Margit

Legyen világos a szereposztás! Az egykori KMK egykori Olvasáskutatási osztálya és a Magyar Olvasástársaság csupán ötletadó, kezdeményező, szervező szerepet vállalt a jelzett továbbképzés megtervezéséhez, beindításához, a tanfolyamokat azonban már az intézmények önállóan végzik a 2000–2001-es tanévtől kezdődően. A fentiekben vázlatosan ismertetett, az 1997–2000 közötti 3 évben lebonyolított kísérlet viszont ugyancsak a Soros Alapítvány támogatásával, de kizárólag osztályunk munkájaként, illetve a szövetségesül megnyert csaknem 50 pedagógus és könyvtáros segítségével valósult meg. Jókedvű, szövetségesi együttgondolkodásukat, fáradozásukat, ötleteiket, kritikájukat, nyugtalanító kérdéseiket ezúton is hálásan köszönöm.

Az elmondottak egyúttal jól példázzák az évtizedek óta vallott és művelt kutatómunkánk summáját: nem egyszerűen megismételt „pillanatfelvételeket” készítünk az olvasás, a könyvtárhasználat éppen esedékes jellemzőiről, hanem a gyakorlatban felmerült tapasztalatok, dilemmák, újszerű változások, beavatkozások eredményeit a képzés és továbbképzés (cikkek, előadások, könyvek) csatornáin keresztül közzé tesszük össze az elméleti megfontolásokkal, mégpedig a mindenkori gyakorlat jobbítása érdekében.

Nagy Attila

Emlékek Szabolcs-Szatmár-Bereg megye könyvtáiról, könyvtárosairól*

Ha felteszem magamnak a kérdést, milyen joron merészelek egyáltalán megszólalni e város és táj könyvtáiról-könyvtárosairól, a válaszáért pontosan ötven évet kell visszalépnem a múltba. Látom magam 1950. december 11-én. Egy komp hideg vaskorlátjába kapaszkodom, másik kezemben öreg bőrrönd, benne a „legénybútor”: fehérműk elegye és egy hadifogságot megjárt katonapokróc. Jobboldalt az amerikaiak által 1944-ben szétbombázott Duna-híd, rajta a helyreállításon dolgozó munkások, előttem a ködből lassan kibontakozó városkontúrok, zsebemben egy fűzőgépkapcsos, vékony másolópapírra gépelt ügyirat: Kinevezem a Bajai Városi Könyvtár vezetőjévé ... a 715-ös kulcsszám 3. fokozata szerinti 840 Ft-os havi illetménnyel... (Aláírás) ... tanácselnök.

Ugyanennek a valós emlékeknek más, lehetséges változata is van: ugyanezen napon, ugyanazzal a kofferral állhattam volna a nyíregyházi vasútállomás előtti ligetben is, hogy a felszakadozó ködben megpróbáljak eligazodni, merre lehet a Nyíregyházi Körzeti Könyvtár épülete. Az ötven év előtti valódi és elképzelt kép története, magyarázata a következő:

Az 1946–1949-es tervek szerint az országban felállítandó 60-70 körzeti könyvtár és a létesítendő városi könyvtárak leendő személyzetének sürgős kiképzését a Népművelési Minisztérium az 1949 végétől szervezett hathetes tanfolyamokon kívánta megvalósítani. E – főleg ideológiai-politikai sulykolást, némi irodalmi ismereteket és egészen csekély könyvtárkezelési alaptudni-valókat nyújtó – gyorstalpalókon különleges társaság verődött össze: a tanyáról frissen érkezett, kevés iskolai osztályt végzetekből az olvasni szerető gyári munkásokon keresztül a csekély számú, jobbára hajótörött értelmiségiekig mindenki megtalálható volt ott, akit derék, jámbor, megbízható „kádereként” odaküldtek, vagy aki – sorsában egy nyugodt állás segítségével változást remélvén – maga kezdeményezte iskolára küldését. A tanfolyam végeztével, 1950 augusztusának utolsó napjaiban a Báthori u. 10. szám alatti minisztériumi épületben történt meg a végső „káderezés”. A könyvtárosztály vezetője, *Horváth Vera* volt ott az élet-halál döntnöke, egy a Szovjetunióból visszaérkezett emigráns, mögötte a harmincas évek koncepciós pereit, a nagy tisztogatások emlékei és az itthoni kopírozás friss élménye: a Rajk-per. Ma már tudom, hogy ő is az életet féltette, rettegett olyan helyzetbe kerülni, amelyben az általa kiválasztottak esetleg feltűnnek egy-egy későbbi per vádlottjaiként. Az ilyen, perbeli szereplők elsősorban az értelmiségi habitusú, megjelenésű vagy háttérű egyének lehettek a tanfolya-

* *Elhangzott az 50 évesek a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei közkönyvtárak című, a Nyíregyházi Körzeti Könyvtár létesítésének fél évszázados jubileuma alkalmából rendezett ünnepi összejövetelen 2000. december 11-én, a Megyeháza dísztermében, Nyíregyházán. A szerző által némileg rövidített szöveg.*

mi könyvtárosjelöltek közül. Nem lévén sem párttag, sem MADISZ-, illetve DISZ-tag, de lévén „éltanuló” a tanfolyamon, személyemet illető döntése nem volt elutasító, ám a többiek javaslata ellenére nem a Népkönyvtári Központba helyezett, hanem minél messzebb óhajtott tudni Pesttől. Alkalmasmak látszott a jó távoli Nyíregyháza, ahol a nemrég alakult körzeti könyvtárban a nagyon mutatós, de szakmailag teljesen laikus, ráadásul sokat hiányzó fiatalasszony, *Pristyákné* mellett-helyett szervezőkönyvtárosként, ahogy akkoriban mondták: „utazókönyvtárosként” nekem kellett volna megvalósítanom a „kultúrforradalmat”, fellendítenem az „olvasómozgalmat”, rendbe tennem Szabolcs-Szatmár egész könyvtárügyét. A kinevezési javaslatot a Népművelési Minisztérium el is küldte, a nemrég alakult megyei tanács azonban bizonyára nem szívelte a mindig gyanús értelmiségieket, mert azóta is hiába várom, mikor lehetek kinevezett könyvtáros Szabolcs-Szatmár-Beregben. (Magunk között legyen mondva: most már egy itteni címzetes könyvtárosi ranggal is megelégednék.)

Visszatérve az elszalasztott 50 év előtti lehetőségre és a valóságos dunai átkelesre, hadd jegyezzem meg a kegyetlen kor irracionálisára, kiszámíthatatlanságára jellemző különös, pozitív adalékként: a Bajai Városi Könyvtár vezetőjévé történt kinevezésemnek a postás által bedobott papírját úgy találtam meg kaposvári házunk bejárati kapuja mögött a havon, hogyan előtte soha nem jártam Baján, a tanácselnök soha nem látott. Hát ilyen is volt...

De szóljak immár e városról: Nyíregyházára és a megyébe először 1952 nyarán jutottam el, már mint a Népkönyvtári Központ munkatársa. Igaz, csak bekukkantottam ide, mint Bolond Istók Debrecenbe. A Központi Statisztikai Hivatal könyvtárügyekkel foglalkozó munkatársa, *Szabó András Endre* hozott magával a hivatal piszkosdrapp Pobjedáján, hogy kipuhatoljuk: a könyvtárak kötelező statisztikai számbavétele megtörténik-e a kitűzött, rövid határidőre. Nyíregyháza feltűnően jó benyomást tett rám. Az akkori általános közületi és egyéni elszegényedés idején, amikor még az olyan, patinás dunántúli városok is, mint Pápa a kopottság, a kezdődő lepusztultság képét mutatták, Nyíregyháza szinte oázisnak tűnt derűs színeivel, dús növényzetével, parkjainak, szobrainak gazdagságával. A város iránti rokonszenvemnek máig érvényes oka lehet ez az első benyomás.

A könyvtárak akkori állapotáról korántsem ilyen jók az emlékeim: Mátészalkáról máig tartó illatként az orromban érzem a körzeti könyvtári otthonná rangosított cipésműhely-cipőkereskedés átható odörjét; Nyíregyházáról arra emlékszem, hogy *Somogyi Jolika* – aki az akkori Cukor utcai pedagógiai főiskola könyvtár szakán évfolyamtársam volt – az olvasók kiszolgálása mellett miként küszködik magára hagyottan az államosítások, elkobzások következtében odahordott-odamentett könyvanyag feldolgozásával valami kultúrházi színpadszerűségen, amit akkor éppen városi könyvtárnak neveztek; a körzeti könyvtár pedig, amely 1952 végén a városi könyvtárral egyesítve megyei könyvtárrá volt hivatott rangosodni, milyen alkalmatlan helyen és milyen szakmai rendtelenségben készült-nem készült új szerepére a Benczúr tér – akkor Sztálin tér – 3. szám alatti földszintes polgárházban. Ez mindenre alkalmas volt, csak könyvtárnak nem, mégis csaknem negyed századig, 1975-ig a megye vezető könyvtári intézményének „otthona” maradt.

1975-ről jut eszembe: a program szerint 50 éves jubileumot ünneplünk itt és most, de talán nem haragszanak meg, ha én még szólni fogok egy másikról, egy 25 évesről, a megyei könyvtár új otthonának 1975. október 29-én történt felava-

tásáról, pontosabban ennek előzményeiről, amikben részem volt. Akkor európai színvonalúnak számító épületről lévén szó, bűn volna említetlenül hagyni e jeles alkalommal e jeles évfordulót.

Am előbb ismerőseimről-barátaimról néhány mondatot. Humorosat-derűset és szomorút egyaránt. Csak az eltávozottakról szólok, akiknek köszönhetek egyet-mást: egyiknek néhány vidám percet, másiknak élettapasztalatokat arról, hogyan igen vagy éppenséggel hogyan nem. Kezdjük a sort népkönyvtárosokkal: *Hegedűs Gábor*, Ökörítőfülpös. Politikus csizmadiának mondanám, ha nem borbély lett volna. Az ötvenes évek jellegzetes alakja. Szemüveges, nagy fej, kis termet, lelkes mindent vállalás ravaszkodással párosulva. A könyvtár érdekében kér, de néha követelődik is, mindenütt fellép, ahol valami támogatás „leeshet”. A *Könyvtáros* c. folyóirat állandó „levelezője”. Panaszkodik a lapnak, hogy a községi tanács nem gondoskodott a népkönyvtár téli fűtéséről. A Könyvtáros pedig saját nélkülözhetetlenségét demonstrálandó siet segíteni. 1953 januári számában büszkén közli „A Könyvtáros elintézte” rovatában, hogy a Népkönyvtári Központtal 200 forintot utaltatott ki a könyvtár számára. (Ne nevéssünk, 1952/53 telén ennyi vagy nem sokkal több pénzből valóban lehetett fűteni egész szezonban a falusi könyvtárszobát!) Hegedűs Gábor a szerkesztőséget többször felkeresi, ilyenkor óvatosan a falu valódi helyzetéről is elejt néhány felvilágosító mondatot. A szerkesztőségbe kerülésem után mesélték, hogy legutóbb egy nagy elbeszélésbe merültében még a fogsorát is ott felejtette az asztalon – úgy kellett postán utána küldeni...

A hatvanas évek Könyvbarát-mozgalmának tipikus alakja volt a gulácsi *Babinecz Mihályné*, Erzsi néni. Felolvasott a dohányosiműtőben, a disznótorokon, író-olvasó találkozókát szervezett, nagy vendéglátásokkal körítve, ahova szívesen jártak a pestiek. Szeretett írni is, levelei a *Könyvtáros* 1963-as és 1966-os évfolyamaiban olvashatók. Hadd idézzek egyik írásából, a *Könyvtáros* 1966. áprilisi számából:

„...remélem, hogy az új ötéves tervben minket, a művelődés sarzsi nélküli katonáit, a falusi tiszteletdíjas könyvtárosokat is észre fogják venni. Az országos statisztika azt mutatja, hogy a könyvtárosok munkája a felduzzadt állomány és a nagyobb igénybevétel következtében 30–40%-kal nőtt. Nálam 140 kötetes volt a könyvtár és most van 2800 kötet, az évi forgalom pedig 7–8000 kötetre emelkedett. Hol van itt a 40%? Többször megkérdezik olvasóim, hogy ezért a munkáért mi a havi bérem. Megmondom, hogy 113 forint. Megvallom, hogy sokan sült bolondnak titulálnak emiatt. Az előző években mindig kaptam év végén 1000 forintot meghaladó teljesítménydíjat is. Az idén ez elmaradt. Megpróbáltam tiszteletdíjam felemelését kérni, de a megyei könyvtár azt válaszolta, hogy nincs rá remény.

A községi tanácsnál egyszer azzal fogadott a pénzügyi vezető, hogy: – no, Erzsi néni, mától fogva felemelt tiszteletdíjat kap. Azzal a borítékba tett tiszteletdíjat ünnepélyesen felállva, félkézzel magasra emelte és úgy adta át. Mindnyájan derültünk a leleményességén, mert tényleg felemelte, de én egy kicsit mégis szégyenkeztem magamban...”

Ezek után a megyei könyvtárosokról: Említettem, hogy a megyei könyvtár milyen nehezen indult, kezdve körzeti könyvtári korszakától. Egyik látogatásomkor például a megyei könyvtár címleltárkönyvében, amelyben ugyebár minden könyv – füg-

getlenül a példányszámától – egyedileg, külön-külön kell, hogy szerepeljen, egyetlen tételszám alatt a következőket olvastam: „A nyírmadai népkönyvtár anyaga, 164 kötet”. A könyvtár belső rendbetétele *Sárdi Béla* időszakához-nevéhez fűződik. Komoly, megfontolt tanáremberként tanulta és tanulta meg a szakmát. Kár, hogy – emlékezetem szerint – csak két-három évig állt a könyvtár élén. Tudomásom szerint 1956 miatt kellett távoznia. (És itt zárójelben hadd jegyezzem meg: Tudják-e a mai könyvtárosok, hogy ’56 után hogyan fejezték le a szakmát? Minden foglalkozási ág a maga társadalmi értékét felszófolandó szinte hivalkodik 1956-os veszteségeivel, a miénk meg nem végzett semmiféle számadást. Most, hogy hirtelen megpróbáltam számba venni áldozatainkat, kiderült: a könyvtárügyet valósággal letaglózták. Megszűnt a minisztériumi könyvtári főosztály önállósága, osztályként és harmadnyi részterületként betagolták a nagy népművelésbe. Leváltották a Nemzeti Könyvtár, az Akadémiai Könyvtár, a Műegyetemi Könyvtár és a Gödöllői Agrártudományi Egyetemi Könyvtár vezetőjét – ez utóbbit, *Kosáry Domokost* súlyos ítélettel be is börtönözték –, a 19 megyei könyvtárból 8-nak leváltották a vezetőjét, s közülük hármat szabadságvesztéssel sújtottak; a városi és a járási könyvtárvezetők közül pedig még számba sem lehet venni a menesztettek sokaságát. Ráadásul a megtorlás elől sokan külföldre távoztak, mások – különösen az utolsó években egyetem-főiskolát végzett járási könyvtárvezetők – a retorzióktól félve otthagyták állásukat, és megpróbálták eltűnni a fővárosban, valamint a nagyobb városokban...)

Sárdi Béla utódjának, *Gacsó Lászlónak* könyvtárosi pályafutásánál érdekesebb a későbbi sorsa. Könyvtárosként kenetes, „népművelős” stílusa miatt nehezen fogadta be a szakma. Később, a fővárosba kerülvén, filmbe illően rátalált egy éppen szabadnapos dél-amerikai konzulnő, aki magával ragadta a felső tízezerbe és a nagyvilágba. Így – egy diplomatanő férjeként – parolázhatott például Izraelben az éppen ott járó amerikai elnökkel is. Élete végén ismét megyei lakos volt, és én reméltem, hogy összekötéseit felhasználva legalább egy kis pénzt szerez majd nélkülöző könyvtárainknak külföldi alapítványoktól vagy hálára szomjazó magánosoktól. Ha voltak is ilyen szándékai, korai halála megghiúsította reményeimet-reményeinket.

De ne csupán megyei igazgatókról beszéljek. Feltűnik előttem *Bory Zsolt* arca. Beosztott könyvtáros a megyei könyvtárban, emellett civilben költő-író, mellékesen pedig nagyszerű ismerője és szerelmese a szabolcsi–szatmári–bereg-i tájnak. A legjobb értelemben vett idegenvezető. Egyszer, 1976-ban a Könyvtártudományi és Módszertani Központ autóbuzos kirándulásán ő ismertette meg velem-velünk az itteni értékeket, gazdag hagyományokat. Egyébként róla mindig az jut eszembe, hogy bármilyen beosztásban dolgozzék is egy könyvtáros, ha van benne szakmai méltóság, nem lehet meg a kis haza, a „szülőtte föld” alapos ismerete nélkül.

Hadd szóljak most két járási, majd városi könyvtárvezetőről-igazgatóról. A mátészalkai *Áts Józseffel* 1948-ban néhány hónapig egy teremben laktam az Állami Kollégiumban, mely a híressé vált Kilián-laktanya épületében volt, majd – szerinte – én indítottam el a könyvtárospályán, amikor egy, Tamásiban 1952-ben történt véletlen találkozásunk alkalmával rábeszéltem a könyvtárosságra. Ő tanár volt a Tolna megyei járási székhely gimnáziumában, és én csak a találkozás tényére emlékszem, részleteire nem. Mátészalkán iskolai könyvtárosból, majd megyei szakfelügyelőből lett városikönyvtár-igazgatóvá, és még mindkettőnk nagy öröme, elégtétele lehetett a cipésműhelyszagot elfeledtető, színvonalas könyvtáráépület, amelyből ő jó érzéssel vonulhatott nyugdíjba.

Általánosan ismert, népszerű figurája volt a könyvtáros-társadalomnak a tisztelőki *Doszlop Miklós*. Valószínűtlenül cingár alak, ennek megfelelő hang, aranszegélyes szemüveg és állandóan anekdotázó, szellemes szöveg – ez a derűt fakasztó megjelenés szinte minden társaságban a központban jelölte ki helyét. Azt már csak kevesen tudták róla, hogy az országban ő építette fel az első, szabadpolcosnak is alkalmas, kellő alapterületű járási könyvtárt, és azt, hogy az állandó mókázásra való hajlandóságával jól titkolta mély műveltségét, valamint az anyanyelv magas színvonalú értését és művelését. Ő figyelmeztetett például arra, hogy a „férőhely” és a „hely” kifejezések helyes használatára mennyire kell ügyelni: a tehénistállóban és a könyvtári raktárban *férő*helyek vannak, az Operaházban és a könyvtár olvasótermében „csak” *hely*ek. Nyelvi finomságokra és hajlításokra érzékeny szerkesztőként megfogadtam intését, és amikor alkalmazom, illetve figyelmeztetek másokat, a Miki angyszárnyának suhogását vélem érzékelnem fejem fölött...

Doszlop Miklós műveltségét a franciás, elegáns jelzővel illelhetném, s még inkább *Merkovszky Pálét*, aki főiskolai könyvtári igazgatósága előtt a megyei könyvtár igazgatóhelyettese volt. Jobb sors vagy ambiciózusabb, céltudatosabb, szigorúbb életvitel mellett egyetemi tanár is lehetett volna belőle tehetsége alapján. A sorsát és Doszlop Miklósét meghatározó törésvonalról nem az én tisztem szólni, amint a nemrég elhunyt „néptanító”, *Tripsánszky Jenő* lényének és megyei-könyvtár-igazgatói működésének ellentmondásosságairól sem. A megyei könyvtár új épületének 25. avatási évfordulója ürügyén – utolsó történetemként – a megyei könyvtár felépítésének néhány ismeretlen epizódjáról, a Tripsánszky Jenővel és Merkovszky Pállal közösen kifejtett erőfeszítéseinkről szólnék, azzal a megjegyzéssel, hogy a könyvtárat végül is tető alá hozó *Horváth Gabriella* szakmai közszerzetnek örvendett lényéről valamilyen – például születési vagy halálozási – évfordulója kapcsán külön kellene megemlékeznie volt kollégái népes seregének, hisz őt az összejövetelünkön jelen lévők többsége még ismerte, ismerhette.

Tehát: adalékok az 1975. október 29-én felavatott megyei-könyvtár-épület megszületésének előtörténetéhez:

A hatvanas évek második felében vagyunk, az első könyvtárépítési hullám tetőzése után. Felépült a kaposvári és a tatabányai megyei könyvtár 1964-ben, a salgótarjáni és a zalaegerszegi 1966–1967-ben, épül a szombathelyi (felavatták 1970-ben) és a miskolci (ez 1972-ben készült el). A kaposvári az első, nagy szabadpolcos terekkel kialakított, korszerű épület, a miskolci viszont a maga 4600 négyzetméterével igazi léptékváltást képvisel: több mint kétszerese a kaposváriknak és majdnem duplája a szombathelyinek. Közben azonban történt valami: még el sem készültek az első, új épületek, amikor a Művelődésügyi Minisztérium néhány előadója, megijedvén a fantáziájukban „futballpályaszerűnek” tűnő, emiatt belakhatatlannak ítélt könyvtárbelsőktől, könnyen beleegyezett abba, hogy a mindenkori fukar pénzügyérek a tervezett építkezések programjait 20–25 százalékkal csökkentsék. Így zsugorodott például a salgótarjáni 1000 m² körüli, a zalaegerszegi pedig ennél nem lényegesen nagyobb értékre, ennek következtében mindkettőből kiszorult a gyermekkönyvtár. A nyíregyházi könyvtárosok és a tervezésbe bevont központi szakértők – köztük *Sallai István*, az Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtártudományi és Módszertani Központ országosan elismert szaktekintélye – a meggyőzött illetékes megyei vezetők egyetértésével 3300 m² alapterületű könyvtárra készítettek programot. Jól emlékszem arra a találkozásra, amelyen Sallai István sugárzó arccal újsá-

golta, hogy a nyíregyházi az első megyei könyvtári épületterv, amelynek programjában megalkuvás nélkül sikerült valamennyi fontos alapterületi igényt érvényesíteni. Úgy látszott tehát, hogy a nagyszerűnek ígérkező terv megvalósulása az akkori-
ban divatba jött szolás szerint „sínre került”. Igen ám, de közben nemcsak könyvtár-
építési, hanem MSZMP-pártházépítési hullám is végigsöpört az országon. A hazába
rendszeresen kirajzó pártbizottsági küldöttek gyakran autóztak el a szolnoki vagy a
miskolci új, kacsaláb-pártházak mellett, a szemfüleesebbek pedig a Dunántúlon a
kaposvári sokemeletest is megcsodálhatták. Olyannyira, hogy a látottak alapján
egyszer csak megkívántak egy fazonos, összkomfortos saját, új épületet is. Termé-
szetesen ehhez a régi vel valamit kezdeni kellett: eladták hát a tőlük legjobban füg-
gő, átalak leginkább kezelhető szervnek, a megyei tanácsnak. A pártházért, amely
eredetileg a pénzügy-igazgatóság épülete volt, 6 millió forintot fizetett a megyei
tanács, amely ettől a pillanattól kezdve kénytelen volt futni a pénze után. A vásárolt
épületet mihamarabb hasznosítania kellett, emiatt gyorsan megszületett a döntés:
rengeteg pénz megspórolható, ha a könyvtárnak az új épület helyett olcsón átalakít-
ják ezt a régit. A szakmának akkorra már elege lett a zsinagóga-, a kultúrház- és az
egyéb átalakításokból, amelyek mindig csak megalkuvásokat hoztak, és hosszú tá-
von mindenkor drágábbaknak bizonyultak az új épületeknél. Ezért okoztak érthető
lehangoltságot a Nyíregyházáról Budapestre érkező rossz hírek. Azonnal szóba ke-
rült az a lépés, hogy könyvtáros-szakértők vizsgálják meg az irodaházat, és mond-
ják ki funkcionális és alapterületi alkalmatlanságát, valamint átépítésének költséges
voltát, de kétségesnek tűnt, hogy elfogadja-e a tanács a könyvtároskörökből verbu-
válódott szakértők véleményét.

Akkoriban a még le nem állított gazdaságirányítási reform („az új gazdasági
mechanizmus”) hatására bizonyos élénkülés kezdődött a közületi épületek adás-
vételében, ezért kipattant az agyamból egy piaci megoldás ötlete. Arra gondoltam,
hogy ha a megyei tanács továbbadná az épületet, visszakaphatná a vételárat, tehát
ismét hajlandó volna megvalósítani a megyei könyvtár felépítésének eredeti tervét.
Íziben levelet írtam tehát Tripsánszky Jenő könyvtárigazgatónak: derítsék fel,
mely közületek, vállalatok készülnek székházépítésre, s győzzék meg őket arról,
hogy leendő irodaházuk már készen van, mert olcsón és gyorsan, kis munkával
átalakítható. A levelem másolata nekem már nincsen meg, talán a megyei könyvtár
irattárában megtalálható az eredeti, ha nem dobták ki. A válaszokat azonban meg-
őriztem és ezennel közléteszem. Íme az első levél lényege:

*„...Javaslatod alapján megkerestem a Megyei Tanács elnökhelyettesét és a
tervosztály vezetőjét. Kértem, hogy mérjék fel azokat a vállalatokat, amelyek
irodát akarnak építeni. Amennyiben az igényeket a jelenlegi pártház kielé-
gíti, és az erre szánt építési költség a megyei könyvtár építésére elegendő,
úgy ez a megoldás célszerűbbnek látszik. Ezt a javaslatunkat az illetékesek
most vitatják... Nyíregyháza, 1969. márc. 19. Üdvözlettel Tripsánszky Jenő”*

És a második levél – pontosan egy hónappal későbbi dátummal:

*„Sikerült ismét összehozni a megyei tanácselnök-helyettesi szinten egy meg-
beszélést, melyen döntés született, ha van jelentkező a pártbizottsági épületre
vásárlás céljából, úgy értékesíteni kell. – A felmérést és tárgyalást a Megyei*

Tanács Tervosztálya végzi. Az eddigi tájékoztató szerint több a jelentkező, mint amennyi hely van. – A dolog tehát ismét úgy áll, hogy mégis megépül az új könyvtár.”

Végül is megtörtént a csoda: a megyei tanács a volt pártbizottsági épületet hasznosította, és a megyei könyvtárnak új épületet emelt. A levélváltás után hat évvel történt avatónnepségen részt vettem. Új vezetők jöttek, senki sem tudta már, volt-e és milyen szerepem az épület létrejöttében. Én sem szóltam, és egyetlen betűt sem írtam róla az avatásról beszámoló, valamint az épületet bemutató cikkemben, amely a *Könyvtáros* 1976. évi januári számában jelent meg.

Most már nincs időm elmondani, hogy a három, általam kitalált és végigküzdött könyvtárépítési akció, a *100 falu – 100 könyvtár*, a *Petőfi- emlékkönyvtár*, valamint a *30 év – 30 könyvtár* pályázat keretében ebben a megyében hány könyvtárat sikerült támogatni a többnyire megalázó módon összekunyerált forintokból. Inkább arról szeretnék szólni, milyen nagy örömmel értesültem a megyei könyvtár tervezett bővítéséről. Talán nem szerénytelenség arra kérnem az érintetteket, hogy alkalmasint olvassák el az avatáskor készült írásomat, és ha találnak benne még aktuális gondolatokat, észrevételeket, mutassák meg az építészeknek, elsősorban a belsőépítészeknek.

Az országban nincsen megye, ahol néhány könyvtár falába ne raktam volna legalább egy téglát. Szabolcs-Szatmár-Beregben többre és többet is. Ezért talán nem szerénytelenség kérnem, hogy ha élek még akkor, jelen lehessenek a kibővített, korszerűsített régi-új megyeikönyvtár-épület felavatásán.

Gerő Gyula

Polgárosodás és nyilvános könyvtárak Debrecenben*

Eleink hajdan, a múlt század közepén úgy gondolták, hogy a polgárosodás és a művelődés szinonim, egybeeső fogalmak. Széchenyi, Kossuth, Deák, Eötvös és még sok más politikus, író, tudós, művész, vagyis a kor legjobbjainak eszmevilágában e kategóriák újfajta minőséget, az előrelépés követelményét és célját jelentettek, progresszív tartalmat hordoztak, a társadalmi haladás, a demokratizálódás, az egyéni tökéletesedés folyamatát jelölték. Szilárd meggyőződésük volt (és ez gyakorlati tevékenységükben is megnyilvánult), hogy a művelődés elősegíti, felgyorsítja a polgári átalakulás történelmi feladatának megoldását és a nemzeti önrendelkezés kivívását, alkalmas a nemzeti öntudat, a hazafias érzés felébresztésére és a nemzet nagyságának, méltóságának demonstrálására. Töretlenül bíztak abban, hogy a fejlett nemzeti kultúra közvetlenül hozzájárul a „közjó” érvényre juttatásá-

* *Elhangzott 2000. november 24-én Debrecenben, az Újkerti Könyvtár fennállásának 20. évfordulójára alkalmából rendezett szakmai tanácskozáson.*

hoz, a természet meghódításához, az anyagi jólét felvirágzásához, az erkölcsök javulásához, a személyes szabadság és boldogság eléréséhez. Ez a felvilágosodás nagy hatású áramlatából táplálkozó – ma már tudjuk: illúzióktól sem mentes – felfogás tükröződött Komárom vármegye 1843-ban megfogalmazott indítványában is, amelyben leszögezték: halaszthatatlan teendő az oktatási-nevelési intézményeket és a kulturális jogrendszert „a nemzetiség s a század előrehaladott polgárisodásának igényeihez alkalmazva újra alakíttatni.” Mintegy két évtizeddel később Vajda János szintén egyetlen utat látott a nemzeti gondok és az elmaradottság felszámolására: „egyedüli mentsvárunk a művelődés, a polgárosodás.”

Mindazonáltal – némileg meglepő módon – a hazai liberálisok reformprogramjában alig-alig kapott helyet a közkönyvtár, közelebbről a nyilvános könyvtár eszménye. Az angolszász public library kezdeti szakaszáról csak szórványos, leginkább az útirajzokban olvasható hírek érkeztek hozzánk, s a közelebbről ismert német városi könyvtárak példája is rendkívül lassan honosodott meg. Inkább kaszinói, egyesületi, szakegyleti és egyéb társulati könyvtárakat hoztak létre. A régebben és újonnan alapított, egyébként szép számmal lévő iskolai és egyházi gyűjtemények pedig eleve zárt jelleggel működtek, s a nemzeti és az akadémiai, valamint a formálódó szakkönyvtárak is csak szűk használói kör igényeit elégítették ki. Majd a kiegyezés után oldódik valamelyest az a belső ellentmondás, amely a liberalizmus általános nyilvánosságigénye és a nyilvános könyvtárak hiánya között feszült. A dualizmus évtizedeiben egyre több főiskolai, múzeumi, majd levéltári könyvtárt megnyitottak az érdeklődő közönség előtt, szerveződtek – kifejezetten német mintára – nyilvános városi könyvtárak is. sőt a korszak vége felé Szabó Ervin és munkatársai Budapesten a public library-típus megvalósítására is sikeres kísérletet tettek. Mindezen gyűjtemények együttes száma azonban az ország akkori méreteihez viszonyítva elenyészően csekély, a századfordulótól központi kezdeményezésre több ezres nagyságrendben telepített falusi és külvárosi népkönyvtárak, gazdakönyvtárak pedig kicsiny és befagyasztott állományuk miatt nem lehettek jelentékeny tényezői a kulturális életnek.

Debrecenben az elmondottakhoz hasonlóan alakult a nyilvános könyvtárak sorsa. A Református Kollégiumban már a XVI. század derekától gyűlt az értékes könyv-, kézirat- és egyéb dokumentumanyag, a piarista rend a XVIII. században kezdett hozzá a gyarapításhoz, a reformkorban mindkét kaszinó és a református főiskola diákjainak olvasóegylete tartott fenn könyvtárat; ezek (a kaszinói gyűjtemények összevonva) a kiegyezés után is megmaradtak, majd újabb egyleti könyvtárak létesültek. A hozzáférés azonban erősen korlátozott, csupán a két helybeli könyvkereskedő kölcsönkönyvtárai fogadtak bárkit, ám innen meg a magas díjak tartottak vissza sokakat. A friss várostörténeti szintézis nemrég megjelent harmadik kötetéből is kiolvasható, hogy Debrecen tévován, lassan haladt előre a polgárosodás útján, és a fejlődés megkésettége a kulturális életben, még közelebbről a könyvtárügyben is megmutatkozott. Kevesen voltak, akik igazán akarták az előremozdulást, és nekik is fel-feltornyosuló akadályokat kellett leküzdeniük. Jellegetes példa erre az *első nyilvános könyvtár* felállítására. A szinte regénybe illő történetet a levéltári iratok alapján Gazdag István rekonstruálta. A Tiszántúli Református Egyházkerület irányító testületeihez már 1867-ben javaslattal fordultak, hogy a főiskolai könyvtár mellett létesítsenek egy nyilvános olvasótermet. Az első – még csak elvi – döntés 1874-ben született, öt esztendő múlva készült egy érdemi tervezet, újabb hat év

elteltével a püspök rendszeres segílyt kért a városi előljáráságtól a fenntartásra, hogy a tanuló ifjúságnak, „továbbá városunk olvasni szerető, művelt közönségének is alkalom nyújtassék élvezhetni azon szerzők vagy műveik szellemét, melyek és kikkel egyébként érülközhetnek [sic!] alkalmuk nem lehetne...” A törvényhatósági bizottság jóindulatúan szavazott, ám különböző okok és a kijelölt helyiség átalakításának elhúzódnása miatt az olvasóterem csak 1889 szeptemberében nyílt meg; vagyis több mint húsz évvel a gondolat felvetődése után!

A főiskolai olvasóterem szinte azonnal igazolta létét: már az első hónapokban feltűnően nagy forgalmat bonyolított le. Erre hivatkozva Révész Bálint református püspök 1890 őszén a támogatás felemelését kérte a várostól: „Ha a Tek. Tanács és képviselő Közgyűlés figyelembe veszi, hogy immár egy nagyobb város, mely nemzeti műveltségünk fejlődésével lépést tart, és ezért a múltban nagy áldozatokat is hozott, egy nyilvános könyvtár nélkül alig lehet el, ezen nyilvános olvasóteremnek a főiskola által lett felállítását, mint Debrecen város műveltségi színvonalának nagymérvű emelkedési jelét, csak örömmel üdvözölheti, amint hogy ezt tettelegesen segítyezésével tanúsította is.” Noha az előljáróság ismét megadta a kívánt összeget, az már a korviszonyok, a közgondolkodást meghatározó cívisréteg mentalitásának kifejeződése, hogy sem korábban, sem ekkor, sem később a szavazás során senki sem hozta szóba: talán a városvezetésnek kellene nyilvános könyvtárat alapítani... A nem éppen elutasító, ám közömbös magatartás okai között keresgélve rábukkanunk arra a statisztikai tényre is, hogy a valóban igen népszerű főiskolai olvasóterem látogatóinak túlnyomó többsége tanuló (vagy tanár) volt, a városi közönség mindössze a beiratkozottak alig négy-öt százalékát (abszolút számban: 160-200 fő) tette ki. Az idegenkedés az idő múltával sem oldódott, vagyis a református egyház példás, előremutató, a városvezetés folytonosan megnövelt pénzügyi támogatását élvező kezdeményezése csak félsikert arathatott.

A század elején egy magánygyűjteményből szervezett városi múzeum figyelemre méltó könyv- és kéziratárral rendelkezett, de ezt csak a kutatók rendkívül szűk köre használhatta. Hasonló volt a helyzet a szaporodó iskolai, egyesületi és szakkönyvtárakkal. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának vitathatatlan jó szándékát jelzi, hogy 1905 és 1911 között tíz népkönyvtárt is küldött a városba, de ezek együttes kötetszáma is alig érte el az ezerhatszázat (vagyis a 160-as átlagot), ráadásul ezt a szerény állományt sem cseréltették. Közben, a mégiscsak kibontakozó polgári fejlődés következtében Debrecenben is tetemesen bővült a nyilvános könyvtári szolgáltatásra potenciálisan igényt tartó lakosok köre, a népszámlálási eredmények szerint az országos átlagot meghaladó arányban éltek itt egyetemest, főiskolát, középiskolát vagy legalább polgári iskolát végzett férfiak és nők, azaz megizmosodott e városban is az ún. művelt középosztály, mindenekelőtt az értelmiségi és a hivatalnoki réteg.

A történelem különös fintora az is, hogy a városi közkönyvtár nem az igazán kedvező, máig nosztalgiával emlegetett békeidőszakban, hanem az első világháború esztendeiben valósult meg. Múlthatatlan érdemei vannak ebben Csűrös Ferenc közművelődési tanácsnoknak, a debreceni (és a magyar!) művelődéstörténet méltatlanul elfeledett, sokoldalú alakjának. A kiválóan felkészült, a polgári radikálisok törekvéseivel is rokonszenvező, reformer gondolkodó szinte kinevezésének másnapján előállt az alighanem régóta dédelgetett álmával: 1915 nyarán a Debreceni Közlöny hasábjain indítványozta a városi közkönyvtár felállítását. Nagyszerűen ér-

zett rá, hogy a városi népelességen belül két olyan réteg van, amelynek műveltsége, magatartása alapvetően befolyásolja a település további fejlődését: éppen ezért elsősorban a városi tisztviselők közigazgatási, társadalomtudományi ismereteinek korszerűsítését, elmélyítését és az általa gazdaközönségnek nevezett cívisek önművelését, a modern gazdasági eljárások elsajátítását, végső soron az agrárnépelesség polgárosodását szerette volna előmozdítani ötlete ki vitelezésével. Javaslatát eljuttott egykori gimnáziumi osztálytársához, Szabó Ervinhez is, aki nyílt levélben válaszolt, és arra biztatta barátját, a városvezetést, hogy egy public library-jellegű, a kor igényei vel összhangban álló, a szellemi központ szerepét is magára vállaló, gazdag, sokrétű gyűjteménnyel rendelkező könyvtárt létesítsenek, amely „a városi közönség minden rétegét és valamennyinek mindennemű olvasószükségletét elégíti ki, a szoros szakudomány kivételével.” A társadalmi elvárás szorítása és a kellő időpontban jött, megfontolt kezdeményezés, valamint a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának számottevő anyagi segítsége meggyőzte az akkori városatyákat is: elhatározták, hogy a városi múzeum keretében megszervezik a *Közművelődési Könyvtár*-nak elnevezett részleget. A háborús körülmények, majd a forradalmi zűrzavarok okán az előkészítés elhúzódott, de végül is – a román megszállás ugyancsak vésterhes hónapjaiban – 1919. augusztus 1-jén megnyílt az olvasók előtt.

Hogy mennyire szükség volt Debrecenben egy nyilvános közkönyvtárra, azt mindennél jobban bizonyítja a kezdeti időszak nagy forgalma: öt hónap alatt mintegy százezren keresték fel a gyűjteményt. S bevált Szabó Ervin jóslata is: a lakosság minden rétegéből ellátogattak ide. Bár az adott helyzetben – múzeumi osztályként, változó dotációval, a kölcsönkönyvtári szemlélet egyeduralma idején – a public library-eszmény megvalósítására sem szándék, sem lehetőség nem volt, a Közművelődési Könyvtár két világháború közötti, majd a második világháború utáni tevékenysége vállalható, pozitív öröksége Debrecen szellemi múltjának, a magyar közművelődési könyvtárügy történetének. E tevékenység részletes bemutatása szétfejszítene a terjedelem megszabott kereteit, ám az érdeklődő Sz. Szabó László egykori, sok-sok tény felölelő tanulmányából tájékozódhat az akkori viszonyokról, adatokról. E helyen talán elég annyit megállapítanunk, hogy Debrecen egyike volt annak a néhány – 1940-ben nyolc! – hazai városnak, ahol valódi nyilvános közkönyvtár működött, a harmincas évek második felében már néhány letéti fiókkal is kiegészülve. A gyűjteményt odaadó, lelkes könyvtárosok gondozták, liberális szellemben irányították és gyarapították, olvasói főleg a polgári társadalom középrétegeiből – értelmiségiek, tisztviselők, kisiparosok, kiskereskedők, vasúti alkalmazottak – kerültek ki, de sok gyári munkás, segéd, altiszt, gazdálkodó és még több háztartásbeli is kölcsönzött innen. Húsz-huszonötezer kötetével, kitűnően válogatott folyóirataival, hét-nyolcezer beiratkozott olvasójával maradandó értékeket közvetített, feltétlenül hozzájárult a város műveltségi színvonalának emeléséhez, áttételesen a város gazdasági-társadalmi fejlődéséhez.

A koalíciós évek politikai és pénzügyi bizonytalanságai szükségszerű visszaesést okoztak mind az állományépítésben, mind a forgalomban. S amikor az ország a politikai fordulatot követően a szocialista kísérlet jegyében egy újfajta modernizációs útra lépett, a debreceni nyilvános könyvtár sorsában is fordulat ment végbe. A könyvtárügy újjászervezésének sodrában 1951. január 1-jén intézményesen önállósult a debreceni Közművelődési Könyvtár is, de helyileg maradt az immár államosított Déri Múzeum épületében. Majd el sem telt két esztendő, s újabb, az előzőnél

nagyobb horderejű változás következett: központi könyvtárpolitikai döntéssel, minisztertanácsi határozattal összevonták a körzeti könyvtárral, és a két állomány egyesítésével megalapították a megyei könyvtárat. 1952. december 21-étől jó pár éven át a város lakosságának közművelődési könyvtárellátását elsődlegesen a *megyei könyvtár* végezte. Az ötvenes évek elején jött létre a hazai könyvtárügy új, a szovjet mintát utánzó, részben másoló modellje, amelyben fontos szerepet kaptak a munkahelyekre telepített szakszervezeti könyvtárak és letétek is. A centralizált, hierarchizált, államilag dotált könyvtári struktúra a szocializmus fölényét mindenáron bizonyítani akaró és az aufklärista, népnevelő irányzatot tovább éltető művelődéspolitikai jóvoltából látványos sikereket produkált, főleg a korábban hátrányos helyzetben lévő, politikailag erősen preferált munkásság és parasztság olvasóvá, könyvtárhasználóvá nevelésére fordítottak kiemelt figyelmet. A politikai–ideológiai indíték túlsúlyát némileg ellensúlyozta, hogy – összehasonlítva az osztársadalmi intézményrendszer egészével – a könyvtárügyben az átlagosnál nagyobb teret engedtek a pragmatikus és liberális vonásoknak, a nyugati hatás érvényesülésének. Különösen az ötvenes évek közepétől, végétől figyelhető meg az angolszász public library (tehát az igazi, a demokratizmust szolgáló nyilvános könyvtár) hazai megismertetésének és gyakorlati megvalósításának szándéka: gondoljunk például a szabadpolc-rendszer, a referenz-szolgálat, a zenei részleg elfogadtatására és bevezetésére.

Ekkortájt, 1961-ben született újjá a debreceni *városi könyvtár* is, azzal a pontosan körülhatárolt feladattal, hogy a centrális szerepkört betöltő megyei könyvtár mellett fiókkönyvtáraival és letéti gyűjteményeivel biztosítsa a város *egész* lakosságának dokumentum- és információellátását. Közel negyven esztendő távlatából bátran nyugtázhatjuk: ennek a köteletségének a könyvtár és hálózata igyekezett maradéktalanul eleget tenni. Közösen a megyei könyvtárral valóban nyilvános, valóban nyitott, igazi szolgáltató intézményként (hálózatként) várta, hívta, fogadta, szervezte az olvasók minden korosztályát és csoportját, rendszeresen megújította és propagálta szolgáltatásait. Országosan is egyedülálló vállalkozása volt a Dokumentációs Stúdió megszervezése (ma Fotó-, Film- és Hangtárként ismerjük), nagyvárosi mintát teremtett a kettős funkciójú ámkönyvtár működtetésére, az elsők között csatlakozott a világtalanok számára rendeltetett hangoskönyvtármozgalomhoz, hosszú ideje a zenebarátok rendelkezésére áll a zenei részlege; sőt egy időben az akkor még újdonságnak minősülő kulturális információs irodát is fenntartotta. Megint csak el kell tekintenünk a részletek tárgyalásától, de annyit mindenképpen szükséges megjegyezni: a debreceni városi könyvtár szervesen illeszkedett a hazai tanácsi közművelődési könyvtárak rendszerébe, együtt lélegzett azzal, azonosak voltak a lényegi eredményei és a lényegi hiányosságai. Sokan vagyunk, akik szemtanúi, cselekvő részesei voltunk a „szocialista építés” – hogy a korabeli frazeológiát használjam – és a tőle elválaszthatatlan modernizációs kísérlet végének, kudarcának, a nyolcvanas évtizedben a könyvtárügyben, ezen belül a közművelődési könyvtárügyben is tapasztalható stagnálásnak. Kiss Jenőre hivatkozva a legszembeötlőbb ellentmondást ragadnám ki példaként: ekkor a magyarországi közművelődési könyvtári ellátás felfogásában, módszereiben, a könyvtárosok felkészültségében, a dokumentumállomány méreteiben és differenciáltságában már összemérhető a legjobb nyugat-európai és skandináv mintákkal, ugyanakkor jóval szerényebbek az épületei, a berendezése, és – az 1970-es könyv-

tárügyi konferencia kellő időben meghatározott, de a kormányzati ellenállás és a szakmai bizonytalankodások miatt nem teljesült ajánlásai ellenére – messze lemaradott a számítástechnika alkalmazásában. Ki vitatná, hogy ez a sommás értékelés érvényes – de még mennyire érvényes! – városunkra is.

E talán nem érdektelen, érzésem szerint sok-sok időszerű tanulsággal is szolgáló, ám roppant vázlatos történeti áttekintés után elérkeztünk a mához. Persze, ez a „ma” immár tíz esztendő tatar, hiszen ennyi idő telt el a rendszerváltásként emlegetett átfogó politikai–gazdasági–társadalmi fordulat óta. A nyolcvanas évek végére nyilvánvalóvá vált, hogy a szocializmus hatalmi és ideológiai rendszerében a gazdasági, társadalmi és kulturális modernizáció nem folytatható, a mintegy negyven esztendővel azelőtt kijelölt út tovább nem járható. Szükségessé vált a rekapitalizáció, a politikai demokrácia megteremtése, az egyéni szabadságjogok garantálása. A bonyolult, összetett, ezernyi – többségében máig feloldatlan – konfliktussal járó, elkerülhetetlen, de békés átalakulási folyamat sarkalatos változásokat hozott a kulturális életben, így a könyvtárügyben is. Ezzel egy időben elsöprő lendülettel tört be hazánkba is az informatikai forradalom. Vagyis a könyvtáraknak, közelebbről a nyilvános könyvtáraknak egy merőben új, sajátos szituációban kellett és kell újragondolniuk tennivalóikat; egy olyan periódusban, amikor egyszerre megy végbe a gazdasági–társadalmi–politikai és a technikai megújulás. Olyan időszakban kell (vagy inkább kellene) végrehajtani az állománytisztítást, a szolgáltatások bővítését, a munkafolyamatok korszerűsítését, a számítógépek adaptációját, a fizikailag hátrányos helyzetűek segítségét, az információáramlás zavartalanságának biztosítását – hogy csak néhány napirenden lévő, sürgető feladatra utaljak –, amikor az anyagi ellátottság stagnál vagy nem a feladatok nagyságához mérten növekszik, amikor könyvtárak zárnak be vagy szűnnek meg, amikor a könyvkiadás a selejtes termékek régóta nem látott tömegével árasztaná el a gyűjteményeket (és az internet egyébként örvendetes térhódításának is van ilyen veszélye), amikor a könyvtárosok alacsony jövedelme szintén fékezően hat stb.

Mindazonáltal a magyar könyvtárosok imponáló fegyelemmel igyekeztek és igyekeznek alkalmazkodni az újrapolgárosodás tendenciájához és az információs technika gyors terjedéséhez, komoly erőfeszítések árán megpróbálnak igazodni a nemzetközi trendekhez. Könyvtárainknak kemény munkával sikerült úrrá lenni a kilencvenes évek elején tapasztalt fenyegető bizonytalanságon, mégpedig – Lengyel László egyik előadását idézve – a művelődési intézményrendszer többi ágazatához viszonyítva hamarabb és kevesebb megrázkódtatással. Három esztendeje jogi támaszunk is van: az ún. kulturális törvény távlatos, szinte felhajtó erőként munkáló passzus-sora.

Az említett negatívumok és pozitívumok jellemzik a debreceni nyilvános könyvtárak életét is. Csak néhány példa erre: a megyei könyvtár a kétségbeejtően rossz helyiségviszonyok közepette tízegynéhány ezer olvasót fogad évente, saját erőből és pályázatokból tiszteletet keltő számítógépparkot fejlesztett ki, nemrég hozta létre idegen nyelvű részlegét, a városi könyvtár hálózatában a kényszerű karcúsítás után is tizenhét fiók szolgálja a lakosság érdekeit, köztük olyan egyedi részlegek, mint a zenei, a fotótár, az olvasóterem és a józsai közösségi ház, beiratkozott olvasóinak száma meghaladja a tizennyolc ezret, 1993 óta használják a komputereket stb. Könyvtáraink érzékenyen reagáltak a felsőoktatási intézmények hallgatói létszámának ugrásszerű emelkedésére, egyelőre derekasan állják

az ez irányból rájuk nehezedő nyomást. Számos jel mutat arra, hogy megtalálják a helyüket a közoktatás területén, a Nemzeti alaptanterv és a hozzá kapcsolódó kerettantervek követelményeinek végrehajtásában is. Keresik a gazdasági tevékenység, a vállalkozásfejlesztés, a vállalati marketing-munka stb. könyvtári támogatásának megfelelő formáit, biztató példa rá a városi olvasóterem kisvállalkozói különgyűjteménye. Sajátos eszközeikkel és módszereikkel hozzájárulnak a demokrázizmus kibontakozásához, főleg a jogi és közéleti ismeretek közvetítésével. Az önkormányzatiság fejlesztésébe azonban – elsősorban a testületek és a tisztviselők távolságtartása miatt – csak közvetve tudtak, tudnak bekapcsolódni. Növekvő részt vállalnak a közérdekű, praktikus (divatos szóval: közhasznú) információk terjesztésében, ezzel is tanúsítva a „nyilvános” jelző egyre táguló értelmezését. Nagyobb figyelem irányul a betegek, a biológiaiilag vagy társadalmilag hátrányos helyzetben lévő emberek reszocializációjára, továbbá a mostanság felerősödő elidegenedés enyhítésére, egyáltalán a társadalmi érintkezés ápolására. Az utóbbi időben került előtérbe munkánkban az európai integráció és a regionalitás problémaköre. A polgárosodás folyamatában új tartalommal telítődött a lokalitás jelensége, szélesedett a helyi információk iránti érdeklődés, és ennek kielégítése szintén elsőrendű kötelességeink közé tartozik, mert csakis tőlünk várható el.

A sokféle és ki-ki által tovább sorjáztatható teendők, valamint a számítógép kínálta és csaknem napról napra bővülő lehetőségek megkívánták, megkívánják a folytonos metodikai megújulást, a könyvtár- és információtudomány új eredményeivel való lépéstartást. Aligha kétséges, hogy a könyvtárosok számára az egyik legfeszítőbb kihívás az ún. gyorsjelzőkutatás iránti igények fokozatos szaporodása: látogatóink mind nagyobb többsége kérdéseire azonnali választ vár, ez viszont nemegyszer sérti a pontosság, a megbízhatóság elvét, azaz lelkiismereti konfliktust idézhet elő. Ennélfogva megnövekszik az előkészítő munka, a mikroanalitikus bibliográfiai és faktográfiai feltárás jelentősége, hosszabb távon pedig a megfelelő, könnyen kezelhető kereső programokkal támogatott szöveges adatbázisoktól remélhetjük az ellentmondás tompítását. Az elmúlt években felerősödött az „olvasó” fogalmának módosulása is: a könyvtárakba beiratkozott vagy hozzánk forduló emberek jelentékeny (és növekvő) hányada ma már nem olvasnivalót kér, hanem adatokat, információkat keres, tehát egyre inkább helyénvaló a „könyvtárhasználó” megnevezés. Lépten-nyomon érzékelhető, hogy átalakul a könyvtáros és az olvasó (bocsnat: könyvtárhasználó) közötti partneri viszony: a számítógépek, a számítógépes hálózatok világában ugyanis természetes következmény (és mindinkább az lesz) a korábban oly gyakran kárhozottat elszemélytelenedés. Most már nélkül kellene az empátiás készségünknek működni, hogy találkoznánk, beszélgetnénk a szolgáltatásainkat igénybe vevő állampolgárral; nagy kérdés, hogy gondolkodásunk, lelkivilágunk igazodott-e, igazodik-e ehhez a megváltozott helyzethez. A számítástechnika rohamos fejlődésének magától értetődő velejárója, hogy a könyvtárhasználónak már (vagy mihamar) be sem kell lépnie a könyvtárba, ha információhoz (netán digitalizált dokumentumhoz) akar hozzájutni, hiszen az otthoni vagy a munkahelyi terminálon elérheti azt. Vajon felmértük, végiggondoltuk-e már, hogy e tekintetben milyen konkrét tennivalóink vannak és lesznek? Vajon tudatosítottuk-e már önmagunkban, hogy ha ez társadalmi méretekben megvalósul, az lesz a nyilvánosság valódi kiteljesedése, vagyis így,

a széles körben kiépülő számítógépes hálózatok révén, a könyvtárosok közvetlen közreműködése nélkül juthatnak majd a nyilvános könyvtári szolgáltatások valóban mindenkihez, bárkihez. Persze ez pillanatnyilag nálunk még nem a jelen valósága, de szeretnénk hinni, hogy a megállíthatatlan technikai haladás és a remélt gazdasági fejlődés nyomán a mi országunkban, a mi városunkban is a közeli jövő hozadéka, ajándéka lesz.

Bényei Miklós

JELENTKEZÉSI FELHÍVÁS

a Debreceni Egyetem levelező informatikus könyvtáros szakára

A Debreceni Egyetem Természettudományi Kara
a 2001/2002. tanévre is meghirdette
a levelező informatikus könyvtáros szakot
az egyetemi és főiskolai oklevéllel rendelkező
könyvtárosok, könyvtárostanárok számára.
A képzés költségtérítéses, időtartama öt félév.
Az utolsó szakaszban lehetőség nyílik speciális
képzésre is, könyvtár-informatikus
és könyvtárostanár irányban.
A végzettek informatikus könyvtáros egyetemi
oklevelet kapnak.

Jelentkezési határidő: 2000. március 1.

A tudnivalókról
és a költségtérítés várható összegéről
a „Felsőoktatási felvételi tájékoztató 2001” c. kötetből
kapnak felvilágosítást.

A levelező tagozatra jelentkezhetnek a tanár-
és tanítóképző főiskolák könyvtár szakán
2001 júniusában végző hallgatók is.
Felvételi vizsga nincs.

Tisztelettel várjuk kollégáinkat egyetemünkön.

**DEBRECENI EGYETEM TTK
MATEMATIKAI ÉS INFORMATIKAI INTÉZETE**

MIT-HOL

MAGYAR INTERNETES TÁJÉKOZTATÁS – HUNGARIAN ONLINE LIBRARIAN

Az internet többféle módon is felhasználható a könyvtári tájékoztatásban. Kezdetben csak az on-line elérhető adatbázisok, katalógusok, weblapok épültek be a hagyományos referenz szolgálatok információforrásai közé. Később egyre több helyen tették lehetővé, hogy már maguk a kérdések is az internetről érkezzenek, rendszerint a könyvtár honlapján megadott e-mail címre. Néhány külföldi intézményben pedig már azzal kísérleteznek, hogy a könyvtárosok az internetes csevegő (chat) és a digitális hangátviteli szoftverek segítségével élőben tudják segíteni a távoli olvasókat a szakirodalom és az adatok keresésében, a hálózaton való eligazodásban. Az internet lehetővé teszi a tájékoztató könyvtárosok közötti együttműködést is: az egyes intézményekben rendelkezésre álló információforrások és szakmai ismeretek egyesíthetők, ezért sorra szerveződnek az országos és világméretű on-line referenz szolgáltatások. Az alábbiakban az első ilyen hazai együttműködés valamivel több mint egy éves történetét és tanulságait foglaljuk össze, és javaslatot teszünk a továbblépés, továbbfejlesztés lehetséges irányaira is.

A MIT-HOL létrejötte és működése

Az MKE Elektronikus Könyvtári Szekciójának keretében az 1999-es nyíregyházi Networkshop konferencián indult meg a később MIT-HOL néven bevezetett on-line referenz megtervezése, kialakítása. A név a Magyar Internetes Tájékoztatás – Hungarian Online Librarian rövidítése, ami egyben a szolgáltatás kétnyelvűségét is jelzi: a magyar mellett minden része angolul is rendelkezésre áll. A MIT-HOL lényege, hogy egy egységes rendszerbe szervezi a részben már korábban is – elsősorban a szak- és felsőoktatási könyvtárakban, valamint a MEK-ben – létező helyi internetes tájékoztató szolgáltatásokat, illetve az ilyen munkát végző könyvtárosokat. Az elképzelés megfogalmazása után a KATALIST levelezőcsoportban megjelent egy felhívás partnereket keresve az ötlet részletesebb megtervezéséhez és kivitelezéséhez. A jelentkezőkkel egy kifejezetten erre a célra létrehozott, HUNREFER nevű listán dolgoztuk ki a szolgáltatás induló szabályait, majd a Magyar Elektronikus Könyvtár szolgáltató gépén elkészítettük a szükséges weblapokat és szoftvereket. A szolgáltatást néhány hetes tesztidőszak után – szűk, főleg könyvtárosi körökben meghirdetve – 1999 szeptemberében indítottuk el hi-

* Az Informatikai és Könyvtári Szövetség Tudományos és Szakkönyvtári Tagozatának 2000. december 6-án tartott szakmai napján elhangzott két előadás szerkesztett szövege.

vatalosan. A tájékoztatási munkára kb. 25 könyvtáros és más szakember jelentkezett. A résztvevők egy része megkapta munkahelye hivatalos támogatását is, de lényegében mindenki önkéntes alapon, külön javadalmazás nélkül, lelkesedéssel végzi ezt a feladatot.

Az ingyenes szolgáltatást a MIT-HOL weblapján található űrlap kitöltésével és elküldésével veheti igénybe bárki, a világ bármely részéről. A kérdést egy zárt levelezési lista továbbítja a résztvevő könyvtárosokhoz, mindenki automatikusan megkap minden kitöltött űrlapot. A résztvevők a rendelkezésükre álló források, a szabadidejük és a hozzáférésük függvényében válaszolnak egy-egy beérkezett kérdésre, gyakran alig néhány perc vagy néhány óra múlva, nehezebb esetekben pedig legfeljebb 2 munkanapon belül. A válaszokat a MIT-HOL könyvtárosai nemcsak a kérdezőnek, hanem a listának is elküldik, így a többiek is azonnal értesülnek arról, hogy valaki már megválaszolta az adott kérdést, és elolvashatják a válasz szövegét is. Ha valaki ki tudja egészíteni a választ, az egy újabb levelet küldhet a kérdezőnek és – másolatként – ugyancsak a levelezési listára. Így a kérdező néha több, egymást kiegészítő vagy pontosító válaszlevelet is kaphat. A koordinálás hiánya ellenére az eddigi tapasztalatok szerint ritkán fordult elő párhuzamos kutatómunka, a kérdező pedig mindig jól járt a két-három, különböző szempontú, részletességű válasszal. A válaszolás előtt a kérdezővel sincs semmiféle további egyeztetés, ellenőrzés vagy referenzs interjú. Ezt a virtuális környezet nem teszi lehetővé, vagy legalábbis meglehetősen lelassítaná, elbonyolítaná a szolgáltatást. De itt is kedvezőek a tapasztalatok: az űrlap kellően részletes ahhoz, hogy ha rendesen kitöltik, akkor elég jó hatásokkal tudunk válaszolni.

Minden, a levelezési listára elküldött levél bekerül a MIT-HOL böngészhető és kereshető archívumába. Mivel az archívum a kérdezők nevét és e-mail címét is tartalmazza, a személyes adatok védelme érdekében nem nyilvános, csak a szolgáltatásban regisztrált szakemberek férhetnek hozzá egy jelszóval. Ugyanakkor a tekintélyes mennyiségű levél, a sok, gyakran ismétlődő kérdés és válasz hasznos információforrás lehet más könyvtárosoknak és a potenciális MIT-HOL használóknak egyaránt, ezért az archívum egy, neveket és postafiók címeket nem tartalmazó másolata havi frissítéssel nyilvánosan elérhető a <http://listserv.iif.hu/Archives/mit-hol.html> oldalon.

Egy internet-könyvtáros tapasztalatai

A MIT-HOL válaszleveleinek végén a következő aláírás szerepel: Üdvözléssel... az internet-könyvtáros. Ez egyrészt – szándékosan – kicsit személytelenné teszi a választ, hogy a kérdező érezze: egy együttműködésen alapuló, központi szolgáltatást vett igénybe. (Persze a levél fejlécében a válaszoló könyvtáros neve és esetleg munkahelye is benne van, ami néhány embert így is arra csábít, hogy legközelebb már magánlevélben közvetlenül hozzá forduljon a további kérdéseivel.) Másrészt az internet-könyvtáros kifejezés egy újfajta munkakört is jelez: olyan könyvtári tájékoztatót, aki munkájához elsősorban hálózati forrásokat és eszközöket használ. A MIT-HOL eddigi működésének egyik legérdekesebb tapasztalata, hogy a beérkezett kérdéseknek már milyen nagy százaléka válaszolható meg pusztán on-line adatházisok és web-keresőrendszerek segítségével. Persze az

esetek egy részében csak idegen nyelven (főleg angolul) található meg a keresett információ, s a komolyabb szakirodalom-kutatáshoz sokszor – többnyire egyébként szintén (helyi) hálózaton át elérhető – CD-ROM adatbázisokat is igénybe kell venni, és azért nem elhanyagolható a nyomtatott források, főleg a kézikönyvek fontossága sem. De mindenképpen biztató, hogy a magyar internet milyen gyorsan telik meg könyvtári szempontból is értékes tartalommal.

A MIT-HOL egy év alatt több mint 2100 kérdést kapott, jelenleg naponta 5–10 kérdés érkezik. Ez igen komoly érdeklődést jelent, mivel a szolgáltatást nem reklámozzuk, nehogy túlterhelődjön. Nagyon valószínű, hogy egy kis hírveréssel, forgalmasabb weboldalakra való bekötéssel akár napi 50–100 kérdés is jönne. A több mint kétezer kérdésből kb. 50-60 esetben nem tudott segíteni az internet-könyvtáros, elsősorban olyankor, ha valamilyen nem klasszikus idézetet kerestek. Természetesen ennél többször fordult elő, hogy nem tudtunk pontos választ adni, csak továbbírányítottuk a kérdezőt az illetékes intézményhez, személyhez. A MIT-HOL, ahogy a neve is mutatja, alapvetően az elinduláshoz, a gyors tájékozódáshoz, a további keresés irányának megmutatásához akar segítséget nyújtani, már csak technikai okokból sem mindig tudjuk az elsődleges dokumentumokat eljuttatni a távoli kérdezőnek, főleg ha azok csak nyomtatásban jelentek meg. Kellemes tapasztalat az is, hogy a felhasználók nagy többsége megértette a szolgáltatás lényegét, értelmesen tölti ki az űrlapot, és könyvtárosoknak való kérdéseket tesz fel (orvosi és jogi tanácsadást például nem vállalunk), s sokan kedvesen meg is köszönik a segítséget, amelynek révén gyakran több órák vagy napos keresgélést spórolhattak meg az interneten vagy a könyvtárakban. A kérdezők jelentős része középiskolás vagy egyetemi-főiskolai hallgató, de vannak rendszeresen visszatérő vállalkozók, fordítók, tudományos kutatók is, és egyre több az olyan könyvtáros kolléga is, főleg a kisebb városi/községi/iskolai könyvtárakból, aki saját forrásaiból nem tud válaszolni egy-egy helyi olvasó nehezebb referenz kérdésére, így a MIT-HOL-nak továbbítja azt. A kérdések a legváltozatosabb témákban jönnek – a Monopoly társasjáték szabályaitól kezdve a struccfenyésztségig –, ami különösen érdekessé teszi ezt a fajta tájékoztató munkát, hiszen a legtöbb szakkönyvtárban meglehetősen egysíkú kérdéseket kap a referenz könyvtáros. Néha pedig igazi rejtvényfejtést vagy nyomozást igényel egy-egy fogósabb feladat, például amikor valaki a sáfrányos szeklice extrakciójáról keres irodalmat, egy másik pedig azt szeretné tudni, hogy kitől kapta Horthy Miklós azt a bizonyos fehér lovat.

Vannak sajnos negatív tanulságai is ennek a kísérletnek. Az egyik legkellemetlenebb, hogy a hazai bibliográfiai adatbázisok és könyvtári katalógusok kezelőfelülete mennyire rosszul van megtervezve. Több könyvtár OPAC-ja annyira barátságtalan, hogy egyszerűen nem merjük ajánlani a használatukat a kérdezőknek, inkább mi válogatunk helyette, és csak bibliográfiát küldünk el, ami természetesen jelentős többletmunkát jelent. Szintén fölöslegesen sok időt visz el az on-line és CD-ROM adatbázisokból letöltött vagy kimásolt adatok formázása, mert szinte sehol sincs lehetőség egy tisztességes bibliográfia-lista összeállítására és átemelésére a levelező programba. A dokumentumok címe, szerzője és megjelenési adatai a legváltozatosabb formában és sorrendben, semmilyen szabványhoz nem igazodva jelennek meg a találati listákban, és olyan is van, hogy két különböző képernyőről kell összeszedni az alapvető bibliográfiai adatokat, vagy külön kereséssel kideríteni a folyóiratok és lelőhelyek – a laikus számára mindenképpen – rejtélyes

rövidítéseinek feloldásait. Egy-egy kérdés megválaszolása átlagosan kb. fél órát igényel, és ennek gyakran a fele a különböző forrásokból származó adatok nagyjából egységes és értelmes formátumra való alakításával telik el. A könyvtáraknak nem volna szabad megelégedni a számítógépes cégek által alapértelmezésként beállított keresőképernyőkkel és output formátumokkal, hanem felhasználóbarátta kellene alakítaniuk az adatbázisaik kezelőfelületét, mert különben az előállításukba befektetett rengeteg munkának csak egy töredéke hasznosul!

A MIT-HOL 2.0 verzió terve

A magyar könyvtárosok együttműködésén alapuló on-line referenz első időszaka mindenképpen sikeresnek mondható, és a vállalkozás továbbfejlesztésre érdemes. A lelkesedésre alapozott részvétel azonban kifulladásra látszik, s a laza, virtuális szerveződés sem teszi lehetővé több, mondjuk akár egy nagyságrenddel több kérdés hatékony kezelését. A szolgáltatás jelenlegi keretében még a már meglévő felhasználói igény sem elégíthető ki megbízhatóan hosszú távon, és mindenképpen szükséges volna a hiányzó szakterületekről (pl. sport, zene) is alkalmas könyvtárosokat toborozni. A szolgáltatás elérte azt a szintet, amikor már elengedhetetlen, hogy az egyes szakterületekért intézményesen egy-egy könyvtár vállaljon felelősséget, s megfelelő szervezeti és anyagi háttér álljon rendelkezésre a további működtetéséhez. Vagyis itt az ideje egy 2.0-ás változat kidolgozásának és bevezetésének.

A továbbfejlesztés egyik lehetséges módja a következő:

A MIT-HOL-t kétszintessé kellene tenni. A kérdések először egy moderátorhoz kerülnek, aki vagy saját maga meg tudja válaszolni őket, vagy továbbítja a megítélése szerint illetékes könyvtárosoknak. Utóbbi esetben a válaszból is csak a többi illetékes könyvtáros és természetesen a moderátor kap másolatot. Valamennyi kérdés és válasz a referenz lista archívumába is bekerül, ahol a tagok bármikor hozzáférhetnek ezekhez. Ezzel a megoldással mindenki csak az érdeklődési körébe tartozó témájú kérdéseket és válaszokat kapja meg (a kapott levelek száma ennek ellenére persze a mainál magasabb lehet, ha a MIT-HOL igazán népszerű lesz). A szolgáltatás szervezeti keretét egy, a résztvevő könyvtárakból álló konzorcium adná, az élén az Országos Széchényi Könyvtárral, melynek eddig a MEK Osztálya koordinálta a MIT-HOL működését. A moderátorokat mindig egy ügyeletes könyvtár adná, legalább napi 16 órában. Az OSZK Tájékoztatási Osztálya szervezné a résztvevők felkészítését és az ügyeleti rendet, napi vagy heti váltásban. Az ügyeletes könyvtár köteles lenne a MIT-HOL szolgáltatásról gondoskodni, szakreferenst biztosítani a vállalt időkre. Az ügyeletesnek kijelölt munkatársakat az adott könyvtárnak kell ellátni megfelelő technikával, internetes géppel, CD-ROM-adatbázisokkal, nyomtatott kézikönyvekkel. A szolgáltatás második szintjébe a konzorciumon kívüli könyvtárak munkatársai és egyéb intézményekben dolgozó szakemberek is csatlakozhatnak külső szakértőként, lazább szerveződésben, fizetség nélkül.

A szolgáltatás hosszabb távon, nagy forgalom esetén akkor vállalható, ha mind a résztvevő könyvtárak, mind a könyvtárosok érdekeltté tehetők a munkában, az ed-

dig elért színvonal fenntartásában és továbbfejlesztésében. A MIT-HOL próbaidőszaka és a külföldi tapasztalatok arra utalnak, hogy egyre nagyobb igény van egy ilyen jellegű szolgáltatásra az interneten. Ez azt is jelenti, hogy megfelelő hírverés esetén meglehetősen nagy hálózati forgalmat generálhat. Ez a forgalom – kellő szerveztségben – biztosíthatná a résztvevők munkájának finanszírozását és a szolgáltatás folyamatos működésének és technikai fejlesztésének költségeit. Úgy gondoljuk, hogy egy ilyen vállalkozás menedzselésére, a szolgáltatás marketingjére egy internetes cég, valamelyik tőkeerős portálszolgáltató alkalmasabb lenne, mint egy könyvtár, egy nehézkes döntési és pénzügyi mechanizmussal rendelkező költségvetési intézmény. Megfelelő részletes megvalósíthatósági terv kidolgozása után az eddigi szolgáltatás eredményével megerősítve a konzorciumnak egy piaci partnert kellene keresnie. Így a könyvtáros szakma, a könyvtárakban felhalmozott információs vagyon és szaktudás együtt jelenhetne meg a napi több tízezer látogatót vonzó portál oldalakon az orvosi, jogi, adóügyi stb. tanácsadó szolgáltatásokkal, amelyek már régóta működnek és nagyon népszerűek a legnagyobb internetes vállalatok weblapjain. A MIT-HOL finanszírozásának másik hátterül a hazai és külföldi pályázatok szolgálhatnának, hiszen több szervezet is támogatja az ilyen, az interneten való tájékozódást segítő új fejlesztéseket. Fontos volna bekapcsolódni a külföldi AskA projektekbe is, például a Library of Congress által szervezett Collaborative Digital Reference Service együttműködésbe, melynek keretében jelenleg mintegy 60 – nagyrészt angol nyelvterületen működő – könyvtár teszteli egy világméretű on-line referenz szolgáltatás létrehozásának lehetőségeit. A CDRS szervezői a jövőben más országokat is szeretnének bevonni az együttműködésbe, és már érdeklődnek a MIT-HOL iránt is. Egy ilyen nemzetközi meta szolgáltatáshoz természetesen csak megfelelő szervezeti háttérrel és kapacitással lehet/szabad csatlakozni.

Javaslat

A fentiek alapján javasoljuk az Országos Széchényi Könyvtárnak, valamint az érdekelt szak-, felsőoktatási és közművelődési könyvtáraknak, hogy jöjjön létre a fent ismertetett szolgáltatásra egy könyvtári konzorcium, amely nyílt legyen minden, a szolgáltatásba bekapcsolódni kívánó könyvtár, könyvtáros és más szakember számára. A konzorcium koordinátorának az Országos Széchényi Könyvtárat javasoljuk. Az alapvető célkitűzések elfogadása után meg kell alapítani a konzorciumot, kidolgozni a szolgáltatás továbbfejlesztésének részletes ütemtervét. Elsődlegesen meg kellene szólítani és meghívni a szolgáltatásban eddig önkéntes alapon részt vett és aktívan dolgozó könyvtárosokat, szakembereket, elismerve és megköszönve eddigi munkájukat.

Néhány érdekes URL cím:

A MIT-HOL szolgáltatás weblapja:

<http://www.mek.iif.hu/MIT-HOL>

Üdvözlettel egy Internet-könyvtáros (szakdolgozat a MIT-HOL-ról):

<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/hasznal/mithol/>

Collaborative Digital Reference Service (CDRS) homepage:

<http://www.loc.gov/rr/digiref/>

Diane Nester Kresh: Offering High Quality Reference Service on the Web
The Collaborative Digital Reference Service (CDRS)

D-Lib Magazine, June 2000, Vol 6, Num. 6.

<http://www.dlib.org/dlib/june00/kresh/06kresh.html>

NOLA AskUsQuestions Project

<http://www.askusquestions.com>

Virtual Reference Desk AskA Locator

<http://www.vrd.org/locator/subject.html>

**Moldován István
Drótos László**

30 éves az MKE Zenei Könyvtáros Szervezete

Önálló értelmiségi foglalkozások – hivatások – szélesebb körű elismertségének, mintegy „nagykorú”-vá válásának előfeltétele az adott szakterülethez kapcsolódó intézményrendszer, szakmai infrastruktúra kialakulása. A kérdéssel foglalkozó szociológusok általában három alrendszer – a képzés, a szaksajtó és az autonóm szakmai szervezet – létrejöttét tekintik a társadalmi vagy tudományos emancipálódás sine qua non-jának. Valóban, ezen intézmények létrejötte azt jelenti, hogy valamely részterületen már elegendő gyakorlati tapasztalat és elméleti tudás halmozódott fel ahhoz, hogy művelői megkülönböztessék magukat más foglalkozások képviselőitől, ugyanakkor a „tan”, vagyis a munkafolyamatok racionális végzéséhez szükséges tudnivalók mennyisége, minősége és összetettsége szükségessé teszi szervezett keretek között történő átadását és az elsajátítottakról a hivatás végzéséhez mintegy „belépőül” szolgáló különböző vizsgák letételét – tehát a képzés megszervezését –; az új felismerések, gondolatok, tapasztalatok megismertetésének és a szakmai terminológia egységesülésének igénye kikényszeríti megfelelő fórum – a szaksajtó – alapítását; a közös érdekek felismerése valamint a szakmai etika és a sajátos identitástudat (a „mi”-tudat) kialakulása pedig elvezet a szakmai szervezetek, kamarák kifejlődéséhez. Szerencsés körülmények között nagyjából egy időben szerveződnek meg a különféle intézmények, kedvezőtlen külső (és belső) feltételek esetén azonban évtizedekig elhúzódhat a folyamat. A magyar könyvtárosság önszerveződése és így társadalmi elfogadottsága az utóbbira példa: 1876 óta van szaksajtó (ekkor indult a Magyar Könyvszemle), 1935-ben alakult meg a levéltárosokkal közös egyesület, hogy a II. világháború után gyakorlatilag megszűnjön, illetve a szerényenél is szerényebb keretek között működjön az 1960-as évekig, és mindössze 1949 óta van intézményesített, iskolarendszerű (vagyis felsőoktatási szakképzésként érettségi után választható) képzés.

Az MKE újjászervezése 1965-ben azt jelentette, hogy a könyvtárak – és így a könyvtárosok – társadalmi szerepe és súlya megnőtt, az állami irányítás pedig hajlandó egy többé-kevésbé autonóm szakmai szervezetet partnernek tekinteni. (A többé-kevésbé megszorítás nagyon is indokolt az újjászervezés körüli évekre. Az MKE történetének 1985-ben kiadott kronológiájából veszem az adatokat: 1965. november 15-én az MM hagyta jóvá az MKE alapszabályát és rendelte el nyilvántartásba vételét, 1966-ban pedig „[...] főosztályi értekezlet vitatja meg az MKE működésének tapasztalatait. Feladatként szabják meg az OKDT-vel a kapcsolatok erősítését és a könyvtárügy külföldi propagandájának fejlesztését.”) Ezek a korlátozott lehetőségek a korábbinál mégis nagyobb mozgásteret tettek lehetővé a könyvtárügy számára. (Alighanem az 1960-as évek magyar könyvtárügyére is igaz a régi erdélyiek mondása: „Tudtuk mit kellene tenni, de tettük, amit lehetett.”) A 60-as évek végének pezsgése a hazai könyvtárügyben mindenesetre elvezetett 1970-ben az MKE szervezeti felépítésének módosulásához is. 1965-től az egyesületen belül sorra alakultak meg a területi (megyei) szervezetek, a könyvtártípusok vagy könyvtári munkafolyamatok szerinti szerveződések azonban a kezdeti években nem voltak.

Az első szakmai szekció a zenei lett. 1970. március 11-én az Állami Gorkij Könyvtár zenei gyűjteményében közel 30 alapító Pethes Iván kezdeményezésére határozta el az MKE Zenei Könyvtáros Szekciója megalapítását. Első elnöke Pethes Iván lett, aki már az 1960-as évek elejétől sürgette egyrészt a közkönyvtárakban zenei részlegek kialakítását, másrészt igyekezett bekapcsolni a már létező zenei könyvtárakat a nemzetközi zenei könyvtári élet vérkeringésébe. Tulajdonképpen az ő nevéhez kapcsolható a magyar nyelvű zenei könyvtári szakirodalom megteremtése. Szórványos cikkek, kisebb publikációk álltak csak rendelkezésre 1970-ig, amikor közzétette „A fonotéka” című, a maga korában úttörő és kitűnő kézikönyvét. Az új szekció megalakulása vitathatatlanul az ő szervezőképességének és karizmatikus személyiségének köszönhető.

Az MKE zenei szervezete volt tehát az első a szakmai alapon szerveződők közül. Természetesen ez sem volna elhanyagolható a közelmúlt szakmatörténete szempontjából. Fontosabb azonban, hogy a szekció és tagsága egy olyan könyvtári modell megteremtésén munkálkodott, amelyben az új információhordozók – a hangfelvételek – a gyűjtemény teljes jogú tagjává válnak, és ezekre új szolgáltatásokat lehet építeni. De a technika megjelenése a zenei könyvtárakban nem cél, hanem eszköz volt. A zenei szekció és a zenei könyvtárosok nem feledehték Kodály ma is aktuális (sőt időszerűbb, mint évtizedekkel ezelőtt) intelmét: „Mechanizálódó korunk olyan úton halad, melynek végén az ember géppé válik. Ettől csak az ének szelleme véd meg.” Az ének, a művészet, vagyis az ember nembeli lényegét leginkább kifejező kultúra. Lehet-e könyvtárosnak méltóbb hivatása annál, mint hogy a kultúra értékeit őrizze az elgépiesedés ellen? Nem az eszköz, a technika ellenében – mely maga is része a kultúrának –, hanem a lélektelen technikát céllá emelő szemlélet ellen és persze főleg nem a technika nélkül. De a sorrendet és a célt soha össze nem keverve.

Harminc év – egy nemzedéknyi idő – már történelem, kudarcokkal és örömeikkel teli. Az MKE Zenei Könyvtáros Szervezetének volt része mindkettőben. 2000. december 7-én mégis az utóbbiakra emlékeztek (bár az előbbieket sem feledték) a zenei szekció egykori és jelenlegi tagjai, mintegy százan a Fővárosi Szabó Ervin

Könyvtár Zenei Gyűjteményében. Nem szakmai tanácskozáson adtak számot a megjelentek az eltelt esztendőkről, hanem sokszor szubjektív, helyenként a humorba öltöztetett, de a meghatottságot sem nélkülöző emlékezőekben.

A jó hangulatú találkozó (melyet megtisztelt jelenlétével az MKE képviselőiben Vajda Erik és Ottovay László is) bensőséges eseménye volt az MKE Zenei Könyvtáros Szervezete által 2000-ben alapított Emléklap átadása. Kilenc kolléga kapta meg az emléklapot, kilenc olyan kolléga, akinek működése, szakmai életútja meghatározó a magyar zenei könyvtárügy elmúlt néhány évtizede és jelene számára: dr. Benkő Csabáné, Dinnyés Józsefné, Gócza Julianna, Gyimes Ferenc, Mona Ilona, dr. Murányi Róbert Árpád, dr. Skaliczki Judit, Szalai Ágnes és Vavrincez Veronika. Az első alkalommal átadott emléklapok az ő személyük révén kaptak és kapnak súlyt és rangot a jelenben és még inkább a jövőben.

Harminc éves tehát az MKE Zenei Könyvtáros Szervezete. Az elmúlt évtizedekben bebizonyította működésével létjogosultságát, és eddigi eredményei feljogosítanak annak feltételezésére, hogy a változó könyvtári világban is szükség van a szekció és a zenei könyvtárosok munkájára.

Pogány György

Tervek, ötletek, javaslatok az olvasás évére

Tanácskozásra invitálta tagjait az MKE Olvasószolgálati szekciója október végén Bakonybélbe. A téma: az olvasás évének előkészítése. Meghívót kapott az elnökség és minden szekció, hogy egy-egy taggal képviseltesse magát, s természetesen az egyesületen kívül mindazok a szervezetek, intézmények, amelyek céljaik, tevékenységi körük révén feltehetően ugyancsak szívügyüknek tekintik a könyv, az olvasás népszerűsítését.

A meghívottak többsége örömmel jelent meg tanácskozásunkon, melyet *Nemes Erzsébet*, az olvasószolgálati szekció elnöke nyitott meg. *Balogh Mihály* az MKE elnöksége nevében üdvözölte a résztvevőket.

Az olvasás éve megszervezésének ötletét az angoloktól vettük át. *Zentai Péter*, a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének elnöke az 1998-as frankfurti könyvvásáron értesült az angliai kulturális kampányról, s hazatérve azonnal javasolta ennek hazai megvalósítását. Mint tanácskozásunkon elmondta, meggyőződése, hogy a magyar kormányzatban megvan a politikai akarat, így erre támaszkodva nemzeti ügyvé tehetjük mi is az olvasás évét. A hivatalos döntés megszületését egyrészt azért tartotta fontosnak, mert ezáltal terelhetők mederbe a szerteágazó elképzelések, ötletek, másrészt az ügy anyagi vonzatai miatt: a kormány finansziális támogatása nélkül nem várható komoly eredmény a kampánytól.

Az előadások, viták alapján jól súlypontosozhatóak azok a gondok, problémák, melyeket az olvasás éve kapcsán reflektorfénybe szeretnénk állítani, jelezve, hogy ez a mozgalom az egész társadalom ügye, a kultúra térhódítása nemzeti érdek.

Egyre növekszik az olvasászavarral küszködő gyermekek száma – figyelmeztetett *Mudri Zsuzsa*, a Magyar Pedagógiai Társaság küldötte. Az olvasástechnikai nehézségek pedig a tanulás hatékonyságát kérdőjelezik meg, s innen már nem nehéz megjelölni az érvényesülésig vezető út buktatóit. Hiszen az olvasás nem csupán műveltségépítés – hangsúlyozta *Nagy Attila*, a Könyvtári Intézet osztályvezetője, aki egyben a Magyar Olvasástársaságot is képviselte –, hanem lehetőség a versenyképessé válásra, segít a belső konfliktusok, válságos helyzetek megoldásában. Felhívta a figyelmet arra is, hogy az idegen nyelvek elsajátítása sem lehet hatékony, ha valaki a saját anyanyelvét nem képes árnyaltan használni. Az olvasás konfliktust oldó szerepét emelte ki *Moldován István* is, a Magyar Elektronikus Könyvtár egyik megalkotója és irányítója. Mondandójának lényege: fontos feladatunk hatékonyan szembeszállni az intoleranciával, megfékezni az emberekben a másokra irányuló ártó szándékot. Az olvasás alkalmas arra, hogy a figyelmet az igazi emberi értékekre irányítsa. Az új média eszköztárának használatát meg kell tanulni, élnünk kell a korszerű műveltség megszerzésének módszereivel, de ezek közül továbbra sem hiányozhat az olvasás, s nélkülözhetetlen a könyvtári háttér is.

Rendkívül fontos, hogy az olvasás során igazi irodalmi élmény szülessen, könyvközeli életre csak ezáltal hangolódhat az ember – jelezte *Hubert Ildikó* a Könyvtárostanárok Egyesületének képviselőjében. Irodalomtanári tapasztalatai szerint a mindenáron erőltetett műelemzés gyakran az irodalmi mű élvezetének rovására megy. *Tüskés Tibor* a Nemzeti Kulturális Alap színeiben szintén az irodalom élményt nyújtó funkcióját hangsúlyozta, s hozzátette: az élmény csak akkor születhet meg, ha az iskola megtanította a gyerekeket az értő olvasásra. Ha ez elmaradna, később igen nehezen pótolhatók a hiányok – derült ki *Egyházi Mártának*, a Veszprémi Egyetemi Könyvtár igazgatójának előadásából. Tapasztalatai riasztóak: ma már az egyetemisták körében is gyakoriak az olvasástechnikai hiányosságok, ez pedig tájékozatlansághoz, érdektelenséghez, az unintelligencia felerősödéséhez vezet. *Nagy Attila* hozzászólásából megtudhattuk, hogy egyes amerikai egyetemeken már szükségesnek tartják a frissen felvett hallgatók számára előkészítő szemeszterek bevezetését, melyek során az olvasástechnika fejlesztését szolgáló tréningeken vesznek részt a hallgatók. Ha ez elmaradna, képtelenek lennének megbirkózni az egyetemi tananyaggal.

A személyes példamutatás erejére többen is felhívták a figyelmet. Közöttük *Bánhegyi Miksa*, a Pannonhalmi Apátság nagykönyvtárának igazgatója, aki arról számolt be, hogy a gimnázium diákjai számára rendszeresen szerveznek ún. esti beszélgetéseket, melyeken neves művészek, közéleti emberek a vendégek. A diskurzus nem feltétlenül mindig irodalomcentrikus, de a meghívottak értékrendje, műveltsége és egyéb emberi kvalitásai inspirálóan hatnak a diákok olvasókedvére. *Bánhegyi* atya a diáktársak hatását tartotta még kiemelten fontosnak: ha a kortárs közvetíti a saját értékrendjét, arra jobban odafigyelnek a gyerekek.

A közművelődési könyvtárakból érkezett, olvasószolgálati munkát végző küldöttek szintén beszámoltak tapasztalataikról, elképzeléseikről és terveikről is, melyek közül jó néhány időközben meg is valósult, hiszen a 2000. év tavaszán már lehetett pályázni a Nemzeti Kulturális Alapnál az olvasás éve helyi programjainak megszervezésére. A zalaegerszegi Deák Ferenc Megyei Könyvtár munkatársai gyermekrajz-pályázatot hirdettek az olvasás éve emblémájának elkészítésére. A

legsikeresebb pályamunkákat egy kamarakiállítás keretében be is mutatták a tanácskozás résztvevőinek, s láthattuk azt is, hogy az I. helyezést elért pályamű már ott díszleg mindegyik, az olvasás évéhez kapcsolódó rendezvényük meghívóján. A három hazai könyvtáros előadó (*Csonka Mária*, Dunakeszi Városi Könyvtár; *Kereki Judit*, Zalaegerszegi Városi Könyvtár, *Papné Angyal Ágnes*, Debreceni Megyei Könyvtár) gondolatai erősen rímelték egymásra abban, hogy a mozgalom során a legnagyobb figyelmet a gyermekekre kell fordítani, elsősorban őket kell megszólítani, s vonzóvá tenni számukra az olvasást, az irodalmi élményt. Ugyanakkor egyetértettek abban is, hogy a felnőtt generáció bekapcsolása a programba szintén nagyon fontos, hiszen a gyermek mindig mintát követ, nem közömbös tehát, hogy milyen hatások érik a környezetében élő felnőttek részéről. Ezért hirdettek a zalaegerszegiek olvasónapló pályázatát nemcsak az általános és középiskolások, de azok szülei, nagyszülei számára is. A pályázati felhíváshoz csatolt ajánló bibliográfiában családokról szóló irodalmi művekből válogathatnak a résztvevők, s pályamunkáikban az olvasmányokkal kapcsolatos élményeikről, véleményükről kell számot adniuk. Szó esett arról is, hogy az irodalmi élményt még teljesebbé teheti a társművészetek jelenléte, ezért szép számmal voltak és várhatók a jövőben is a zenei vagy képzőművészeti élvezetet is biztosító programok: játékok, kiállítások, előadások. Hangsúlyoztuk, számítunk arra, hogy törekvéseinkben nem maradunk egyedül. Mellénk állnak a pedagógusok, művészek, szociális munkások, orvosok és pszichológusok s azok a politikusok is, akik nemcsak hisznek, de tenni is akarnak egy egészségesebb, derűsebb, a valódi értékeket megbecsülő, kibontakozásukat mindenben segítő társadalomért. Számítunk a közszolgálati médiára, a reklámokra például, hogy legalább az olvasás éve idején ne csak a bankés a szárnyas betéteket, az afrodisziákumként kezelt illatszereket népszerűsítsék, hanem a könyvet, az olvasást is.

Megszóltak a jugoszláviai, ukrainai, romániai, szlovákiai és szlovéniai magyar könyvtárosok is (*Benta Ibolya*, *Korolyova Erzsébet*, *Tavaszi Hajnal*, *Hodossy Dezső*, *Papp József*), akik az anyanyelv megőrzését, védelmét vallják legfontosabb feladatuknak. Ők is készülnek az olvasás évére. A sepsiszentgyörgyiek például február 14-én, Bálint napján nyitják a nem titkolt szándékkal, hogy ezt az Amerikától átvett ünnepet magyar jellegzetességekkel ruházzák fel, s így tegyék közkedveltté. Lesz bál és szerelmesvers-mondó verseny is. Sokan terveznek közös programokat az anyaországiakkal, így a csallóköziek Győrrel, a nagyváradiak Debrecennel. Az anyaországból vándorkiállításokat, gyermekfoglalkozásokhoz felhasználható forogatókönyveket, módszertani anyagot tartalmazó multimédiát várnak, s remélik: a határon túliság kérdésköréből előbb-utóbb eltűnik majd a politikum.

Tanácskozásunkra sokan érkeztek olyan meghívottak is, akikről segítséget, támogatást várunk az olvasás éve programsorozatának megrendezésében, lebonyolításában. Örömmel üdvözlöttük *Bársony Csabát*, aki a meghívásunkra reagáló egyetlen minisztérium, az Oktatási Minisztérium küldötteként tisztelte meg közösségünket, s ígérte: minden lehető eszközzel támogatni fogják a kampányt, különösen az iskolai könyvtárak számíthatnak kiemelt juttatásokra állományuk gyarapításához. *Balogh Mihály*, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum főigazgatója s egyben az újból megjelenő Könyv és Nevelés főszerkesztője jelezte: az olvasás éve idején a folyóirat mindegyik száma foglalkozik majd a mozgalommal. Az ezzel kapcsolatos első tanulmány már meg is jelent a 2000. évi 3. számban. Csatlakozott

a koncepcióhoz *Arató Antal*, a Könyvtári Levelező/lap munkatársa is, ugyanakkor nyomatékkal szögezte le: a könyvtáros számára minden év az olvasás éve, így volt ez a kampány ötletének érkezése előtt, s így kell lennie ezután is. *Rigó Béla* főszerkesztő közlendőjében érezhető aggodalom csendült, amikor egyik legszínvonalasabb ifjúsági folyóiratunk, a *Kincskereső* jelenéről s már jó ideje bizonytalannak tűnő jövőjéről beszélt. Az állandó anyagi nehézségek kényszerű megoldásokat szülnek, az elmúlt évben már hármas összevont szám is megjelent. Felhívta a figyelmet arra, hogy a folyóirat nemcsak a gyermekkönyvtárak közönségének szól, és javasolta, rendeljenek belőle a könyvtárak felnőtt olvasóik számára is.

A Magyar Rádió Gordiusz Műhelyének munkatársai közül *Háy András* érkezett, aki a *Könyves* vasárnap címmel ötödik éve folyó műsor szerkesztésének kulisszatitkaiba avatta be hallgatóságát. A Magyar Művelődési Intézet tevékenységét *Tóltésiné Hegyi Zsuzsa* ismertette, s felajánlotta, internetes weblapjukon szívesen közzéteszik az olvasás évéhez kapcsolódó információkat. *Moldován István* is felajánlotta erre a célra a MEK honlapját, s hozzátette: a MEK állományának további gyarapítása során kiemelt figyelemmel dolgoznak a határainkon túli magyar irodalom felvitelén.

Mezey Katalin író, a Könyves Szövetség elnöke bemutatókat, író-olvasó találkozókat ígért a könyvtáraknak, *Végh Károly*, a Petőfi Irodalmi Múzeum marketing-igazgatója pedig a Vörösmarty-évforduló kapcsán rendezett kiállításaiak megtekintésére invitált, s felhívta a figyelmet az interneten található digitális irodalmi akadémiára, melynek keretében mai írókat, költőket is sikerül bevonniuk a múzeumi vérkeringésbe.

A Magyar Kultúra Alapítvány igazgatója, *Koncz Gábor* nemcsak karakterisztikus humorával vált a tanácskozás egyik legnépszerűbb előadójává, hanem azáltal is, hogy a közgazdász aspektusából szemlélve a témát segített bennünket a lényegre ragadó, racionális és célirányos gondolkodásban. Minden akcióhoz szükség van egy központi gondolatra – közölte –, a megvalósításhoz pedig pénzre és jó szakemberekre, akik kidolgozzák a stratégiát. Az olvasásszervezőknek ebben a folyamatban vállalkozókká kell válniuk, s tudomásul venni, hogy tevékenységük a marketing vastörvényeinek irányítása alá kerül.

Hasznos, sok ötletet, nemes szándékainkban megerősítést adó tanácskozás volt a bakonybéli három nap, s hogy végig ébren tartotta a figyelmünket, azt a nagyszerű előadók mellett a levezető elnököknek: *Nemes Erzsébet*nek, *Zselinszki Lászlóné*nek, *Arató Antal*nak és *Kocsis István*nak is köszönhetjük. Nem lenne teljes a beszámoló, ha megfeledekznénk a napi szakmai programokat záró esti előadásokról: *Berecz András* ízes mesemondásáról, *Németh István Péter* költő bemutatkozásáról és *Dinnyés József* daltulajdonos hangulatos estét varázsoló műsoráról.

Papné Angyal Ágnes

A Péceli Parnasszus ébresztése

A Rádayak péceli könyvtára – lényegét tekintve – alaposan feldolgozott témája a magyar könyv- és könyvtártörténetnek, de mint minden történeti kutatás, ez sem lehet lezárt fejezet. Akár újjólag felbukkant tények, körülmények miatt, vagy egyszerűen az utóélet fordulatai írják tovább a 18. században kezdődött történetet. Az esemény, amely ismét látóterünkbe emelte a magyar művelődéstörténet egyik bölcsőjét, a KÖNYV című kortárs képző- és iparművészeti kiállítás, amely helyszínéül a Ráday-kastélyt választotta. Nem véletlenül.

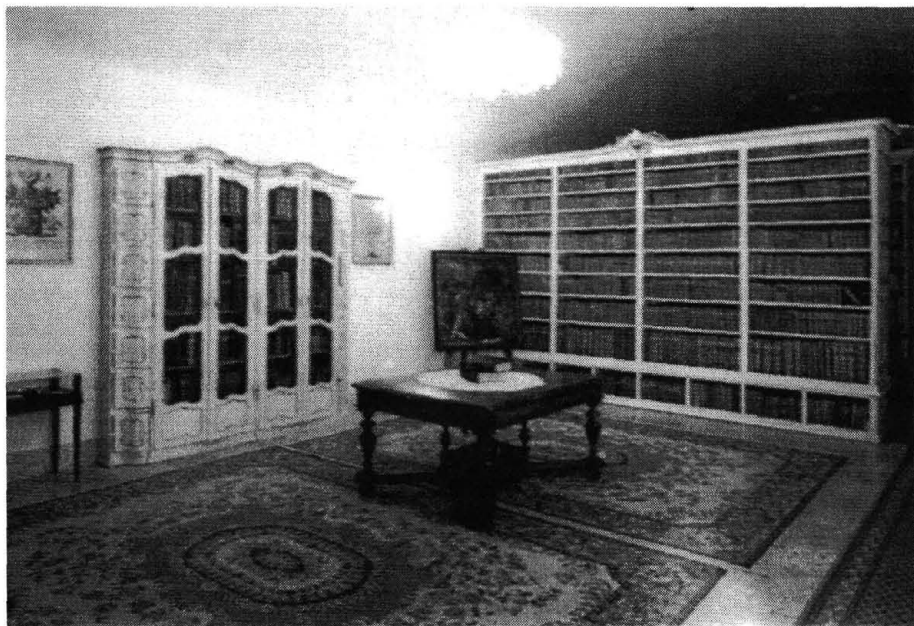
A Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete, a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége, a Műemlékek Állami Gondnoksága és a Péceli Parnasszus Alapítvány a Millenniumi Kastélyprogram keretében – Pannonhalmi

Zsuzsa keramikusművész kurátori munkájával, Lackó Ibolya művészettörténész rendezésében és sok-sok közreműködő segítségével – egy olyan kiállítást hozott létre 2000 novemberében, amely évszázadokat, művészeti ágakat, tudományt és hitet ölel át a könyv jegyében az alkotó és cselekedni akaró emberek révén.

Az évszázadok Ráday Pállal (Losonc, 1677–Pécel, 1733) kezdődtek, aki felesége hozományával péceli birtokhoz jutott. A művelt középnemes Rákóczi Ferenc szűkebb köréhez tartozott, ő fogalmazta meg a Recrudescunt kezdetű kiáltványt. A szatmári béke után hűségesküvet tett, és egyike lett legelső könyvgyűjtőinknek. Elsőként vállalta tudatosan a hungarika állomány gyarapítását, amivel megalapozta a nagyhírű Ráday Könyvtárat. Fia, Gedeon (Ludány, 1713–Pécel, 1792) már kizárólag tanulmányainak, majd az irodalomnak és könyvtárának szentelte életét. A péceli családi birtokon a régi kúria átépítésével, benne könyvtár- és olvasószobák kialakításával kényelmesen, méltó körülmények között helyezte el egyre gyarapodó könyvtárát. Az irodalomhoz értő, azt alkotni és szervezni is képes egyéniség volt. A 18. század végén még nem volt az országban olyan intézmény, amely a tudományos és irodalmi életet összefogta volna. Csak néhány, nagy műveltségű főúri család könyvtára adott lehetőséget az ilyen érdeklődés kielégítésére. Ilyen egysze-

mélyes intézmény volt Ráday Gedeon a péceli könyvtárral. Kölcsönzött Bél Mátyásnak, Batsányi Jánosnak, Gyöngyösi Istvánnak, Erdélybe Szilágyi Sámuelnek, Bod Péternek. Kastélyába bejáratos vendég volt a szellemi társ, Kazinczy Ferenc, aki egy ilyen alkalommal, 1788-ban, Klimes Tamással elkészítette Ráday arcképmetszetét. A művész Kazinczy és a műsák barátjának ábrázolja – latin nyelvű feliratai szerint – a hálósípkában modellt ülő házigazdát. A portré 1790-ben, az Orpheus címlapján jelent meg.

A kastély eredeti, díszes könyvtártermében, a kiállítás részeként láthattuk többek között Ráday Pál bőrkötésű kopott bibliáját, melyen még jól kivehető a dombornyomású possessor jelölés: Pauli de Rada; Szenci Molnár Albert munkáját, a Szent Dávid király zsoltárait 1766-ból – eredeti debreceni kötésben, valamint egy, a közelmúltban restaurált Schedel-krónikát. A gyűjtemény majd minden darabja díszes barokk bőrkötést kapott, melyekből a kiállítás is bemutatott néhányat. A művek e helyen, fehérre festett, aranyozott faragásokkal díszített fa polcokon álltak. Ráday Gedeon nemcsak gyarapította, méltó módon őrizte, de olvasta is könyvtára példányait, melyeket saját kezű lapszéli jegyzetekkel látott el, akárcsak a későbbi könyvgyűjtő, Somogyi Károly.

Az utódok anyagi romlásuk és érdeklődésük hiánya miatt nem akarták megtartani a becses gyűjteményt. Érdeklődött iránta Széchényi Ferenc gróf, számos külföldi gyűjtő és kereskedő, és több ízben az állami vásárlás szükségessége is felmerült. Évek múltán a szerencsére egyben tartott gyűjteményt Török Pál püspök vásárolja meg berendezésével együtt jutányos áron, a hívek adakozásából a Dunamelléki Református Egyházkerület részére 1861-ben. Az Egyházkerület máig őrzője maradt, az 1945 utáni államosítások sem érintették. A mai Ráday könyvtár nemcsak a Rádayak gyűjteménye, hanem a megvásárlása utáni folyamatos ado-

mányok és vásárlások összessége. Modern, nyilvános könyvtár, gyűjtőköre a protestáns teológia, a humán és társadalomtudományok felsőoktatásban szükséges munkái. Használói a kutatók és az egyetemi hallgatók. A könyvtár munkatársai különgyűjteményként kezelik a péceli könyvtárat, és a számítógépes feldolgozás lehetőségeit kihasználva – köszönhetően Ráday Gedeon gondosságának (megőrzött beszerzési adatok, könyvkötői számlák stb.) – a lehető legteljesebb adatbázist állítják elő a megvásárolt hagyaték minden egyes darabjáról.

A kastély sorsa nem alakult olyan mostohán, mint jó néhány le- vagy teljesen elpusztult társáé. Fénykora a 18. század végére tehető. A könyvtárterem mennyezete a tudományok allegóriáit ábrázoló freskókkal, a négy vörös márvány pillérrel ma is csodálatos. Az emeleti díszterem oldalfalain, melyeket nem pusztított el a korábbi tűzvész, keretezett metszetek gyanánt felfestett korabeli divatos ábrázolásokat, Ovidius *Árváltozások*-ját láthatjuk. Ezek alá Ráday Gedeon írt verssorokat és feliratokat. E képek eredeti mintái részei voltak a könyveken kívül a metszettek, festményekre és a numizmatikára is kiterjedő értékes gyűjteménynek. Ezek nagy része a későbbiekben szétszóródott vagy megsemmisült. A kastély és berendezése a folyamatos hanyatlás, majd a II. világháború során a végső pusztulás állapotába került. 1953–56 között a MÁV értékőrző helyreállítás után kórházzá alakította át, végül negyven éves használat után a Műemlékek Állami Gondnokságának adta át 1998-ban. Ezt a helyszínt választotta a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete – a hely szellemét megelevenítő témával – a kiállítás megrendezésére.

A művészekhez szóló felhívás a vizuális művészet szinte minden ágát mozgósította. 71 művész száznál is több alkotásban jelenítette meg a betűt, a könyvet és az általuk hordozott gondolatot a festő-, grafikus-, fotó-, szobrász-, keramikus-, textilművész és a könyvtervező tipográfus művészi eszközeivel. Megvalósításuk

ötletben, művészi transzformációban, kivitelben és anyagban is igen változatos, bennük az írás- és könyvtörténet állomásait láthatjuk viszont. Az ókori kőtáblák erejével hatott Vásárhelyi Emese kerámialapja, amelyen nemes antikvával a 13 aradi tábornok nevét olvashatjuk. Betű-gömbje maga a földkerekség magasból szemlélve, de olykor-olykor Petőfi jól felismerhető soraival. A kódex világát idézték Krajtsovits Margit fűzött kerámia lapjai és Véssey Gábor képzőművész *100 rajz a Bibliához* című kézzel írt és illusztrációkkal gazdagon díszített munkája. A lazán fűzött, lapozható mű mégis igazi modern alkotás. Katona Katalin finoman munkált, könyvet formázó réztömbje, a *Bibliotheca Hungarica V.*, a magyar könyv- és könyvtárkultúra keresztény eredetére utal. Konkrét olvasmányélményt elevenít meg Bárd Johanna *Tao Te King I-II.* című grafikája a színe és fonákja kettősségéről. Ézsiás István *Olvasmányok egy Kassák kötetből* című munkája színeivel, betűivel, kasírozott nyomtatott szövegekből épített térelemével egyszerre ragadta meg az író és képzőművész Kassákot. Számomra őt idézte Békés Rozi piros-fekete-fehér papír leprellője, a *Könyvtáros* is. Ezt a kedvelt alakzatot láthattuk még rézből Ligeti Erikától és kerámiából Pannonhalmi Zsuzsától. Almer Zsuzsa azzal hökkent meg a nézőt, hogy a telefonkönyvet fémborítással látta el, melybe angolul ezt a címet vágta: *Várólista az utolsó ítélethez.* Móder Rezső műve, a *Tudósoknak tudományos objekt* egyszerre hétköznapi és felfoghatatlan. Ami a tudós hozzáértőnek evidens, az a gyenge laikusnak fejtörés. Olajos György *A könyvkultusról*, illetve a *Borges idézetek* című munkájával a könyv és a nyomtatott szöveg időtlen horizontját tárja elénk. Mintha évmilliókkal ezelőtti időből származnának a szövegfelületű őskövyületek, és mintha évmilliók múltán került volna elő ez a lelet. A két idősíkot összekötő kapocs a 20. század és benne Jorge Luis Borges, egybefonva múlt, jelen, jövő.

A napjainkban megjelent bibliakiadásokhoz készített általa ékszerlemezeknek nevezett tűzzománc lapokat Rudó Anna. A színes rekesz-zománc technikájú, ornamentikával díszített művek a templomok ólomüvegeit idézik. Mai könyvkiadásunkban igen ritkák, de szerencsére léteznek az olyan kötések, mint Molnár Istváné. Munkái kézi fűzéssel, kézi oromszegővel készülnek, a bőrt intarziával vagy lágy hullámokkal teszi még vonzóbbá. A könyvtervezők közül Gyenge Ida könyvbortóiival, Molnár Krisztina és Bárd Johanna izgalmasan újszerű, Beniczky Miklós pedig stílusosan megtervezett tipográfiával (a két utóbbi a Szép könyvek versenyein is díjazott könyvekkel) szerepelt a kiállításon.

Könyv, könyvtár, képző-, ipar- és építőművészet Pécelen, a Ráday-kastélyban. Igen, ez mind együtt, és ott, egyetlen rendezvénysorozat, kiállítás, kapcsolódó konferencia és zárásként irodalmi–zenei est keretében. A vállalkozás sikerét, azt, hogy ezt a szerteágazó és mégis egységes tematikát a látogatók elé tárják, az összefogáson kívül az biztosította, hogy a könyv, művelődésünk és kultúránk nélkülözhetetlen eszköze, élő és ihlető tárgy. Kutajuk, óvjuk múltjában, rácsodálkozunk, ha a művész mutatja fel, és erős bizalommal nézünk jövője elé, látva, hogy könyvtervező tipográfusaink milyen folytonosan megújuló alkotó módon viszonyulnak a még mindig pótolhatatlan könyvhöz.

Stockné Horváth Mária

Egy fontos kézikönyvről és olvasási kultúránk gyökereiről

„Az erdőt elhagyva egy forráshoz megyek, majd onnét a madárházamba. Mindig van velem egy könyv: Petrarca vagy valamelyik kisebb költő. Elmerülök szerelmeik és szenvedélyeik olvasásában, visszaemlékezem a magaméira s egy darabig elpihenek az emlékezésben ... Este dolgozószobámba megyek, lehántom mindennapi ruhámat, ünnepi tógát öltök s az antikvitás embereinek udvaraiba lépek. Faggatom őket cselekedeteik okai felől, ők pedig válaszolnak nekem.” – Machiavelli emlékezik így vissza száműzetésének napjaira, s ezt a képet idézve jelenít meg számunkra egy korszakot *Az olvasás kultúrtörténete*. Eleven portrét kapunk egy történeti olvasótípusról, a humanista olvasóról, de még pontosabbá teszi a képet a könyvbéli fejezet írójának kiegészítése: rekonstrukciója szerint a száműzött politikust délelőtt Aldus Manutius zsebkönyv méretű oktávio kiadású *volgare* köteteivel kezében kell elképzelnünk, este a klasszikus historikusok *in folio* és *quarto* kötetei fölé hajolva.

A kiragadott példával kézikönyvünk stílusát, módszerét kívántam érzékeltetni, de a kép talán többet is mond ennél. Eljátszhatunk a gondolattal: az olvasmányaitól egyszer érzelmes menekülést, máskor eligazító életbölcsséget s végül gyakorlati tanácsot váró Machiavelliben nem ismerünk-e rá más korok olvasóira is? Esetleg: sajátunkéira?

De térjünk rá magára a kézikönyvre, amely *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban* címet viseli. Mindenekelőtt terjedelme és egyetemességre törfő igénye tűnik szembe. Pontosabban: egyetemességre törése az európai kultúra határain belül. Időben harmadfél évezredet fog át a klasszikus görög kultúra kialakulásától napjainkig, sőt utolsó fejezete már az olvasás jövőjét mérlegeli. Az áttekintés az európai kultúra kiemelkedő állomásait és fordulópontjait követi, ennek megfelelően földrajzilag más-más országra fókuszál: hol Itália, hol Franciaország, máskor Németország kerül reflektorfénybe. Kelet-Európa sose. Igaz, Amerika sem. Franciák adták ki.

A mű igazi „EU-produktum”: francia kiadás, de 14 fejezetének szerzői között angolokat, olaszokat, németeket egyaránt találunk. Francia gondozású nemzetközi vállalkozásról van tehát szó. A Balassi Kiadónál megjelent magyar kiadást, mely példamutató gyorsasággal, három éven belül követte az eredetét, számos prominens magyar és francia kulturális intézmény támogatta. Nem lehetett könnyű dolga terminológiai kérdésekben a fordítónak, *Sajó Tamásnak*, és nem kis feladat várt a lektorra, *Monok Istvánra* is.

A kézikönyveket irodalomjegyzékük gazdagsága is minősíti. Ebben a könyvben mintegy 1500 irodalmi utalást találunk. (S elgondolkozhatunk, hogy közülük csak három magyar vonatkozású van: Thurzó Zsigmond levele Aldus Manutius-

hoz, Balogh József klasszikus értékű tanulmánya a középkori olvasási szokásokról és Józsa Péter magyar-francia olvasásszociológiai vizsgálata.)

Az *olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*, mint minden igazán jó kézikönyv, egyszerre jelent összegezést és egy új szemléletmód zászlóbontását, se regszemléjét. E könyvnél az utóbbit érzem fontosabbnak. Tudjuk, hogy a könyves kultúra körébe tartozó történeti kutatásokba az elmúlt évtizedekben fokozatosan beépült – az írók, a nyomdászok, a kereskedelem és a könyvtárak mellé – a folyamat végcélja: az olvasó is. Beépült, de mindmáig csak másodlagos, elhagyható elemként. Pedig a kötet előszava szerint „A szerzők nem könyveket írnak: nem, ők szövegeket írnak, melyek írott – kéziratos, metszett, nyomtatott s manapság digitális – tárgyakká lesznek, s melyeket hús-vér olvasók forgatnak időtől, helytől és miliőtől függően más-más olvasási szokás szerint. Ezt az oly gyakran elhallgatott folyamatot állfítottuk a jelen kötet középpontjába, amely azt kísérli meg rekonstruálni az egymást követő történeti periódusokon belül, hogy milyen alapvető változások formálták a nyugati világban az olvasás gyakorlatát.”

Tegyük hozzá: a könyves kultúra történeti kutatásának ma már általánosan elfogadott része a korszak könyvvásárlóinak és olvasóinak számbavétele, a „kik olvastak?” és a „mit olvastak?” kérdéseinek megválaszolása. Kézikönyvünk ezen túllépve a „hogyan olvastak?” problémájára is választ keres. Célja „rekonstruálni az olvasásmódokat, különbségeiket és egyediségüket, melyek a nyugati társadalmakat az antikvitás óta jellemezték,” hiszen „a szövegek újabb és újabb jelentést és státust nyernek, valahányszor olvasásuk okai és körülményei megváltoznak.” A könyv tartalma végső soron – s ebben rejlik igazi újdonsága – „a szövegek használati módjának, megértésének és befogadásának története.” A könyves kultúra korábbi történetírói az íróból és a könyvből indultak ki, csak másodlagosan fűzték hozzájuk az olvasót. Az *olvasás kultúrtörténetének* kopernikuszi fordulata, hogy az olvasóból indul ki, s a szöveget és az olvasót egyenrangúnak tekintve azt vizsgálja, hogy – Paul Ricoeur szavait idézve – „miként jön létre a találkozás a szöveg világa és az olvasó világa között.”

Lemondva a könyv szerteágazó problémavilágának részletekbe menő feltérképezéséről, két témakör – meglehet: önkényesen választott témák – Ariadné-fonalát követve szeretnék behatolni a mű világába. Az egyik: a hangos olvasás kérdése, ezzel azt szeretném bemutatni: mennyire távoli és ismeretlen a múlt. A másik téma: az intenzív – extenzív olvasás problémája. Ez azt demonstrálja: mennyire közeli és ismerős a múlt.

* * *

A *hangos olvasás* korunkban már szinte csak az iskolában van jelen, ahol a különböző olvasástanítási programok versengenek, hogy ezt a kezdeti (tehát: kezdetleges?) formát mielőbb felváltsák a későbbi (tehát: fejlettebb?) csendes, individuális olvasási móddal. Innét tekintve a fejlődés vonala egyenes és problémátlan: a primitív hangos olvasástól a magasabb szintű csendes, magányos olvasás irányába tart.

Csakhogy az olvasás története egyáltalán nem igazolja a mi leegyszerűsített „fejlődési vonalunkat”. Az antikvitásban például már egyaránt ismerték és gyakorolták mindkét olvasási módot. A csendes olvasás nem jelentett fejlettebb tech-

nikát, sőt, a hangos felolvasást professzionális szinten művelték, a retorika tudománya által is támogatva. Az irodalmi szövegek felolvasása az antik Rómában egyenesen művészeté vált, szinte a zenei partitúra megszólaltatásával volt egyértékű. A hang és a gesztus tudatos alkalmazása performance jellegű kölcsönzött a felolvasásnak. Az olvasási mód kiválasztását a cél és a körülmények befolyásolták: a csendes olvasás intímabb (elmélyültebb, nőiesebb), a hangos olvasás közéletibb (művészebb, férfiasabb) olvasást tett lehetővé.

És még nem szóltunk a hangos olvasás közösségi jellegéről. A közösség nem csak színteret adott az olvasásnak, a hatás kölcsönös volt: a felolvasott szöveg az azt hallgató közösség szellemiségét formálta, alapozta vagy erősítette. A családfő asztali felolvasásai a mindenkori tradíció átörökítését szolgálták, míg a művelt elit köreiben tartott felolvasóestek az új kulturális áramlatok terjesztői voltak.

Európában két évezreden át egymás mellett élt a két olvasási mód. Az elmélyülést biztosító csendes olvasással merült el a római arisztokrácia szellemi elitje a klasszikusokban, csendes olvasásra biztatta Szent Benedek szerzetestársait, így olvasta a humanista Machiavelli az ókori auktorokat. De az uralkodó, a kultúrát fenntartó forma két évezreden át a közösségi, a hangos olvasás volt, akár a kisebb közösségekben – családban, fraternitásban, olvasókörokbén – történő felolvasásokra gondolunk, akár az egész közösséghez szóló frontális olvasásra, (ahogyan a görögök a színházukban, a középkori hívők templomaikban hallgatták a mindenkihez szóló szöveget).

Mára a szöveg befogadásának skálája a két végpontra egyszerűsödött: maradt az individuális olvasás és a frontális (a média által közvetített) szövegek befogadása. A kisebb közösségekben történő olvasási esemény (pl. a mese felolvasása) gyakorlatilag megszűnt. Vajon az ilyen mértékű individualizálódás egyértelműen csak gazdagodást jelent? De kanyarodjunk vissza a múltba: a hangos olvasás egykori rangját talán mindennél jobban mutatja egy királyi rendelet, VIII. Henriké 1543-ból. Ez az angol nyelvű Biblia olvasását szabályozza három réteg számára: 1. Hangosan csak a nemes urak olvashatták fel másoknak vagy házuk népének a Bibliát. 2. A polgárok (és a nemesasszonyok) elolvashatták, de csak magukban. 3. A földművesek, iparosok, nők és „a náluk is alacsonyabb rangú személyek” egyáltalán nem olvashatták.

* * *

Az intenzív és az extenzív olvasás bemutatásához mi magyarok is tudtunk volna példát szolgáltatni, egy nagyon is jellegzetes, közép-kelet-európai példát. A Magyarországon élő és a határokon túl, kisebbségben élő magyarok olvasási kultúrájának összehasonlításakor figyelt fel rá a kutatást vezető Gereben Ferenc, hogy a határon túliak nem csak *mást*, hanem karakterisztikusan *másként* is olvasnak. Az ő lassúbb, de elmélyültebb, elidőzőbb, a szöveget jobban tisztelő (a kutató elnevezésével: aktívabb) olvasásuk szemben áll a mi gyorsabb, információéheesebb de felszínesebb olvasási módunkkal.

Ez a nálunk napjainkban regisztrált jelenség az európai olvasáskultúra egész történetén végigvonul. A szakirodalom intenzív, ill. extenzív olvasási módnak nevezi. Ellentétüknek hosszú sora van, mely egészen az antikvitásig nyúlik vissza.

Miközben Róma civilizációja tetőpontjához közeledett, a birodalom aranykorát élte, Cicero, az éles szemű megfigyelő az olvasási kultúra hanyatlásáról számolt

be, mai terminológiánkkal az intenzív olvasás háttérbe szorulásáról. Bár egyre több az olvasni tudó, de csökken azok száma – panaszkodik – akik az erkölcsi és a szellemi haszon, az *utilitas* kedvéért olvasnak, a többséget csak a gyönyörködés, a *voluptas* vonzza a könyvhöz. S valóban, az olvasás történetírója is azt regisztrálja, hogy ez az a kor, melyben az értékes irodalmi műveket kiszorítják a hatásvadász elbeszélések, az erotikus történetek és a praktikus olvasmányok: a szakácskönyvek, a horoszkópok növekvő tömegei. A könyvpiac is kommercializálódik, és elébe megy az olvasók sekélyes igényeinek: a klasszikusok (pl. Homérosz) rövidített és illusztrált formában jelennek meg, Herkules tettei képregényben. S maguk az írók is a gyönyörködés kiszolgálóivá válnak: Ovidius már nyíltan vállalja a voluptas szolgálatát. (Mint majd később Apuleius, aki az erotikus Arany-szamárral „simogatni akarja az olvasó füleit”, minthogy a kényelmes „mormoló” olvasásra szánta, és nem az elmélyülést kívánó csöndes befogadásra.)

Figyeljünk rá: Cicero panasza és találó jellemzése az intenzív olvasás hanyatlásáról, az extenzív térnyeréséről nem a birodalom hanyatlásának idején hangzik el, ellenkezőleg, a római civilizáció felemelkedésének korszakában.

Lapozunk tovább *Az olvasás kultúrtörténetében*. A középkorban a könyv ismét kultikus értékévé vált. Kevés könyvet olvastak, de azokat elmélyülten, hiszen az olvasás Isten megismerésének eszköze lett. A bencések a meditáció előfeltételének tekintették, a ciszterciek a meditáció egyik formájának. A könyvek másolása is ima volt, „melyet nem a száj, hanem a kéz végez”. (S ugyancsak a könyv szakralizációja jellemzi a kora középkorban a nyugat-európai zsidó közösségeket is, mint arról a kézikönyv egy érdekes fejezete beszámol.)

Helyreállt az intenzív olvasás rendje.

De nem sokáig. A bomlás jelei (ha az extenzív olvasás térnyerését bomlásnak tekintjük) ismét a fénykorban, a középkor virágzásakor, a skolasztika századában jelentkeztek. A 12. századtól bővült az irodalmi termés, s ennek áttekintésére a kor értelmiségének a hagyományosnál gyorsabb olvasási módot kellett találnia. A művek egészen végighaladó elmélyült olvasást felváltotta a gyors áttekintés igénye, a kiválasztott részek elolvasása s a többi átugrása. A könyvek készítői elébe mentek ennek az igénynek: szöveggyűjtemények, kompilációk, jegyzetekkel, utalásokkal, tartalommutatókkal ellátott könyvek váltják föl a korábbi teljes műveket, az olvasó részletről részletre lépdél, kiválaszt, kihagy, átugrik. Szörföz. Az olvasás célja már nem a meditáció, a könyvtől már nem a bölcsességet várják, hanem minél több tudás megszerzését minél gyorsabban. A hasznosság fölébe került az elmélyülésnek már a kor egyetemi hallgatóinál is, akik egy haszonelvű műveltség elemeit akarják elsajátítani.

Ismét figyeljünk rá: az extenzív olvasási szokások nem egy hanyatló, hanem egy virágzó társadalomban nyertek teret.

Lapozunk tovább, a felvilágosodás koráig. Egy olyan társadalomban, ahol a szellem napvilága a meghatározó érték, ott a könyv, e műveltség terjesztője ismét kultikus értéket nyer. Legalább is így gondolták a kor vezető szellemei. A valóságban viszont megütközéssel kellett tapasztalniuk, hogy az olvasás mind szélesebb körben terjed ugyan, de nem az általuk képzelt intenzív módon, ellenkezőleg, esakélyesedve. „A francia ember sokat olvas, de csak új könyveket, vagy pontosan csak lapozgatja azokat...” – panaszkodik Rousseau. Az ideális – tehát: intenzív – olvasót a szeretett és idealizált genfielők látja: „A genfielők csak jó könyveket olvasnak,

olvasás közben el is gondolkoznak rajtuk, s nem megítélik, hanem megértik azokat.” A modern, szekularizált olvasás az egyéni szórakozás céljából történő új és változatos könyvek habzsolásává vált. „Párizsban mindenki olvas – mondja megbotránkozva egy korabeli beszámoló – olvasnak a kocsikon, séta közben, a kávéházban, a fürdőben ... a lakájok a kocsi hátsó ülésén, a kocsis a fogaton, a katonák őrállás közben...” Németországban hasonló az olvasási düh: „Az olvasók könyvvvel a kezükben mennek ágyba és ébrednek másnap ... s már mohón fürkészik, hol szerzethetnének másik könyvet, s ha bárhol, nyilvános helyen vagy egy polcon megpillantanak valamit, azonnal magukkal hurcolják, s farkasétvággal vetik rá magukat.” S a kor kölcsönkönyvtárai: az olvasási dühöt kiszolgáló „erkölcsi méregáru-dák és bordélyházak.”

Hova lett a Rousseau és mások által megálmodott, meghitt és elmélyedő, egyező: intenzív olvasás?

A 18. század végén érdekes intermezzóként ismét megjelent az intenzív olvasásmód a munkásosztály egy szűk rétegénél. Gondoljunk Gorkijra és az autodidakta munkásoknak arra a csoportjára, akik számára a könyv azonosult az önművelés ethoszával, s az intellektuális emancipáció létfontosságú eszközévé vált. „A könyvek lényugarat jelentettek számunkra, az egyetlen pillantást, melyet az igazi létre vetnünk megengedettet” – mondta egy fiatal aberdeeni szövőmunkás. A könyvnek ez a sajátos kultusza ismét visszahozta az intenzív olvasást: a kevésbé képzett autodidakták bensőséges kapcsolatban álltak szövegeikkel, újra meg újra elővették a rendelkezésükre álló kevés könyvet, repetitív módon, jegyzetfüzettel a kezükben olvastak.

Az *olvasás kultúrtörténete* beszámol róla, hogy az intenzív olvasásnak ez az utolsó – legalább is a könyvben utolsóként említett – hulláma hogyan kommercializálódott, hogyan nyílt egyre szélesebb hasadék az eszmények és a munkásosztálybeli olvasók tényleges igényei között. A századforduló munkáskönyvtárainak története arról szól, hogy hogyan szorítja ki a pedagógiai optimizmus elvárásait a kommersz szórakoztató irodalom kereslete, hogyan indul új diadalútjára az extenzív olvasás.

* * *

Az *olvasás kultúrtörténete a nyugati világban* maga is kétféleképpen olvasható. Az egyes korok könyv- és könyvtártörténeti kutatói – mint professzionális olvasók – szakterületük tanulmányozásához gazdag tényanyagot és bibliográfiai apparátust találnak benne, és ezen túl új, friss szemléletmódot. De a könyv egésze „az olvasás regénye”-ként ennél szélesebb körhöz is szól. Teljesíti azt, amit Chesterton várt el az igazán jó könyvtől: az elefánt úszni tud benne, a bárány pedig gázolni.

Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban. Szerk. Guglielmo Cavallo, Roger Chartier. Bp. Balassi Kiadó, 2000.

Katsányi Sándor

Repertóriumokról – párhuzamosan

Forrás, Mozgó Világ

Tájékoztató könyvtárosaink és az irodalombarátok nagy öröme az elmúlt hónapokban két fontos magyarországi folyóirat repertóriuma is napvilágot látott: Kecskeméten a helyi *Forrás*, Győrött a budapesti *Mozgó Világ* címanyagát tartalmazó kötetet adták ki. Olvasóink számára nemigen szükséges bizonygatni e két orgánus értékeit, ennél fogva bemutatásuk és tartalmi elemzésük e helyen mellőzhető. Hasznos lehet viszont a repertóriumok szakmai, metodikai tanulságainak rövid, vázlatos számbavétele. Miután a két összeállítás nemcsak jellegében rokon, hanem jó néhány hasonlóságot és ugyanakkor elgondolkodtató eltéréseket is mutat, célszerű a felvetődő problémák (és megoldásuk) párhuzamos tárgyalása.

A *Forrás* repertóriuma a folyóirat azonos nevű kiadójának megbízásából készült el és annak gondozásában jelent meg, a főszerkesztő Füzi László (ki egyben a lektor is) elismerő, a majdani kutatómunka szolgálatát hangsúlyozó előszavával. Öröndetes tény ez, mert jelzi, hogy maga a szerkesztőség is szükségesnek tartja saját produktumának rendszerezett lajstromozását és demonstrálását. Talán követőkre talál e dicséretes példa... A *Mozgó Világ* közleményeinek regisztrációja egyetemi szakdolgozatként született meg (a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem levelező tagozatán), közzétételére pedig – a közismert anyagi szorítások terhét feledve – a szerkesztő munkahelye, a győri Városi Könyvtár vállalkozott. Nemes hagyományt folytat, hiszen könyvtáraink korábban is első számú istápolói voltak e műfajnak, és remélhetőleg a jövőben is azok maradnak. E kiadvány elé szintén a lap főszerkesztője, P. Szűcs Julianna írt néhány sort: szokatlanul meleg hangon mondott köszönetet ezért az ajándékért, és kiemelte a kutatási segédletként betöltendő szerepét.

A kecskeméti folyóiratot a hazai bibliográfiai élet egyik meghatározó mestere, nagy öregje (talán nem veszi rossz néven ezt a titulust), *Lisztes László* repertorizálta. Egy gazdag, ám – szívből kívánjuk – még sokáig befejezetlen életmű tapasztalataival felvértezve ezúttal is mintaszerű, módszertanilag alaposan végiggondolt, újításokkal is kísérletező alkotással örvendeztette meg a szakmabelieket. A győri kollégina, *Sándor Viktória* pályakezdő bibliográfus. Első munkája ígéretes indulást jelez, a hasonló folytatás elsődleges biztosítékát a szorgalom, a hozzáértés és az a fegyelem adja, ahogyan tanára és lektora, Benediktsson Dániel útmutatásait, tanácsait követte.

Lisztes László a *Forrás* teljes élettartamát – 1969-től 1998-ig – felölelte, Sándor Viktória viszont (ez az eredeti szándék folyománya) a *Mozgó Világnak* csak utolsó évtizedét (1989–1998) tárta fel. Ebből fakadnak a terjedelmi különbségek: az előző a tömör szedés ellenére 367, a szellősebb második viszont csak 228 oldalt számlál.

Mindkét repertóriumban megtalálhatók a használatot, eligazodást segítő kellékek: a követettelvekről, eljárásokról szóló tájékoztató, a bibliográfiai (könyvészeti) adatok részletező felsorolása és a rövidítések jegyzéke. Sándor Viktória a bevezetőben rövi-

den vázolta a folyóirat korábbi, a nyolcvanas éveket átívelő történetét is (lábjegyzetekkel ellátva). Azonos a két összeállítás szerkezetének alapstruktúrájais. Elsődleges rendező elvként mindkét esetben a tematikus tagolást választották, a konkrét csoportosítást hozzáidomítva a folyóirat belső tartalmához, fő törekvéseihez, részben rovataihoz. Lisztes László – látenszen utalva a korábban lezajlott és talán még ma sem elcsitult vitákra – elvileg is megindokolta döntését: méltányolja a szoros, a megjelenés sorrendjét másoló kronológiai beosztást, de úgy véli, a *Forrás* mindenkori szerkesztőinek szándékait jobban tükrözi és a használók szempontjainak is inkább megfelel a témarendi bontás. Sándor Viktória szintén hosszasan ecseteli (tépeldéseit az olvasókkal is megosztva) a szerkezeti megoldás műhelytitkait, ám a teoretikus kérdésfelvetést elkerülte. Lisztes László másodlagos besorolási elvként az időrendet, illetve az irodalmi és művészeti fejezetben a szerzők, címek betűrendjét alkalmazta. Sándor Viktória második helyen eleve az alfabetikus elrendezéshez ragaszkodott.

Messzemenően a használói igényekből indult ki Lisztes László, amikor a sorozámozott tételek után a tematikus számok tartalmát megisméli. Nem kaptak tételszámot a művészeti alkotások és reprodukciók sem, ezeket tulajdonképpen egy finoman kimunkált, közvetlenül a lefőhelyre utaló index tárja fel. Sándor Viktória szintén elkülönítette a színes mellékleteket, továbbá külön fejezetben közli a személyekről szóló írások címeit.

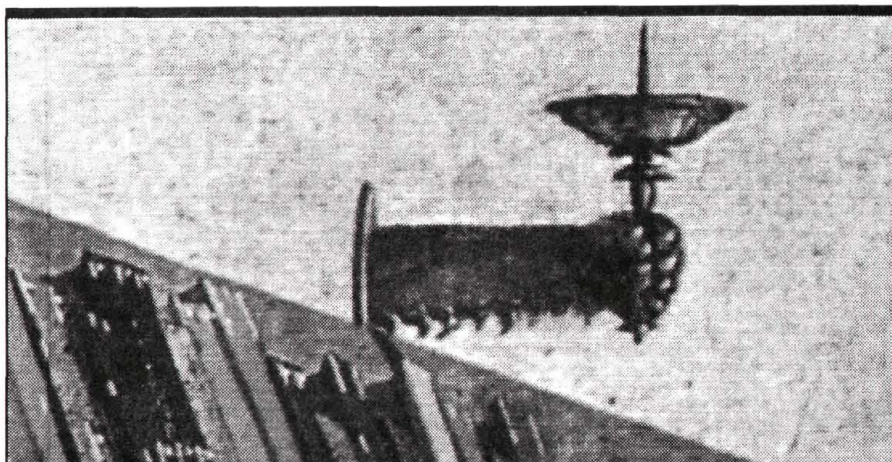
Tekintettel az anyag nagy mennyiségére (több mint 9200 tétel), Lisztes László a végletekig egyszerűsítette a bibliográfiai leírásokat, ám az azonosításhoz elengedhetetlenül szükséges adatokat mindenkor feltüntette, sőt néhol még rövid annotációt is olvashatunk. Első látásra kissé meghökkentő a leírások rendkívül tömör, vagyis a tételeket folytatólagosan megjelenítő szedése. Kétségkívül sok helyet takarít meg ezáltal (és az élőfejek is megkönnyítik a tájékozódást), de kérdéses, hogy ez a megoldás nem riasztja-e el a kevésbé elszánt használót, és nem megegyelően az áttekinthetőség rovására. Sándor Viktória tételei szintén számozottak (több mint 3800), a megformálás, a tördelés pedig hagyományos, sőt – ma már kissé szokatlan, mert helypazarló módon – a tételszámot külön sorba írja. Többnyire tárgyszószzerű megjegyzések egészítik a gondos bibliográfiai leírásokat.

Lisztes László kivételes szakmai jártasságát a kitűnő, összevont (vagy egységes) név- és tárgymutató is bizonyítja: a személyek, az intézmények, a szervezetek és a földrajzi egységek nevét vetítette ki, a szerzői mivoltot pedig a tételszámok kurziválásával jelöli. Sándor Viktória külön-külön személynév- és tárgymutatót csinált; az utóbbiban szerepelnek az intézményi és földrajzi nevek is. Az előbbiben tipográfiaailag különböztette meg a szerzőket (kapitális), a közreműködőket (dőlt) és az ún. tárgyi személyeket (álló kis betűkkel). Bátor próbálkozása a kritikák mutatója, amely tovább bomlik: filmek, kiállítások, könyvismertetések, színházi előadások, verselemzések, zeneművek, lemezek.

Ízelítőtől ennyit. Könyvtárainkban mindkét folyóirat a sűrűbben forgatott dokumentumok közé tartozik, tehát megjósolható, hogy repertóriumait is gyakran kézbe veszik majd a könyvtárosok és az olvasók. S akkor feltáruznak a két igényes összeállítás egyelőre rejtve maradt erényei is.

(Forrás 1969–1998. Repertórium. Kecskemét, Forrás Kiadó, 1999.; A Mozgó Világ repertórium 1989–1998. Győr, Városi Könyvtár, 2000.)

Bényei Miklós

RADNÓTI SÁNDOR
A PIKNIK
ÍRÁSOK A KRITIKÁRÓL

MAGVETŐ

